

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Yusuf Atılgan

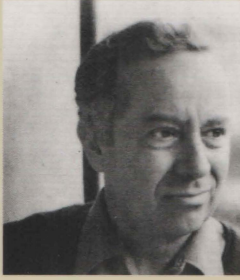
Siz Rahat Yaşayabilirsiniz Diye

Kitaplarına
Girmemiş
Yazıları,
Şiirleri,
Söyleşileri,
Çevirileri

♥can

2. BASKI

Kafamdaki romanı yazmak için işimden ve oğlumdan vakit ayıramıyorum, ama üzüldüğüm de yok. Bu koşullarda vaktim olsa da istediğim gibi yazacağımı sanmıyorum. Köyde, sessizlikte, üstünde dura dura çalışmaya alışmış biri için İstanbul çok hareketli; ama buna da alışacağımı, bu koşullarda yazacağım zamanın geleceğini sanıyorum. Yazmadığım için ne devleti ne de yayımcıları suçluyorum. Bunda bir suç varsa doğrudan benim suçum bu.

Yusuf Atılgan gibi bir bakıma “saklı” bir yazarın ardında bıraktığı notlar her zaman heyecan vericidir. Atılgan’ın “Eşek Sırtındaki Saksağan” adlı bir roman yazdığı, sonra da o metni yok ettiği biliniyordu. Elinizdeki kitap, bu romanın yazarın sandığında bulunan giriş bölümüyle birlikte elyazılarından derlenen notlarını, şiirlerini, dergilerde kalmış kısa öykülerini ve yaptığı çevirilerden örnekleri içeriyor.

ISBN: 978-975-07-37

22 TL
KDV DAHİL

YUSUF ATILGAN

SİZ RAHAT
YAŞAYASINIZ DİYE

KİTAPLARINA GİRMEMİŞ YAZILARI,
ŞİİRLERİ, SÖYLEŞİLERİ, ÇEVİRİLERİ

© 2018, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2018

2. basım: Mayıs 2018, İstanbul

Bu kitabın 2. baskısı 5 000 adet yapılmıştır.

Düzeltili: Aylin Samancı Elmasdağ, Ebru Aydın

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak illüstrasyonu: Eda Gündüz

Kapak baskı: Saner Basım Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. No: 2/4 2BC 3/4

Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 35382

İç baskı ve cilt: Yıldız Matbaa Mücellit

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No: 3 Kat: 2

Topkapı-Zeytinburnu

Sertifika No: 33837

ISBN 978-975-07-3735-0

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

YUSUF ATILGAN

SİZ RAHAT

YAŞAYASINIZ DİYE

KİTAPLARINA GİRMEMİŞ YAZILARI,
ŞİİRLERİ, SÖYLEŞİLERİ, ÇEVİRİLERİ

Yayına hazırlayan

Faruk Duman

Yusuf Atılgan'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Anayurt Oteli, 2017

Aylak Adam, 2017

Bütün Öyküleri, 2017

Canistan, 2017

Ekmek Elden Süt Memeden, 2017

YUSUF ATILGAN, 27 Haziran 1921'de Manisa'da doğdu. Manisa Ortaokulu'nu 1936'da, Balıkesir Lisesi'ni 1939'da, ikinci sınıftan sonrasını askerî öğrenci olarak sürdürdüğü İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü de 1944'te tamamladı. Akşehir Maltepe Askerî Lisesi'nde bir yıl edebiyat öğretmenliği yaptı. 1946'da Manisa'nın Hacır Rahmanlı köyüne yerleşerek burada çiftçilik yapmaya başladı. 70'li yılların sonlarına doğru İstanbul'a döndü, Milliyet, Can gibi yayınevlerinde çevirmenlik, editörlük yaptı. Yusuf Atılgan, *Tercüman* gazetesinin 1955'te düzenlediği öykü yarışmasında "Evdeki" öyküsüyle birincilik (Nevzat Çorum adıyla katılmıştır), "Kümesin Ötesi" öyküsüyle de (Ziya Atılgan adıyla) dokuzunculuk kazandı. Yunus Nadi Roman Armağanı'na değer görülen ilk romanı *Aylak Adam*'ı 1959'da, ilk öykü kitabı *Bodur Minareden Öte*'yi 1960'ta yayımladı. İkinci romanı *Anayurt Oteli*, 1973'te basıldı. Edebiyatımızın çağdaş klasiklerinden biri sayılan Yusuf Atılgan'ın bütün öyküleri *Eylemci* adıyla 1992'de yeniden basıldı. Tek çocuk kitabı *Ekmek Elden Süt Memeden* ise 1981'de çocuk okurlara ulaştı. Yusuf Atılgan, *Canistan* adlı romanını çalıştığı sırada, 9 Ekim 1989 günü İstanbul'da aramızdan ayrıldı.

İçindekiler

Yusuf Atılgan'dan Kalanlar	13
----------------------------------	----

I. BÖLÜM: KİTAPLARINA GİRMEMİŞ YAZI, ŞİİR VE NOTLARI

1. Eşek Sırtındaki Saksığan	17
"Eşek Sırtındaki Saksığan" Üzerine Murat Belge'nin Notu	36
2. İlerlemeyen Bir İlerleyen Roman'dan Enis Batur ile	44
3. Sıradan Bir Gün	69
4. Altmış Yaş İzlenimleri	72
5. Yusuf Atılgan, Oğlu Mehmet Hamdi'yi Anlatıyor	74
6. Manisa	75
7. Köşeler, Yerler	78
8. Istranca	81
9. Kavga	83
10. Çıracık	85
11. Köpekler	87
12. Arılar	89
13. Avcı	91
14. Akkuş'un Ölümü	94

15. Oğuz Atay İçin	96
16. Piyas	97
17. Elyazısı notlar	104
18. Şarkı I	122
19. Şarkı II	123
20. Şarkı III	124
21. Ninni: 1979	125
22. Tinton Bahri'nin Mezartaşı İçin	126
23. Kara Memet'in Mezartaşı İçin	127
24. Kılı	128
25. Ölü Su	130

II. BÖLÜM: SÖYLEŞİLERİ, SORUŞTURMA YANITLARI

1. Yunus Nadi Roman Mükâfatı İkincisi	133
2. Yusuf Atılgan Anlatıyor	136
3. Varlık Soruşturması, 1960	142
4. Varlık Soruşturması, 1961	144
5. <i>Anayurt Otel</i> i İçin Yusuf Atılgan'a Sorular	146
6. Yusuf Atılgan'la Konuşma	149
7. <i>Anayurt Otel</i> i'nin Yazarı Yusuf Atılgan: İnsan, Hayat ve Roman	151
8. Aylaklık En Zor İş Ona Göre	155
9. Yusuf Atılgan: "Sevgi Yazdıklarımın Temel Eksenidir."	161
10. Son Konuşma	164

III. BÖLÜM: TOKADLI KÂNÎ SAN'AT, ŞAHSİYET VE PSİKOLOJİSİ

Önsöz	169
Hayatı	173
Kâninin Eserleri	177

San'atı ve Şahsiyeti	179
Kâninin Şahsiyet ve Psikolojisinin Unsurları	195
Kânide Rindlik	200
Kâninin Şahsiyeti, Psikolojik Portresi	216
IV. BÖLÜM: ÇEVİRİLERİNDEN ÖRNEKLER	
1. Faulkner'ı Çevirmek	221
2. Güzellik ve Vuzuh <i>Culture and Anarchy</i> 'den Matthew Arnold	225
3. Kierkegaard'dan	245

Yusuf Atılgan'dan Kalanlar

Edebiyatımızın unutulmaz yazarı Yusuf Atılgan, elinizdeki kitabın kimi metinlerinde kendisinin de söylediği gibi, “zor” yazanlardandı. Çoğu kez okumayı yazmaya tercih ettiğini belirtmiştir. O nedenle bugün bu dev yazarın pek az kitabını okuyabiliyoruz. Atılgan, 60’lı yılların başında “Eşek Sırtındaki Saksagan” adını verdiği bir romana başlar. Epey yol aldıktan sonra, yazdığı metni yok eder. Ama nice sonra bu metnin on sayfalık ilk bölümü elyazılarının arasından çıkar. “Eşek Sırtındaki Saksagan” metnini Murat Belge’nin değerlendirmesiyle birlikte okuyacaksınız bu kitapta.

Siz Rahat Yaşayınız Diye’de, Yusuf Atılgan’ın dergilerde kalmış kısa öykülerinden anı parçalarına, elyazılarından derlenmiş notlardan çeviri örneklerine ve kendisiyle yapılmış söyleşilere kadar, “onun elinden çıkmış” tüm metinlere yer vermeye çalıştık. Bunu yaparken, yazarın imlasını koruduk, okurlarının, edebiyat tarihçilerinin ve şiirlerinden Yusuf Atılgan’ı daha yakından tanımak isteyenlerin yararlanacağı bu kitap böyle oluştu. İyi okumalar.

I. BÖLÜM

Kitaplarına girmemiş yazı,
şiiir ve notları

1.

Eşek Sırtındaki Saksâğan¹

Ali:

Bacaklarımı kıpırdatamayacağımı biliyormuş gibi ön ayaklarıyla başını kaşımadaki saygısızca rahatlığa, vurdumduymazlığa tutuluyorum en çok. Bağırsam? Annem arkamda uyuyor; kalkıp gelecek. Ama yüzüne takıverdiği bir yarı gülümsemenin ardına gizlenmeğe uğraşan o bakış olacak gözlerinde. Daha uyanmamış gözler. Yorgun. “Bir sinek yüzünden mi uyandırdın beni? Bu sinek yüzünden mi?..” demez; gider sineği öldürür ya da kovar. Kırışık, uzun, pembe gömleği içindeki etinin bana, benim varlığıma canlı bir sitem gibi kabardığı bir yürüyüşle, ben olmasaydım, ölüverseydim bu sıkıcı yaşamının nasıl değişeceğini bağırان bir yürüyüşle gelir, tekerlekli koltuğumun yanına oturur; komşu kocakarıların gençliğini bir kötürüm oğlan uğruna harcamasına acındıklarında yüzüne yayılan o gülmesiz hoşnutlukla elini saçlarımın arasına sokup başımı kaşır belki. Eskiden kaşırdı. Şehirdeki evimizde çoğu babamın, “Yeter artık Fatma”larıyla kesilen,

1. Yusuf Atılgan, 60'lı yılların başında üzerinde çalıştığı, sonradan Refik Durbaş'a verdiği bir söyleşide belirttiği üzere William Faulkner'ın *Döşegimde Ölürlen*'ine benzettiği “Eşek Sırtındaki Saksâğan” romanını kendi eliyle yok etmiştir. Okuyacağınız giriş bölümü, daha sonra belgeleri arasında elyazısı metin olarak bulunmuştur. (Y.N.)

gövdemde yitik duyarlık salt başımda toplanmışçasına duyduğum uzun kaşımalarıdır onlar. Şimdi yok. "Büyüdün artık, on dördüne bastın," diyor. Babamın ölümünden sonra bu köye geleli, bir yıldır büyümeyi öğrendim.

Sinek hep orada sol ayağımın başparmağı ucunda duruyor. Beni hiçe sayan bir saygısızlıkla kaşınıyor. Ben görmediğim sineklerden korkarım. Gözlerimi kaparsam üstüme üşüşüp o korkunç hortumlarıyla bütün kanımı emebilirler. Evdeki kadınlarla çocukların öğle uykusuna yatıştıkları bu mayıs sonu sıcağında bile koltuğum çarşafı örtülü. Olur da uyurum korkusuyla; bir de... (Ayaklarımın açıkta kaldığını sabahtan beri neden görmedi? Bağırmadım; kendiliğinden görsün diyordum. İki türlü bağırdığımı, yalnız kendim için bir şey isteyeceğimde sesimin, onların, "Bir su verir misin bana?" dediklerindeki gibi yumuşadığını; oysa oturağımı dökmeleri gerektiğinde daha dik, daha bir direnerek bağırdığımı anlamıyorlar; her bağırışında aynı tedirginlikle ürperiyorlar. Artık sık sık bağırmıyorum. Bağırsaydım şimdi ayaklarım örtülü olurdu. Koltuğumu pencerenin önüne iterlerdi. Camı silerken çektiler beni buraya; bıraktılar. Yemeğimi yedirirken bile fark etmedi. Yatıştılar. Yengem odadan çıkınca, sıcak sessizlikte ayağımdaki sineği görünceye dek köşede uyuyan iki çocuğa, incir ağacının yapraklarına baktım durdum. Oysa ağacın altına serili hasıra uzandığını bildiğim yengemin, gene sağ bacağını dizinden büküp bükmediğini merak ediyordum. Koltuğumu az ileri itmiş olsalardı görecektim; bir-iki adım ileri.) ... bir de yanıma yaklaşan herkesin kaçamak bakışları, ben büyüyünce başka bir yerimin de benimle birlik büyüyüp büyümediğini görmek istercesine kalçalarımın doğru bakmalarını önlemek için örttüyorum üstüme çarşafı. Yengemin Nurhan, gözleri kedi gözü gibi parlak, kimi, çarşafı aralarken bağırırım. Koşup saçlarıma vururlar.

Sinek hep orada. Soydaşlarından ayrı daha yürekli, daha kurnaz bir sinek mi bu? Yatmadan önce annemle yengem –ninem kendi karanlık odasında yatar– perdele-ri indirip ellerindeki yastık sargılarıyla açık kapıdan ko-varlarken şaşırıp çıkamayan bir tanesi, iki çocuğun, “İşte! İşte!” bağırışları arasında izleyip öldürülürken, odanın bir yerine saklanıp canlı kalmanın bir yolunu bulan bir sinek mi? Neden uçmuyor? Boyun damarlarımla dişleri-mi acıtan, yanaklarımı katılaştıran bir ıkınışla ayaklarım-a bir kıpırtı akımı göndermeğe uğraşırken pusaran gözle-rim kendimi gevşettikten sonra yeniden görmeğe başla-yınca baktım sinek yoktu. Gerçekten oynatabilmiş miy-dim ayaklarımı, yoksa bıkıp kendiliğinden mi uçmuştu? İçimi kaplayıveren sevinçle birlik Ömer dayımın sözünü hatırladım. “On dört yıl mı? Bir tek gün; kapkara, sonsuz bir gün yaşıyorsun sen,” demişti. Bilmiyor. Böyle ufacık değişikliklerden bile sevinebileceğimi anlamıyorlar. He-le yattığım yerde kendi yaşantılarını onlarla birlik daha çekinmesiz, daha içten, benim de yaşamağa çalıştığımı kimse bilmiyor. İnanmadan söylüyorlar büyüdüğümü. Düşündükleri incir yaprağıyla kedi eniği büyümesi arası bir durum. Bense onların hepsinden yaşlıyım.

İki haftadır, çoğu Ömer dayımın sessiz başkaldırısıy-layım. Değil, ben onun başlamasından birkaç gün sonra katıldım ona. Önceleri şaşardım. Geldiğinin ertesi günü... (İki hafta önce, pamuk ekimi bitimine doğru, ova işinin birbirine karıştığı ilkyaz otuna karan bağların sürülüp bel-lenmeden durduğunu söyledikleri, dedemin sık sık, “Ah şu ağaçlardan adam yapmalı,” dediği günlerden birinde, gene böyle sıcak bir öğle sonunda geldi. Gelişini ilkin yen-gemin yüzünde gördüm. Camın ötesinde, avluda ipe ça-maşır sererken açılan kapının sesine başını çevirince iki kolu havada, donuk, öyle kaldı. Yüzündeydi. Evin yaşa-masına bir şeylerin, bir değişikliğin girdiğini görüyor gi-

biydim. Kollarını indirirken, “Ana, abla! Koşun bak koşun!” diye bağırdı. Hep “anne” dediği ninesine ilk defa “ana” diyordu. Koştular. Ömer dayım iki kocaman bavulunu hayada bırakıp odaya yürürken, “Temelli geldim,” dedi. Annemin, “Ne oldu? Neden?” diye sorduğunu duymamış gibi bana yaklaşıyordu. “Eh Ali, bu kere sana kestane şekeri getiremedim,” dedi. Eğildi –üç yıl önce bana şehirdeki evimize getirdiği kestane şekerini unutmamıştı demek– beni öptü. Terliydi. Tam o sırada ninem ağlamağa başladı.) ... akşam yemeğindeydi: Bu evde oturan herkesin dedem öyle istediği için ne yapıp yapıp bulunmak zorunda olduğu akşam ezanından az sonra yenen yemeklerden birinde. Ötekilerin ancak kendilerine bir şey sorulduğu zaman konuştukları sofrada dedem, o gün yapılan işleri pek beğenmiyordu. Pamuk sıraları kimi yerlerde eğrilmişti. İlerde araları sürülürken dirsekteki pamukları çapa pulluğu kesecekti. Traktörü süren adam dalga geçmemeli, gözünü işaret çizgisinden ayırmamalıydı. Bekir dayım kim bilir kaç kere aynı öğütleri dinlemenin bezginliğiyle, ama gene de saygılı bir oğulun duracağı biçimde, başı az öne eğik, lokmasını çiğniyor, arada kucağındaki kızının ağzına yemek veriyordu. Orhan, yengemdeydi. Altı yaşında hâlâ annesinin beslediği, artık kendi yemesi söyledikçe mızıklanan, lokmalarını korkunç bir çabuklukla çiğneyip yutan bu oğlana yemek yetiştireyim derken yengemin yarı aç kaldığını sanıyordum. Dedem Osman, dayımın ekerbasar kullanmasını da beğenmiyordu. Geçen yılın sulama arkları tümseklerinde çekirdekler derine kaçmış evlek çukurlarında toprağın yüzünde kalmıştı. Çiğnerken konuştuğu için çoğu sözcükleri ezilen, boğuklaşan bu alışılmış sözleri Ömer dayımla benden başka duyan yokmuş gibi geliyordu bana. Arkası dönüktü; ceketsiz, mavi gömlekli sırtının bir azalıp bir artan gerginliğini görüyordum yalnız; ama nedense onun da duyduğunu bili-

yordum. “İki parmak,” diyordu. Kaşksız elini siniye uzatıp iki kalın parmağını göstererek, “Çekirdekler toprağın iki parmak altında kalmalı. Bilemedin üç parmak.” Öbürlerinin altına bir üçüncü parmak daha uzattı. “Derine kaçırmayacaksın çekirdekleri. Meşhur sözdür ‘toprağın tavi iyi’. Ark tümseğine mi geldin, kaldır meretin kolunu; çukura mı geldin, bastır. Sığa düşmesin. Poyraz çıkarsa kötü; kuruda kalırlar.” Dedemin bu önemsiz kusurlardan yakınması, akşamları iştahla kaşıkladığı iki çeşit yemekten birinin iyi pişirilmediğini söylemesi gibi, belki yapılan her işi beğenir görünmemek içindi. “Yarın ekime ben gideceğim Bekir’le,” dedi. Solunda oturan Osman dayıma döndü. “Ömer’le ikiniz bağ çiftine başlarsınız. Ağırdan alın ilk gün, elleri pulluk sapına yatışsın, su toplamasın...” “Boşuna...” Ömer dayım sözünü tamamlayamadı, dedem susmamıştı. “...hem beygirler de harın, üzölmesinler. (Ona baktı.) “Ne diyordun sen?” “Boşuna üzölme ellerim için diyecektim. Çalışmayacağım ben.” Kaşık tıkırtısının kesiliverdiği suskunlukta kısa süren bir kadın iniltisinin –ninem miydi?– acılı yılgınlığını içimde duymasaydım yalnız şaşmakla kalır, bilinmez, kötü bir şeyler olacağından öylesine korkmazdım, sanıyorum. Oysa hiçbir şey olmadı. Yoksa en kötüsü hiçbir şey olmaması, gerginliğin süregelenleşmesi miydi? Şaşma, Bekir dayımın yüzünde, küçük dayımın irelmiş gözleriyle bir türlü yatıramadığı saçlarımın sanki artan dikleşmesinde daha bir belirgindi. Bu evde kendine karşı gelindiğini ilk defa gördüğüm dedem, galiba içimizde en az şaşandı. “Anlamadım,” derken sesi değişmemişti. “Çalışmağa niyetim yok, dedim.” “Ya! Ne oldu sana? İşten yılmazdın sen. Yoksa şehir yerinde yumuşadın mı? Ha? Söyle, hazır yiyici mi olacaksın? Meşhur sözdür, bu evde (beni gösterdi). Ondan başka kimse çalışmadan yiyemez.” Ömer dayım kaşığını sahana uzattı; doldurdu, ağzına götürdü. Dedem iki yanına baktı; ötekilerin yeme-

diğini yeni görüyormuş gibi bağırdı, “Niye durdunuz be!” Kaşıklar birden sahana doğru gittiler. “Şehir değil burası. Temelli gelmedin mi? Nasıl olsa çalışacaksın.” Dayım, “Çalışmak için gelmedim köye,” dedi. O günden beri git-tikçe gerginleşen akşam yemeklerinde söylediği son söz oldu bu, bir daha konuşmadı.

Dedemin kimi kızgın, kimi alay ederek boyuna onun-la uğraştığı; sonraları çıkımı iki haftayı geçen pamuklara ot yürüdüğü zaman, bir türlü gelmeyen dışarıklı çapacı-ların gecikmesine duyduğu öfkeyi ondan çıkarırcasına sal-dırılarını arttırdığı bu yemeklere dayımın neden oturdu-ğuna önceleri şaşardım, yarın gelmez derdim. Gelirdi, yemeğini ötekiler kahveye çıktıktan sonra yeseydi büyük dayımdan başka herkes ferahlayacak; dedem bile yıllardır aksatmadan uyguladığı (akşam sofrasında toplanma) ku-ralının çiğnendiğine aldırmayacak, belki biraz bağıracak, ama gizliden sevinecekti: Her gece aynı sözleri tekrarla-maktan usandığını sanıyordum. Bir Bekir dayım hoşnut gibiydi. Bağırdığım gece, dedemin iğneli bir sözünden sonra yüzünde –(gözleriyle burnu dışarı, ağzıyla çenesi içeri bir yüz bu. Gözleriyle burnunu az içeri, ağzıyla çe-nesini az dışarı zorlasa, istese, bu yüz değişebilir; belki gü-zelleşir bile)– ısıyıp sönen kısa bir sevinç parıltısı görmüş-tüm. Bağırdım. Ürperdiler. Ömer dayım omzunun üstün-den bana baktı. Birden çocukluğuma, şehirdeki evimizde kaldığı yıllar derslerini bana da anlattığı günlere gittim geldim. Dayımdı. Akşamları neden o sofraya oturup sus-tuğunu artık biliyordum. Bağırdığım için utandım.

Annemin sesi. Sayıklıyor: (Bırakın onu, tutmayın!)

Düşünde kim bilir kimi tutuyorlar. Kendi isteğiyle yorgun, uyuyor. Az sonra uyanacak, hiç bitmeyen işler-den birine başlayacak gene. Köye geleli sanki boş kalmak-tan korkuyor. Öğleye değin, yengemle birlik tertemiz camları bir daha sildiler. Bütün evin camları güneşirili-

niyor. Yengem, gönülsüz, ona katılmak zorunda kalıyor. Şimdi incir ağacının altında. Sol kolu gözlerinin üstündedir. Bacağı dizinden bükük mü gene? Bağırmayacağım. Uyanırlar artık. Belki kendiliğinden iter koltuğumu.

Çocuklardan biri uyansa! Kız yüzyukarı dönmüş; eteği sıyrık, ütülenmiş gibi sarımsı kara; ince bacakları açık, bir eli apışarasında. Ninem görmesin. Her zaman ürkek nerdeyse ağlayacakmış gibi bakan gözleri, kız elini orasına götürünce değişiyor; katılaşıyor. “Kızdırın şu maşayı, elini dağlayalım kahpenin!” diye bağırır. Bu bağırır, yanıma oturdukça sesinde dayanılmaz bir acımayla, “Torunum! Kara bahtlım benim, ah!” diyen ninem değilmiş, yakınında kızgın bir maşa olsa kızın elini gerçekten dağlayacakmış gibi gelir bana; şaşarım. Öteki eli, buğday kızzılı, gür saçlarının yayıldığı yastıkta duruyor. Yüzü babasınıninkine benziyor: Burnundan üstü çıkık, burnundan altı çökük. Dudaksız bir yüz bu. Oğlanın Ömer dayımınkileri andıran etli dudakları var. Yüzü biçimli, pürüzsüz. Büyüyünce Osman dayım gibi boş kaldıkça cep aynasına bakarak ergenlik sıkmayacak. Patlattığı her sivilceden sonra yüzünü buruşturarak baktığı irin bulaşmış iki parmağını gömleğine silen dayıma benzer bir yanı yok. Ama onun da yalnız kaldıkça –çoğu ayakyolunda otururken– bıyıklarının gelişip gelişmediğini görebilmesi için cebinden çıkarıp bakacağı yuvarlak bir aynası olacak. Dayımın aynasının arkasına çıplacık bir kadın resmi koymuşlar. Dün akşamüstü gösterdi bana: “Bak bizimoğlan. Nasıl kancık ha?” Dişleri sarımsıydı. Onunki de böyle arkası resimli olur elbet, içinde gözlerini görür. Annesinden alınmış... Deminki sinek mi gelip alına konan? Geziniyor. Saç bitimine doğru yürürken döndü; burnuyla kaşının arasından göz çukuruna inip durdu. Kovsun diye bekliyorum, kovmuyor. Sinek rahat, güvenli; kıpırdamıyor. Gittikçe büyüyormuş şişiyormuş gibi. Yoksa uzun, iğrenç

hortumunu gözpınarından uzatmış, onun yengemden alınmış gözünü emip bitirecek mi? Bağırdım.

Fatma:

Bağırdı. Doğruluverdim. Uykuyla uyanıklık arası, düşümden –sabahki atın korkunç abanışı altındaki kısrağın kesik kulaklı, titrek, korkulu ama kösnük istekliliğinden– ayrılmakla onun koltuğuna seğırtmenin bocalayışı içinde, terli boynunu oğuştururken bir daha bağırdı. Ancak yürürken uyanabildim. Üstüne eğildim.

— Ne oldu? Neyin var?

İslanınca daha bir uzayan kirpikleriyle çocukları gösteriyor. Baktım, çocuklar uyuyorlardı. Oğlanın gözünün çukurunda bir sinek...

— Sinek mi?

— Hea.

Tam “hee” değil, ona benzer bir ses bu; başı belirsiz, “e” ile “a” arası. Bağırırken, gülerken bile yalnız bu sesi çıkarabiliyor. Eskiden bunu alçaltıp yükseltmekten başka bir şey yapamadan konuşmaya yeltenirdi. Çoktandır bıraktı. Gittim sineği kovdum. Terlemişler. Kızın bacakları açık. Tövbe, tuhaf işleri var Tanrı’nın. Oğlanı anasına, kızı babasına benzetmiş. (Doğacak tay hangisine benzeyecek? Ata mı, kısrağa mı? Kısarak doruydu. “Nasıldı bizim demirkır? Arpayı hak etti mi?” demişti Osman.) Bungun bir hava var odada. Pencerelemi açtım. Sermin incir ağacının gölgesinde yatıyor. Kalksa da bir şeyler yapsak. Çiçekler sulanabilir, “Ama erken su yaramaz; hele ikindi geçsin,” diyecek. Erken daha... Bağırmasaydı... Gözlerini pencereye dikmiş, bana bakmıyor. Yapacağım bir işi olsa. Üç gün önce kesmiştim turnaklarını. Oturağını sabah kalkınca, bir de gece yatarken döküyorum. Arada yapmıyor; tutuyor. Koltuğunun yanına oturdum. Eskiden...

— Başını kaşıyayım mı? İster misin?

Duymamış gibi dışarıya bakıyor. Kafasından başka bir yerini kıpırdatmadan, hep böyle, daha kim bilir kaç yıl yatacak. Elimi başına götürdüm. Hürmüzaba, “Gençliğin boşuna geçecek kız! Aynaya bakmaz mısın sen? Gözlerinin ucu kırışmaya başlamış,” demişti. Ne çabuk uzuyor saçları. Kestireli bir ay olmadı. Osman getirmişti berberi; kabarık bıyıkları vardı. “Sen bir eh de, yeter. İstecek. Çocuğu için üzülmesin diyor.” Gençliğinde köyün tanınmışlarından biriymiş bu kadın. Söylüyorlar. Yaşlanınca şunu bunu evinde buluşturmağa başlamış. Anasını değil, onu gönderiyor bana. Anası tutuk, sessiz bir kadın. Beni gördüğü zaman suçluymuş gibi önüne önüne bakar. “Bilir o,” diyor. “Delikanlıyken de isterdim onu; bilir. Eh desin yeter.” Yapamam. Ne derler sonra! Yatalak oğluyla koskoca karı; kalktı da... yapamam. Buna ne diyeceğim? “Yeni baban bu.” Kahrolur, erir. Nasıl severdi babasını! Gene de ancak üçüncü gelişinde söyleyebildim. “Bak Hürmüzaba, hep bu lafı edeceksen bir daha gelme bu eve. İstemiyorum,” dedim. Artık gelmiyor. Hem ikindiye dek kimse gelmez. Öğle uykusuna yattığımız öğrendiler. Geçen yaz kapıyı çalarlardı; açtırmazdım.

Darı püskülü gibi saçları, yumuşak, kaygan; gereksiz bir güzellik bu. Ona dar sokağı anlatsam! Yaşar’ı, her şeyi. Elimi çektim.

— Dinle, dedim. Bilmezsin sen; bu köyde bir dar sokak vardır, elli-altmış adımlık. Odun yüklü bir eşek bile sığmaz. Herkes bilir, adı anıldı mı kıs kıs gülerler. Bir geçmişleri vardır sokakta. Oralarda düğün olduğu geceler, düğün evine giderken, dönerken yüreği çarparak o sokaktan geçmemiş kız yoktur bu köyde. Yalnızken girmezler; ama yanlarında başka kadınlar oldu mu ille oradan geçilsin isterler. Geçilmezse içlerine bir sıkıntı çöker. Üstelik gizlenmesi gereken, dışavurulması ayıp bir sıkıntıdır bu. “Kestirmeden gitseydik,” diyemezsin. İşte o sokaktan...

Sustum. Konuşurken sesimin gittikçe alçalarak bir fısıltıya dönüşmesini önleyememenin utancı mı beni susturan? Onu gelecek olaylara mı hazırlamaya çalışıyorum? Ne oluyor bana? Neden hep pencereden yana bakıyor?

Kapı mandalının çatırtısıyla ürperdim. Annem. İçeri girer girmez çocukların uyuduğu köşeye yürüdü. Kızın elini apışarasından çekti. Hiç değişmeyecek. Çocukluğumda ne yapsam sesini bile çıkarmayan annem, elimi oramda gördükçe parmaklarımın oynak yerlerine maşayla vururdu. Köz değirmişti bir gün. Sonra tutar benimle birlik ağlardı. Koltuğun yanında durdu. Çarşafın ucuyla ayaklarını örttü.

— Uyumadın mı sen yavrum? Su ister misin? (İstemiyor.) Niye ayırmışlar seni yerinden?

Yavaşça, sarsmadan koltuğu pencerenin önüne itti.

Ali:

Pencereye yaklaşırken önce üstü susam gümülleriyle örtülü kol duvarının öbür yarısını, sonra yengemi gördüm. Sağ bacağı dizinden bükülüydü. Uyusa, kolu hep böyle gözlerinde, bacağı hep böyle durmaz. Günün yalnız kalabildiği bu bir-iki saatlik süresince kıpırdamayı bile unutarak ne düşünür acaba? Geçen yaz, öğleleri burada bizimle yatarı. Bir haftadır odaya sığmıyor. Çocuklarına bir şeyler anlatarak, arada azarlayarak uyutup dışarı çıkarken yanımda duraksar; çekingen bir bakışla bakar bana. Kafamın içinden, "Seninleyim ben; korkma, seninleyim!" dediğimi anlamışçasına gülümser, yürür. İlk çıktığı gün elleriyle yüzümü yelleyip utançlı bir fısıltıyla, "Çok sıcak," demişti. Bir daha demedi.

— Ali bağırdıydı demin. Neymiş?

— Oğlanın yüzüne sinek konmuş da...

Yengem ayağını sallıyor. Sinekler vardır orada, karıncalar vardır. Paçasından bir kırkayak girebileceği aklı-

na gelmiyor mu? Böceklerin günü bugünler.. Danabur-nu gezinir bacağında; ağulu örümcekler. Korkmuyor o. Belki insan yalnız düşününce korkuyor. Oysa bir ay önce annem bağ çırpısı taşırken elini kuyruklu soktuğunda, "Ölürüm ben bu acıdan, ölürüm," diye bağırıp ağlarken ağzına zeytinyağı doldurup moraran parmağı emen o değil miydi?

— Akşama ne pişirsem ki! Var mı bir istediğin?

— Yok, ne olsun! Yediğimin tadına mı varıyorum sanki! Yemek değil bizimki; ağulanmak. Biri konuşmak-tan bıkmıyor, öteki susmaktan.

— Susar, evet. Gececek hepsi. Hele şu dışarılıklı işçi-ler gelsin. Pamuklara ot yürümüş.

— Geleceği yok onların.

— Gelirler. Her yıl gecikirler böyle; sonunda gelirler. Hele gelsinler de seninle çikalım, kapırcak toplayalım. Ömerime kapırcak salatası yapayım...

— Kapırcaklar kartladı artık, yenmez. Vakti geçti.

— ... sever. Ha? Geçti mi? Ne çabuk geçmiş. Ah kara bahtlım benim!

Herkes dışarılıklı işçileri bekliyor. Onların gelişiy-le birlik evdeki tedirginlik bitiverecekmiş gibi. Gene de döne dolaşa Ömer dayıma çıkıyoruz. Belki yengem de onu düşünüyor. Geçen yazın daha sıcak günlerinde bile burada, çocuklarının yanında yatarı. İş yaparken giydi-ği, paçaları ayak bileklerine düşen alaca donu, boynun-dan ilikli yakasız zıbını çıkarınca, uzayan kollarıyla bana daha bir büyümüş görünür; gözlerimi kıstardım. Uykusu delişmendi. Kirpiklerimin arasından kıpırdandıkça sıyrı-lan gömleğine utanarak bakar, eteğinin altındaki yarı ka-ranlığı görmemek için bacağına dizinden bükünce gözle-rimi yumardım.

— Sermin kalksa da çiçekleri sulasak.

— Erken daha, ko uyusun. Yorgundur.

Nasıl oluyor da uyumadığını anlamıyorlar? Yorgundur ama uyumuyor. Öğleye değin cam sildi. Çocuklar sokaktaydılar. Başka odalarda uğraşırken durup durup söylediği yaylalı karlı türküyü dinliyordum. Benim pencere mi hep o silerdi. Bekliyordum. Osman dayımın geceleri atlarken gümüllerini çtırdattığı duvarın üstüne bir kedi sinmiş, avluya konup kalkan serçelere gerile gevşeye bakıyordu. Sonra aynı kediyi yengemin pencere sövesine basan ayakları arasından görüyordum. Yakınına konacak bir kuştan umudunu kesmiş gibi doğruldu; tembel tembel gerindi, gitti. Ayakları iriceydiler. Kirli su sıçramasın diye beni az öteye çekip söveye çıkmış; yukarı camları siliyordu. Canlıydılar. Ayakkabı giyen, terlik, nalın giyen ayaklardı. Belki şu türküdeki kara basmıştılar. Kolunu kaldırdıkça kalkan paçasından görünen bileklerinden daha koyucaydılar. “Yanan bağrım sönmez kar olmayınca,” diyordu.

Sermin:

“Elim elim üstünde kimin eli var?” “Ömer’in,” derdim. Oysa yumruğunun en altta olduğunu küçük parmağının sırtındaki belli belirsiz kıpırtısından bilirdim. “Bilemedin!!” İkimizin arasında konuşmasız, kendiliğinden kurulmuş gizli bir anlaşmaydı bu. Onun adını çekinmeden, utanmadan söyleyebilmek için hep bu oyun oynansın isterdim. O kış kimi geceler onların evinde, bizde ya da başka bir komşuda toplanılırdı. Bizlere ayrı oda açarlardı. “Elim elim üstünde” oynayalım mı? Öteki çocuklar yüzük oynamak isterlerdi. Sonunda biz kazanırdık. “Önce kim yatacak?” Gönüllü çıkmaktan utanır, “Ben sayayım,” derdim. “Oooo! İğnemiğne...” Ebeliğin bende kalması için saymağa kimden başlamak gerektiğini bilirdim. Ortalarına büzülürdüm. “Elim elim üstünde kimin eli var?” “Ömer’in.” “Bilemedin, kaldır vur.” Yumruklar acıtmazdı sırtımda o bildik kıpırtıyı duymayınca üste koyduğunu,

benim adımı söylemek istediğini anlardım. İçimden bir başkasının adını söylemeyi geçirir; yapamazdım. O yapardı. Bir kere olsun yapardı. Elimi üstte olduğunu bile bile başka bir ad söylerdi. Nasıl üzülürdüm!

Kalkmalı artık; uyandılar.

Hele gündüzleri! Bir yaş büyüktü benden; ama aynı sınıftaydık. Bütün kızların beni kıskandığı okulda ben Yangöz Kadriye'yi kıskanırdım. Onun yanında otururdu. Çoğu sabahlar ödevlerini Ömer yazdırırdı ona. Bir gün bir tenhada bulmuş, "Ödevlerini niye kendin yapmadın kız sen?" demiştim. "Gazımız bitmişti," dedi. Gaz kıtlığı vardı o zamanlar. "Yalan," dedim. "Akşamüstü yapsaydın." "Anam su taşıttı." Sümüklü Kadriye de derdik. Küçükken üstdudağına burun deliklerinden iki sıra yeşilimsi sümük sarkardı. Gözleri şaşıcıydı. Geçen kış çocuk düşürürken öldü. Bir bakışı vardı Ömer'e, "İstersen öldür beni," der gibi!.. Ben bakamazdım. Anlayıverirler de Yangöz Kadriye'ye güldükleri gibi bana da gülerler diye korkardım. Bir yıl önceki 23 Nisan oyununda şaşırıp, "Oğlum Ömer," dediğimde öğretmen gülmüştü. Oyunda oğlumdu benim. Adı Orhan'dı. Bir savaşa gönderiyordum onu. Gidiyordu.

Gitti. Hıdrellez günleri köy kıyısındaki karaağaçlara kurulan salıncaklardan birinde beni uçuran kız elindeki ipi tartıp yalpalatarak boyuna, "Söyle! İstedğin kim?" diye sorardı da, yaprakların yakınından hızla, yüreğim ezilerek inerken, "Yeter! Dur artık, yeter!" diye bağırır, onun adını bir türlü söyleyemezdim.

Fatma:

... İkinci geçişimdeydi. İlk geçişimde gündüzdü. Diplerinde toprak yığılı iki uzun, alçak, kapısız kolduvarının arasına sıkışmış, içinde olduğu söylenenlerin olması için bırakılmışçasına dar bir sokaktı. O gece yağmur çisele-

meye başlayınca kalktığımızda nedense oradan geçeceğini biliyordum. Bir bekleyiş ezginliği vardı içimde. Daha düğün evi avlusunda hayadın önüne serili hasırlardaki kadınların arasına oturduğumuz zaman, “Hoş geldiniz. Nasılsınız?”lar bitmeden, karşı duvarın üstüne sıralanmış delikanlı başlarından birinin Yaşar’ın başı olduğunu fark etmiştim. Bir yıldır gittiğimiz bütün düğünlerde geriye yıkık kasketiyle bu baş hep karşımda olurdu. Gözucuyla her bakışında, az ışıktaki daha bir esmerleşen yüzünü görürdüm. Gözlerini benden hiç ayrılmadığını sanır, çevremizdeki herkes her şeyi anlayacakmış gibi telaşlanırdım. Gene de ara sıra bir elimle saçlarımı düzeltirdim. O gecenin değişik bir gece olacağı belliydi. Çalgıcılar bile bütün düğünlerde görmeye alıştığımız çalgıcılar değildi. Sarışın köçegin çingene olduğunu öğrenince şaşmıştık. Sermin’le “Ablalık” olacaktık. Bir hafta önceden ille ilk düğünde ablalık olalım diye tutturmuştu. Yanımdaydı. Alanlı kadın uzun değneğini bana uzatınca kalktık. “İzmir’in demiryolu’nu çal!” diye bağırdı. Kimin hangi havayla oynadığını bilirdi. Elimdeki işlemeli yemeniyi Sermin’in başına örttüm, o da bir pullu yaşmak bağladı bana. Oynamaya başladık. “Bir yaraştı ki sana, yaktın bu gidenliği kız!” dedi. Gülüştüler. Emine kadın ne dese gülerlerdi. İğneli lafta üstüne yoktur denirdi. (Çoktan ölmüş.) Yerimize dönerken tarazlı bir erkek sesi, “Ne zaman olsa benimsin sen!” diye bağırdı. Oydu. Emine kadın, “Hoşt,” dedi. “Kara Mustafa’nın kızı sana mı kaldı!” Gülüştüler. Tatlı bir utançtı duyduğum; istenmenin büyüklüğüydü. Az sonra yağmur başladı. Kalkarken duvardan yana baktım. Yoktu. “Tamam,” dedim. “Oradadır şimdi.” Dışarı karanlıktı. Annem, “Fener de almadık...” diyordu. Sokağa saptığımızda Sermin’in annesi, “Bari ıslanmasak,” dedi. Önümüzde yürüyorlardı. Sermin’in “abla”yla başlayan sözünü anlayamadım. Yalnız duvar diple-

ri değil, her yer onlarla doluydu sanki. Erimiş gvdele-riyle bir erkekler bataklığından geçer gibiydim. “şimdi, diyordum iimden. “şimdi, şimdi.” Bekleyiş ezginliğimin gittikçe azaldığı, Sermin’in, “Elimi acıtıyorsun abla,” dediğini duyduğum, elini bırakırken, “Yoksa söylenenler yalan mı?” diye düşündüğüm, içimde düş yıkımıyla kur-tuluş sevincinin birbirine karıştığı an, sokağın bitimine yakın birden önümdekiler iki yana yıkıldılar. Bir karaltı eğildi üstüme. Kolları katıydı. Cıgara kokan bir soluk yü-zümü yaladı. “... Benimsin sen!” Dudaklarını boynuma bastırdı. Ötekilerin bağırışmasıyla aydım şaşkınlığımdan; ağızımın yanındaki kulağa bağırdım. Kollarının ağırlığı üstümden kalktı. Kaçmıştı; ama ben bir daha bağırdım. Sermin ağılıyordu. Annemin uzun ilenmesini bastıran cırlak, kinli bir kadın sesi duydum. Duvarın ardından ge-liyordu. “Oh olsun kahpeler! Bilmez miydiniz bu sokağı ha? Oh olsun! Haydi ocuklar, burun kahpelerin etini, koparın. Haydi!” Kocasını öleli o evde yalnız yaşayan ka-dındı bu. Geceleri evine delikanlılar aldığı söylenirdi. (oktan ölmüş.) Yakınımızda gülüşmeler vardı... “Kim-miş? Kimmiş?” “Kara Mustafa’ninkiler.” Küülüyordum. Bir fener ışığında annemin yüzünü görünce korkuyla ür-perdim. Yürüdük. Yağımur hızlanmıştı. Annem, “Biz söy-leyelim ona,” dedi. “Söyleme, söyleme ona!” Kurtuluşsuz bir korkuydu. “Başkasından duyarsa keser bizi.” “Duy-maz belki, söyleme!” “Duyar. Yarın deyiverirler, iyisi mi biz söyleyelim.”

Odaya girdiğimizde ninem ayağıyla Osman’ın beşiğini sallarken Ömer’e belki gene gençliğini anlatıyordu. Be-kir mindere kıvrılmış uyuyordu. Osman’ın memeden ke-sildiğı gündü. “İslandınız mı?” dedi. “Uyumak bilmedi bu kerata.” Sonra bizi yeni görüyormuş gibi, “Ne oldu size? Ne var?” diye sordu. İkimiz birden ağlamaya başladık. Ömer’in tuhaf bir bakışı vardı. Babam kahveden dönünce

annem dışarı çıktı; söyledi. Kapıya bakıyordum. Annemdi. Bitkin, "Seni çağırıyor," dedi. Gücün doğruldum yerimden, çıktım. Direğe asılı sığır sinirini alıyordu. "Bilmiyordum," dedim. Ağlıyordum. Dip odaya itti beni. "Yak şu lambayı." Titreyen ellerimin bir türlü yerleştiremediği şeyi geldi kendisi taktı. "Yat!" dedi. "Bilmiyordum." "Sus domuz! Bilmeseydin ananı döverdim. Yat!" Yattım; büzüldüm. Etimi katılaştıran solumasız, uzun bekleyiş... Kabama bıçak saplanmış gibi ileri atılırken kendi sesimden kulaklarım çınladı. "Kara Mustafa'nın kızı dar sokaktan geçsin ha!" Ne bağırmanın ne de kıvrınmanın azaltabildiği amansız esirgemeyen bir acıydı. Nice sonra hiçbir şey duymadım. Ertesi gece ninem anlattıydı: Dayanamamış koşmuş, "Dur oğul, yeter!" demiş. "Çekil sen ana. Karışma", derken bir daha vurmuş. Ninem kolunu tutmuş, "Baksana, ölmüş kız. Öldürmüşsün onu," demiş. O zaman durmuş. Bana değil duvarda asılı lambaya bakıyormuş, "Ört şunun bacaklarını!" demiş. Odadan çıkarken eşige ayağı takılmış; sendelemiş. "Az daha gülecektim," demişti ninem. Geceleri Ömer'le aramızda yatarı. Yemenisini yatakta bile çıkarmazdı başından. Kel olduğunu söylerlerdi; ama değildi. Yıkanırken gizlice bakmışım bir gün: Kısa, apapak saçları vardı. Çoğu geceler gençliğini anlatırdı bize. Uyku bastırıp da saçmalamağa başlayınca gülerdik. Silkinir, "Ah sizi, ah sizi!" derdi. (Çoktan öldü.) O gece ninem uyuduktan sonra Ömer, "Abla," dedi. "Bilerek mi geçtin dar sokaktan, ha?" Uyuyormuşum gibi karşılık vermedim. Oysa uyumadığımı biliyordu ama bir daha sormadı. Sorsun diye bekledim; sormadı. Yüzükoyundum, acılıyım. Onun dokunulmaz ablası olmaktan çıktığımı sanıyordum. Pek küçükken birlikte yatarı. Uyuyuncaya değin başını kaşırdım. "Büyüyünce kimi alacaksın Ömer?" diye sorarlardı. "Ablamı alacağım," derdi. "Kıız! Kızılbaşın domuzu bu oğlan." Gülenlere şaşarak bakardı. Avuntum-

du. Beni okula göndermediler. Giden komşu kızların anlattıkları okulu kafamda erişilmez, yasak bir yerin çekiciliğiyle donatır, üzgünlüğümü onlardan ayrı olmanın yalancı, gösterişli büyüklüğüyle gizlemeğe uğraştığım günler ancak Ömer'le avunurdum. Bir yerlerden düşmesin, bir şeyler kırmasın diye onu ben gözetirdim. Annemle nine-min yapılacak işleri olurdu hep. O zamanlar daha traktörler yoktu; Hakkı dayıdan başka üç yanaşma çalışırdı yanımızda. Bekir'i bile ben gözetmiştım, oysa üç yaş küçüktü benden. Beni bağarlardı. Ellerinde ip görünce ağlardım. Bitmek bilmezdi işleri. Yanaşmaların yemeği ayrı pişirilir, çamaşırları ayrı yıkanırđı. Her gün yayık döğölürdü. Şimdi topu topu üç sağım manda kalmış. Yemekleri annem pişiriyor. Ev temizliğı olmasa bütün gün otur dur. Oda kaldırıyoruz; günaşırı cam siliyoruz. En iyisi cam silmek, uzun sürüyor. Sermin bıraksa da yalnız çalışsam daha iyi; ama ne ben söyleyebilirim ona ne de o ben çalışırken oturabilir. Kimi bir türkü tutturur... Bu sabah kuşluğa yakın "Çakır yosma"lı bir türküydü söylediğı. Dip odanın dış avluya bakan tek penceresini silmiş, kurulamış; tam kapıyordum sokak kapısı açıldı. Yüzümü kafese dayadım. Osman'dı. "Ovaya gitmemiş mi bu?" dedim. "Babam görmesin!" İki yanına bakındı; el etti. "Köpek yok mu?" "Alındırma, salmaz." Onunla yaşıť tanımadığım bir oğlan tanımadığım doru bir beygiri yediyordu. Önümde durdular. Osman hızlı hızlı küçük ahıra doğru yürürken anladım. Arkama baktım. Gittim oda kapısını kapadım. Türkü uzaklaştı. Pencereye döndüğümde Osman atı çıkarmış getiriyordu. Yoksa at mı onu getiriyordu? Başı kuyruğı dimdikti; sabırsızdı. Osman sövüyordu. "Koyver be, koyver!" dedi öteki. Bıraktı. Koşarken yularından sarkan ipe bastı; tökezledi. "Geber itoğlu!" Kısrağın yanında durdu. Ön ayağıyla yeri eşeliyor; kısa kısa kişniyordu. "Sakız mı aldın ona ulan? Ne çığniyor öyle?" "Sakızı kendinden

onun. Çiğner." Üstüne varınca kısarak yumuşak çiftelerle huysuzlandı, ama don çıkarır gibi kuyruğunu kaldırdı. "Cilve yapacak ille dur kahpe!" Ağzına dişindiririk taktılar; başını yumrukladılar. Korkaktı, istekliydi. Kulaklarım yanıyordu. Sesim olsaydı, "Bırakın onu, tutmayın!" diye bağıracaktım. Osman pencereden yana baktı; döndü. Görmedi. Birden at ön ayaklarından birini kısrağın sırtından aşırıp korkunç bir abanışla onu örttü, kabarık yeleli ense-sini ısırıldı. Gözlerimi yumdum. "Gidi aç! Yiyecek hayvanı be!" Kalçalarım duvara basılıydı. Ilık bir gezinti vardı içimde; ensem-den bacaklarıma doğru. Kısrağı duyuyordum. Sessiz, gittikçe hızlanan, yakın bir soluk olurdu ensemde. Isırsın diye beklerdim; ısırma-zdı. Mindere çöktüm. Artık yalnız sesleri vardı. "Nasıldı bizim demirkır? Arpayı hak etti mi?" "Hak etti ki... sorma." "Çuvalı eve getirmeye kalkma. Koca herif heyallarsa yandın. Gözü gibi sakınıyor atı. Hatırın için ta bağdan geldim. Arabacı Kerim'i yollarım; çuvalı sizden alır." "Kerim mi? Hele hele!" "Helesi bu. Gelir alır." "Arpada iş yok. Pamuk iyi, pamuk. Para tutuyor." "Olsun. Şehre inince seninle..." Sesler uzaklaştı. Gözlerimi açtım. Ellerimi kovadaki kirli suda ıslatıp kulaklarıma bastırdım. Yalazı sönmüyordu. Oradan çıkmam gerekti. Doğrudum. Öbür odada sildiğim ilk cam kırıldı. "Sağlık olsun," dedi annem. Ömer'le Osman'ın yattıkları odaydı. Bu yakarcalar! Neden hep ayaklarıma gelirler? Belki şimdi Ömer de uyumuyordur. Kardeşimin çıkmasını kol duvarı üstündeki eski susam gü müllerinin çıtırtısını bekler mi? Osman her gece komşu evin arka avlusuna atlıyor. Ne yaparlar ne konuşurlar o şişman kızla? Göğüslerini avuçlar mı? İlkinde sanki boğuluyordum. "Burnundan," demişti Basri. Bu gidişken karıncalanma. Ellerinden korkuyorum. Uyuyabilsem. Ali uyuyor. Ömer uyumuyordur. "Bir kitap yüzünden." Bir kitap yüzünden bırakıp geldiği şehri mi düşünür? Yoksa bütün gün köyün dışında dolaşmaktan yorgun uyuyor mu?

Ömer:

Elli sekizinci karıncanın da ötekilerden bir ayrılığı yok. İçine toprak doldurarak küçük bir teneke kapla yaptığım adanın üstüne bırakınca o da ötekiler gibi körcesine koşup suya düştü. Karıncalar yüzmek bilmiyor. Bacaklarının çırpınışı battıkça azalarak gölün, su dolu daha büyük bir teneke kabın dibine vardıklarında tutuk bir sürünüşle bir ya da iki adım atabiliyorlar ancak; duruyorlar. Yalnız başın yukarıya zorlanması uzun zaman sürüyor. Gölün ölümlü bir yer olduğunu öğrenirler diye. “Ya on altıncı karınca? Dayanıklı yaratıklar bunlar.” Duyargalarının sinirli kıpırdayışı ağırlaşınca ya değin bekledikten sonra sudan çıkarıp gene adanın üstüne bırakıyorum.

Bıraktım. Sacayağı üç ahlata ağacının bile koyulaştıramadığı gölgede küçük, yuvarlak bir güneş lekesinin içinde yavaştan kendine gelmeye uğraşıyor. Kanılmamış bir uykudan uyanır gibi.. Onun sesiyle uyanmanın kıllarımın dibine verdiği ürpertiden kurtulmak için mi; yoksa odamın gittikçe artan aydınlığında –ya da alışılan loşluğunda– ağabeyimin hiç değişmeyen o güç sarsak, gülünç uyanışını görmenin bana getirdiği üstünlük duygusunu yeniden tatmak için mi her sabah erkenden uyanırdım? Onun yatağından yana döner, babamın sesini beklerdim. Duvarın ötesinden ovaya götüreceğimiz yemeği kotaran annemin çekingen tıkırtıları gelirdi. Bir kapı açılıp kapanırdı. Bekir ağabeyim belli belirsiz duyabildiğimiz uzunca bir “hıı” sesi çıkararak doğrulur; bu erken uyandırılışa inanamıyormuş gibi, daha açılmamış gözleri, sarkan alt dudaklarıyla yatağın ortasında otururdu. “Bekir!” Gözlerini açar, “Hop!” diye bağırırken kalkardı. Gene de uyanmadığını bilirdim. Gerçekten uyansaydı her gün giysilerini hiç şaşırmadan hep aynı sıraya uyarak giyemezdi; pantolon, ceket, çorabın sağ teki, sol teki: Hiç değilse bir kez çorabın sol tekini sağ tekenden önce giyebilirdi. Kapıya yürü-

düğünde doğrulur kalkardım. Duraksardı; o zaman bütün uyandığını yalnız gözlerindeki donukluğun yitişinden değil, kimi gün, “Geç kalırsın hep!” kimi “Çabuk ol, gecikme!” kimi de “Davran hadi, bekletme,” deyişinden anlardım. Altı yıl yazları okul kapanıp da ablamın şehirdeki evinden döndüğümde babam sabahları bizi uyandırmak için hep onun adını bağıırdı dışardan. Bilir miydi? Her sefer oradan geç çıktığımı gördüğü halde benim o çağırmadan uyandığımı bilir miydi? Yoksa salt bana... Karınca topluyor kendini; bacaklarının tökezleyişini düzeltti, güneş lekesinden çıktı. Az sonra adanın kıyılarında uzun bir arama yolculuğuna başlayacak. Dura yürüye, başı suya değdikçe çekerek yaptığı o ağır, tekdüze yolculuğunda yitirmiştim on altıncı karıncayı. Deneye başladığımın ikinci sigarasız kalmamın üçüncü günüydü.

Ek

Bekir dayım da ilerde evdekileri akşam yemeklerinde sofrada toplayacak babası gibi, belki dedemin babası da böyle yapardı.

*

Kahvelerdeki erkeklerin “Ekinleri kızılbaçağı kandırarak gene” dedikleri, ekinleri kızılbaçağı kandıracağını bildikleri, ekinleri kızılbaçağı kandırmasını hiçbir şey yapmadan oturup bekledikleri, pusarık camların ardında kimi sicim gibi kimi ahmakıslatana dönüşecek günlerce durmadan yağın bir yağmurdu bu.

*

Sırtlarına oturmayan yeni giysileri ucuz terzilere diktirdiklerinden mi; gömleğin ya da ayakkabının ötekilerle uyuşmayan bir yanı olduğundan mı; ellerinin, ayaklarının büyüklüğünden mi; burunlarının çoğu gün kavlağı olu-

şundan mı; yoksa giysinin yeniliğini hiç unutamamaktan gelen korugan titizliğin gerdiği kaslarından, ya da bu alışılmadık kılığa pek seyrek girmenin bir çeşit utançla karışık tedirginliğinden mi insana hep öğretilik duygusu verir.

*

Yağmurun durup durup yağdığı günler insanlar yapacak bir iş bulamamanın sıkıntısından evleniyorlar burda; bir değişiklik isteğiyle. Geleceğin daha kurtuluşsuz tekdüzeliğini hazırlayan tuhaf bir değişiklik bu.

“Eşek Sırtındaki Saksığan” Üzerine Murat Belge’nin Notu

Yusuf Atılgan’ın adını “Eşek Sırtındaki Saksığan” koymayı düşündüğü bir roman yazmaya başlayıp sonra da yazdıklarını imha ettiğini şimdiye kadar çok az kişi biliyordu. Olay bu çok az kişinin arasında kalıp büsbütün unutulabilirdi – birkaç sayfası (başlangıç sayfaları) Yusuf Atılgan’ın dikkatinden kaçmış olmasaydı. Bunları yakamamış, böylece yıllar sonra kaybolan bu romandan geriye on beş-yirmi sayfa kadar bir şey kalabilmiş. Olan olmuş, yapacak bir şey yok; ama kalanlara bakınca yok olanlara üzülmemek de elde değil. Konuyu en iyi bilen İhsan Bayram’ın anlattığından, romanın “hemen hemen” bitmiş olduğu anlaşıyor.

Neden yakmış koca kitabı? Nedeni Faulkner. *Döşegimde Ölürlen*’e benzediğini görmüş, “Son günlerde Faulkner’den bir roman okudum. İç diyaloglar vardı. Benimkine benzettim,” diyor. Bir başka yerde de, “William Faulkner’in *Döşegimde Ölürlen* romanına çok benzediği için, ‘Yazan bunu taklit etmiş demesinler diye yaktım ben bunu,’ dedi,” diyerek anlatıyor. Sonuçta neden belli ki Faulkner.

Faulkner’ı çok sevdiği belli oluyor. Erdal Öz’e yazdığı bir mektubunda, “Onda, bütün açıklamaların ötesinde kalacak, ancak dört-beş romanını okuduktan sonra sezilebilecek öyle bir

güç var ki, işte bu anlatılamayan 'şey'dir bence onu Faulkner yapan," demiş. İhsan Bayram da, "O zamanlar çok fazla William Faulkner'ın kitaplarını okuyordu," demiş. *Aylak Adam*'da veya *Anayurt Otel*i'nde göze çarpan bir Faulkner etkisi yoktur. Peki, burada var mı?

Bence var. İhsan Bayram ve onun aktardıklarına göre Yusuf Atılgan'ın kendisi farklı kişilerin olayları kendi açılarından anlatmalarını *Döşegimde Ölürlen*'e benzetmiş. Bu bir "etkilenme", bir "taklit" sayılır mı? Bence, evet, sayılabilir. Çünkü Faulkner söz konusu romanını böyle bir yapıya oturtuncaya kadar buna benzer bir şey yapılmamıştı. Onun için anlatı hemen *Döşegimde Ölürlen*'i akla getiriyor. Ayrıca, içerikte de benzerlikler var ve bunlar bir araya gelince durum hemen bu tür suçlamalara yol açabilirdi. Çok daha az benzerlik görünen eserlerde böyle olaylar oldu.

Atılgan'ın bu romanı Ali ile başlıyor. İlk cümlede bacaklarını kıpırdatamadığını öğreniyoruz. *Döşegimde Ölürlen*'de değil ama *Ses ve Öfke*'de roman akıl yaşı üç yaşında kalmış otuz küsur yaşında Benjy'nin bilinçlilik akışıyla başlar. Akıl üç yaşında kalan Benjy'den çok şey öğreniriz; çünkü duyarlıdır, sevgi nedir bilir. Olayların bir kısmını fiziksel anlamda sakat birinin bilinçliliğiyle anlatmak, belki daha da önemli bir benzerliktir.

Atılgan'ın Osman'ının kısırağıyla ilişkisi de *Döşegimde Ölürlen*'de Jewel'in atıyla tutkulu ilişkisine benzeyeceğini sezdiriyor. Ama bu tam bir etkilenme de sayılmayabilir.

"Etkilenme" faslı sanırım burada sona eriyor, çünkü bugüne kalan sayfalarda başlayan hikâyenin böyle bir benzerliği yok; devamında da benzeyeceğine ilişkin bir belirti görmüyoruz.

Bu ilk sayfalarda tanıdığımız karakterlerin adlarına baktığımızda, Yusuf Atılgan'ın çok farklı simgelere yönelebileceği ihtimali beliriyor. Ailede kardeşler var; çıkarabildiğim kadarıyla en büyük kardeş Bekir; onu Ömer ve Osman izliyor. İlk karşılaştığımız, bir sonraki kuşaktan felçli ve konuşamayan (14 yaşında) çocuğun adı da Ali olunca, dört halifenin adı sıralanmış oluyor. Babaları ise "Kara Mustafa"; bu da, Muhammed Mustafa ile hemen çağrışım yapıyor. Ali'nin annesinin adı Fatma. Elimizdeki sayfalarda "Kara Mustafa"nın annesinin adı belirtilmemiş. Ama belirtilenler arasındaki bu paralelliklerin rastlantı olacağını sanmıyorum. Bu arada bir "Emine kadın"

sözü de geçiyor ama onun Mustafa'nın annesi olup olmadığını anlamıyoruz. Öldüğü söyleniyor.

Bu paralellikle Yusuf Atılgan'ın nereye varmak istediğini tahmin etmek, bu bilgilerimizle mümkün değil. Ama romanın gördüğümüz kısacık başlangıç bölümünden de Ömer ve Ali'nin özellikle işleneceğini çıkarsayabiliyoruz.

Ali yalnız başını oynatabiliyor ve konuşamıyor. Yalnız "Hea" diye bir ses çıkararak bağırabiliyor. Bunu da çok sık yapmıyor, çünkü çevresindekileri (örneğin annesini) bıktırmaktan çekiniyor. Konuşamadığı için duygu ve düşüncelerini kimse anlamıyor. Bu arada, gene annesi, onun anlamayacağını düşünerek başkalarına söylemeyeceği şeyleri ("dar sokak") ona anlatıyor. Oysa Ali romandaki herkesten daha duyarlı. Her şeyi görüyor, duyuyor, anlıyor. Bu bakımdan Faulkner'ın Benjy'sine değil, Darl'ına benziyor. Romanın başlıca bilinçlilik merkezi o: "Bense onların hepsinden yaşıyım," diyor Ali.

Ömer ise "başkaldırma" fiiliyle giriyor anlatıya. Olayın geçtiği köyde, aile evinde olmadığını, neresi olduğunu bilmediğimiz bir "şehir"den yeni geldiğini öğreniyoruz. Niçin geldiğini aileye de açıklamış değil. Ama, "Çalışmağa niyetim yok," diyor. "Çalışmak için gelmedim köye." Ama, ne için geldiğini, niçin çalışmağa niyeti olmadığını söylemiyor. Bu herhalde romanın önemli bir temasıydı. Ömer'in kendi bölümünde anlattığı "karınca deneyi" kendine özgü, ilginç düşünceleri, farklı bir bakışı olduğunu gösteriyor. Bir zaman içinde tipik bir köylü ve çiftçi olan babasıyla (Mustafa) bir çatışmaya gireceğini hemen seziyoruz.

Ömer de hayatının önemli olaylarını, duygularını içinden yaşamaya yatkın, "ketum" bir adam: "O günden beri gittikçe gerginleşen akşam yemeklerinde söylediği son söz oldu bu, bir daha konuşmadı."

Ömer belli ki ailenin okuyan çocuğu. Ali'nin, öldüğünü öğrendiğimiz babasıyla annesi şehirdeyken (muhtemelen İstanbul'da) evlerine geliyor ve o da "derslerini" Ali'ye anlatıyor (onun bunları anladığını anlamadan). Herhalde Ali'nin babası ölünce onlar da köye dönmüşler. Burada "üç yıl" gibi bir sürenin sözü geçiyor. Derslerini ciddiye aldığı anlaşıyor. Fatma onu düşünürken, "Bir kitap yüzünden," diyor. Bunlar Ömer'in dönüşünün ve çalışmama kararının entelektüel ve siyasi nedenleri ola-

bileceğini, babasıyla çatışmasının buralardan kaynaklanabileceğini düşündürüyor.

Kardeşlerin en küçüğü Osman çok olumlu bir resim çizmiyor. Yüzündeki ergenlik sivilcelerini sıkıp ellerini gömleğine silmek gibi mide bulandırıcı bir huyuyla tanıtılıyor bize. Aynasının arkasında çıpla kadın resmi... belli ki güçlü bir cinselliği var. Geceleri duvardan atlayıp gitmesinin de bununla ilgili olması gerek (bunu gözleyen ve bilen de Ali). Fatma: "Ne yaparlar konuşurlar o şişman kızla? Göğüslerini avuçlar mı?" Onu bir de atların çiftleştirilmesinde görüyoruz. Osman babasının "gözü gibi" sakındığı atı tanıdığının kısırağına getiriyor ve bu işi babasından gizli yapıyor. Karşılığını da muhtemelen gene babasından gizli alıyor: "... Kerim'i yollarım; çuvalı sizden alır."

Büyük kardeş Bekir ("Ebubekir" derse simgelerin fazla saydamlaşacağını düşünerek kısalttığını tahmin ediyorum) oldukça düz görünüyor. Onun da *Döşeğimde Ölürlen*'in Cash'i gibi işine bağlı, düzenli, kendine göre bir anlayışlılığı olan biri olarak gelişmesi mümkün. Bekir evli ve iki çocuğu var: Orhan ile Nurhan. Orhan altı yaşında, obur. Bencil olduğu -ya da olacağı- ima ediliyor.

Bekir'in karısı Sermin. Ali'nin ilk monoloğunda "yengem" diyerek sözünü ettiği kişinin Sermin olduğu, "incir ağacı"nın altında uyuyor olmasıyla anlaşılıyor (Yusuf Atılgan'da her zaman böyle küçük bulmacalara rastlarız. Okurunun "uyanık" olmasını ister). Bu "yenge"nin uyurken sağ bacağına çevirmesi herhalde bacağının görünmesine yol açıyor ve bu bacak felçli Ali'yi de yakından ilgilendiriyor. Onun Sermin'le özel bir ilişkisi, ona karşı bir duyarlılığı var. (İncir ağacının altında yatarken uyumadığını anlaması gibi.)

Sermin'in monoloğuna geldiğimizde onun gönlünün vaktiyle ve herhalde halen Ömer'de olduğunu anlıyoruz. Zaten Ömer şehirden ilk geldiğinde onu herkesten önce gören Sermin oluyor: "Gelişini ilkin yengemin yüzünde gördüm." Kolları havada, donmuş gibi kalıyor.

Oğullarının adı Orhan. Okuldayken daha, "23 Nisan oyununda" Ömer'in adı da "Orhan" olmuş. Sermin oyunda şaşırarak "Orhan" yerine "Ömer" demiş.

Kızı Nurhan ise bir eli apışarasında uyuyor ve bu Ali'nin de, annesi Fatma'nın da dikkatini çekiyor. Eskiden Fatma'nın

da öyle uyuduğu ve bu yüzünden annesinin hışmına uğradığı anlatılıyor.

Sevdiğiyle değil, bir başkasıyla evlenmek Sermin gibi Fatma'nın da başına gelmiş. Çünkü "dar sokak" olayından öğrendiğimiz üzere onun çekimini duyduğu –ve onun çekimini duyan– bir Yaşar var. Yaşar, "Hürmüzaba" dedikleri, arabuluculuk yaptığı anlaşılan kadınla ona haber gönderiyor; ama Fatma, "Yatalak oğluyla koskoca karı; kalktı da..." derler diye ve aynı zamanda babasını seven Ali'nin "üvey baba" şokuna girmemesi için bu davetlere cevap vermiyor. Fatma, gene de, kadının üçüncü gelişine kadar ret cevabı veremediğini de söylüyor. Bunun da romanın önemli temalarından biri olacağı belli.

Cinsellik, bastırılmış cinsellik, Yusuf Atılgan'da her zaman hatırı sayılır bir yer tutar. Burada da öyle. Felçli Ali bile bunun farkında – ya da eksikliğinin farkında: "Ben büyüyünce başka bir yerimin de benimle birlik büyüüp büyümediğini görmek istercesine..." diye düşünüyor. "Yengemin Nurhan" da bu konuda merakını saklayamayanlardan.

Fatma'nın atlar çiftleşirken etkilendiğini görüyoruz: "Kalçalarım duvara basılıydı. Ilık bir gezinti vardı içimde; ensem-den bacaklarıma doğru. Kısrağı duyuyordum."

Yusuf Atılgan'ın romancılığında William Faulkner'la paylaştığı (bu, bir "etkilenme" değil) bir özellik ayrıntı titizliğidir. Bu romancılar *anlatmaz, gösterirler*. "Ahmet anlayışsız bir adamdı" türünden, dolaysız bilgi veren bir cümle yazmazlar; Ahmet'e, "anlayışsız" olduğunu belli eden bir söz söyletirler. Örneğin bu romanın başında Ali, kımıldayamayan ve konuşamayan karakter hissiz ayağına konmuş duran sineğe bakıyor. İletişim kurmasının tek yolu, bağırarak. Bunu aklından geçiriyor ama vazgeçiyor. Bağırınca, uyuyan annesi uyanıp yardıma gelecek. Ama Ali, onun bu gelişinden bir sitem iması çıkaracak, canı sıkılacak.

Sinek gidiyor (sinek üstünde bu kadar durmak da Yusuf Atılgan gerçekçiliğinin bir başka görünümü). Birazdan, uymakta olan kuzeninin alnına konmuş bir sinek (belki aynısı) görüyor. Bu çocuğun (Orhan) gözlerinin annesine çektiğini düşünüyor. Çocuk sineği kovmuyor ve sinek gözüne yaklaşıyor. "Yoksa uzun, iğrenç hortumunu gözpınarından uzatmış, onun yengemden alınmış gözünü emip bitirecek mi? Bağır-dım." Evet, pek de gerçekçi olmayan bu tehlike karşısında ba-

ğırıyor. Asıl kaygısı uyuyan oğlan değil. Onu zaten sevmiyor: "... bu oğlana yemek yetiştireyim derken yengemin yarı aç kaldığını sanıyordum." Bu, başka bir sayfadan alıntı. Ali, sineğin yaklaştığı gözlerin yengenin gözlerine benzemesinden ötürü bağılıyor. Ama işte, ayrı ayrı yerlerde söylenmiş bu sözleri bir araya getirip bir anlam çıkarmak, okura düşen iş.

Ali yengeyi düşünüyor; yenge, incir ağacının gölgesinde yatıyor. "Geçen yaz, öğleleri burada bizimle yatarı," diye içinden geçiriyor Ali. Sonra, "Bir haftadır odaya sığmıyor," diyor. "Sığma" fiili ilginç, dikkat çekiyor. Niye "sıgmak"? Bunu sorunca, iki hafta önce Ömer'in aniden eve döndüğünü hatırlamamız gerek. Sermin'in iç monoloğunu okuyup Ömer'e tutkusu olduğunu anlamadan önce. O zaman niçin odaya "sıgmadığını" da anlayacağız.

Bu anlayış, romanın okurunu da yazarın yanında bir yere çağırıyor. Romanı, okurun anlaması tamamlayacak. Yazar, bu nihai anlayışın tamamlanması için gerekli ipuçlarını gerekli yerlere koyacak, yerleştirecek, ama bunun ötesinde okura yardımcı olmayacak. Bundan ötesi okurun işi. Serpiştirilmiş öğeleri doğru yerlerine o yerleştirmeli.

Yusuf Atılgan'ın bu romanına niçin "Eşek Sırtındaki Saksağan" adını uygun gördüğünü bilmiyoruz. Sırtı yaralanan eşek neyi simgeliyor? Kurtları kim yiyecek, yani "saksağan" kim?¹ Bunların cevabını bilmiyoruz ve muhtemelen hiç bilmeyeceğiz. Yusuf Atılgan'ın nasıl yazdığını bildiğimiz için, sonunda her şeyin birbirine bağlanarak yerli yerine oturacağından emin olabiliriz.

Bu romanda Atılgan bir risk alıyor. Aldığı risk Ali. Roman-daki kişilerden hiçbirinde olmayan keskin gözlem gücü ve "anlama" yetisi bu kıpırdayamayan karaktere verilmiş. Bunun başlı başına parlak bir fikir olduğu söylenebilir – fakat inandırıcı mı?

Elimize geçen sayfalarda Ali'nin monologları geniş bir yer tutuyor ve bir sorun yaratmıyor.

Tasarlandığı gibi, pek çok şeyi de onun söyleminden çıkararak anlıyoruz. Ben zaten bu düzeyde bir aksama olacağını

1. İhsan Bayram, *Yusuf Atılgan'a Armağan* kitabının giriş yazısında alıntılanan görüşüyle belirtmiştir: Sırtı yaralanan, yaraları kurtlanan eşeklerin kurtlarını ayıklayan saksağanlar eşekleri iyileştirirlermiş. (Y.N.)

düşünmüyorum. Olayın tamamını, yani sakat doğmuş, konuşamayan ve bedenini hareket ettiremeyen 14 yaşında bir çocuğun bu bilinçliliğe sahip olup olamayacağını düşündüğümüzde sorun çıkabileceğini düşünüyorum. Burada Yusuf Atılgan öteki kişilerin bazı gizli, görece gizli düşüncelerini sağlamaya çalışmış. Osman'ın aynasındaki çıplak kadın resmini ona gösterip, "Nasıl kancık ha?" diye sorması bile bu "itiraf"lar arasında sayılabilir. Fatma ona "dar sokak"tan söz ediyor; Ömer derste öğrendiklerini anlatıyor vb.

Sorun belki dilde düğümleniyor. Düşüncelerimiz zihnimizden yazı yazarken biçimlendiği gibi geçmiyor. Ama edebiyatın anlaşılır olması için bu düşünce, duygu, algı, anı, sezgi hepsinin biraz zor olsa da sonunda anlaşılabilir şekilde kelimelere dökülmesi gerekiyor. Burada da böyle zaten. Ama şimdi ilk cümleye bakalım: "Bacaklarını kıpırdatamayacağını biliyor-muş gibi ön ayaklarıyla başını kaşımadaki saygısızca rahatlığa, vurdumduymazlığa takılıyorum en çok."

Ali, "vurdumduymazlık" gibi bir kelime bilebilir mi? "Kıpırdatamayacağımı" gibi uzayıp giden bir kelimenin ("aglutatif" dil!) şahıs ve zaman belirtmek üzere yaptığı dönüşlerin içinden çıkabilir mi?

Ama bunun çaresi Joyce'un *Finnegan'in Uyanması*'nda yaptığı gibi kelimelerle oynamak da olamaz herhalde. Yapılmış bir deney var ve çok başarılı olduğu söylenemez. Dili "letrizm"e doğru zorlama deneyleri iyi sonuç vermiyor.

İnsan yapısının bir özelliği var: Bir yerinde bir eksiklik varsa, organizmanın başka parçaları, belki o eksikliği bir biçimde gidermek ister gibi, yeteneklerini normalin üstünde geliştirebiliyorlar. Örneğin gözü görmeyen birinin kulakları çok iyi çalışabiliyor ya da kulakları duymayan biri kokulara çok hassas olabiliyor vb.

Ali de fiziksel anlamda hiçbir şey hissetmediği için bir başka düzeyde her şeyi fazlasıyla hisseden bir tip.

Sonuç olarak Faulkner etkisi yok denemez, ama keşke Yusuf Atılgan bu romanı ocağa atmasaydı. Kendi kalkıp açıklardı, "Ben Faulkner'dan şu bakımdan etkilendim ama aslında şunu yaptım," diye durumu anlatsa kimse ona "taklit etmişsin" demezdi. Çünkü gerçekten de bu bir "taklit" değil. Türk edebiyatında böyle bir romanın bulunması iyi olacaktı.

2.

İlerlemeyen Bir İlerleyen Roman'dan Enis Batur ile

Yürürken, iki yanında dizili evlerin birdenbire akma-ya başladıklarını sezdi. Yerlerini dipsiz bir boşluğa bırakıp sokağın ucuna yığılıyorlardı. Durup baktı: Kentin arkasında kalan yanı kaskatı kesilmişti. Başının içinde sabahtan beri bocalayan uğultuya direnemiyordu artık. Işığın, sesin yükünden hafiflesin diye bir kahveye girdi. Yemek saati yaklaştığı için olacak pek kalabalık değildi salon. Kahveci, bir defterin üzerine eğilmiş, insanın cebrini hesaplıyordu korkunç bir kalemle. Salonun dibindeki bیلardo masasının çevresinde üç kişi gördü: Gitgide yumuşayan, biçim değiştiren ıstakaları havada asılı duran toplara yaklaşıyorlar, ama bir türlü vuramıyorlardı. Birdenbire sıkıştı: Eti daralıyor, soluğu içinin bilinmedik bir kemiğine takılıp kalıyordu. Nasıl dışarı uğradığım bilemedi.

Uykusuzdu üç gündür. Yorgunluğa pek gelemezdi ya, gene de eve dönmek istemedi. Gidip yatağına yatsa, uykuya, uykunun düşüne girse hiç değilse, bir çemberin ortasına yerleşecekti. Oysa zamanla daralan, bir menegene gibi gırtlığına yapışan o sınırsız sınırın dışında kalmak zorundaydı şimdi. Başını kaldırdı: Sokağın, kentin ana damarlarından birine açılan köşesinde gelmişti. Ayaklarının ucundan bir sahne başlıyordu:

— Önünde, ikiyüz metre ileride, sert bir eğim.

Minaresini belki de aylardır onardıkları camiye dayanıyor. Orta yerinde bir bisiklet; üzerindeki yeni düşmüş olmalı (mantığının gene kaçamak yaptığıнын ayırdında; ama direnecek, akıl yürütmesine çekidüzen verecek gücü yok): Devrilmiş, arka tekerleği ağır ağır dönüyor.

— Hemen yanına ysa kent yansıyor: Duvar halıları, takma dişli bir kadın, kitapçı dükkânının önündeki kedi, sinema.

Çemberin mi dışında olmak, içindeyken? Sinemaya girmeye karar verip kapıya yöneldi. İçeride, bir kartonun üzerinde "Toplu Gösteri" yazıyor. Daha yukarıda: "Her Gün Bir Filim." *The Magnificent Ambersons, Lady From Shanghai, Citizen Kane, The Trial, Othello...* Bir gömülüştöreni mi bu? İyi ama kim olabilir gömülen? bir merdivenin üst basamağında duruyor şimdi. aşağıda, tutamakların uç noktalarına birer mum koymuşlar, yakıp. bir çöl sesizliği birikmiş salona. Tamamına nerede olduğunu anlayabilse hiç değilse. bir kilisede belki. belki de bir ehramın çekirdeğinde. bir an bağırarak geliyor içinden. hemen cayıyor ama. mumların titirek çizgisi arasında bir gövde beliriyor sonra. yattığı yerden doğrulmak istiyor, görmek, seçmek için yattığı yerden mi yatıyor mu aşağıdan basamakların üzerinde devinen bir türlü çıkamayan yükselemeyen anası ona ulaşamayan elinde ip yelkenlilere kıydan ağlayarak bakan gözleri bir tören mi bu gömülüştü mü gömü mü gömülen mi gömülüştünü izleyen mi ölümüne katılan dışarıda kalarak içinde olabilen insanlık tiyatrosunda derinin üzerinde yanan ağır ağır iplerin kokusu ve ter kıpırdamıyarak ama acıtmıyor hiç korkuyor yitimden söz açan yaşlı kadınlar mavi kırışık yüzünün beklenmedik aydınlığı arıyordu gülünç güldürü bu öldüğünü kapalı kapının kapısında olduğunu o titiz parmaklarını duvarlarda parçalayan capriccio çalan eski

piyanonun başında mı önünde çekilmiş fotoğrafında soylu kini ile kömür almamış oradan belli bayram günü ölebileceği bir telin onu geri dönmekten alıkoyarak düşürdüğü ererek mezar başında yırtılan gözleriyle okuduğu karmaşık çocuk mezâmirleri ile di arkıd vek semide adıkdadı da dud edodudüt dıdadıd.

Yer gösteren çocuğun başı büyük beyaz lekenin altında ilerlemeğe başladı. Mumları söndürdükten sonra bir an duraksadı, ona dönüp: “Şehir cereyanı kesildi” dedi, “kaldığı yerden devam edecek.”

Arka sırada bir koltuğa oturdu. Yorgun; gevşemiş. İlerdeki gölgeler perdede mi yoksa kendi kafasında mı bilemiyor. Nerdeyse uyuyacak. En kızdığı şey sinemada uyuklamak. Eskiden bir kez uyumuştı: Yatılı okuduğu lisede cumartesi nı nöbetçi öğretmen nın gözetiminde sinemaya giderlerdi. Bütün öğlesonu akşam yemeğine değin okula yakın, nedense Namazgâh denilen, çevresi alçak duvarlı taşlı bir düzlükte top oynamışlardı. Filim de berbat bir şeydi: Adından başka bir şey anımsamıyor: Şaka. Yanında oturan, ucu kalkık burnuyla sevimli, güzel bir kıızı andıran Osman’a “Bu ne tatsız şakaymış be” demişti. Osman, “Uyan hadi gidiyoruz” deyince anlamıştı uyuduğunu, utançla. “Kız Osman” derlerdi ona. Kız Osman’ın sonradan polis olacağı kimin usundan geçerdi? Birlikte çalıştıkları gazetede polis, adliye haberleri yazarlardı. Çok sık uğradıkları Emniyet Müdürlüğünde bir gün “Sizi Birinci Şube Müdürü görmek istiyor” demişlerdi. Korkuyla girmişlerdi adamın odasına. Kalın, kara çerçeveli gözlüklü, orta yaşlı bir adamdı.

“Yazıları okuyorum; çok beğeniyorum” diye başlamış kendisiyle çalışmalarını önermişti. “Olmaz” demişlerdi ama bir hafta sonra Osman belki de önerilen yüksek ücretin çekiciliğine kapılarak “Evet” demişti. Sonraları görüştükçe Osman’ın anlattıklarından da kalkarak

bir yıldır fırsat buldukça roman yazıyordu. Üç günlük uykusuzluğunun nedeni de gazetedeki işleri değildi elbet; bu romandı. Odasında, kahvede, pastanede sürekli bir kıvançla çalışıyordu. Sokaklarda yürürken bile kuruyor, düzeltiyordu kafasında. Ama işte bedeninin, kafasının da bir dayanma sınırı vardı. Uykulayacağını anlayınca kalktı. Merdivenlerin aşağısındaki mumlar kaldırılmıştı.

Dolmuşta yanında oturan kıvılcık boyanmış dudakları, yeşil, kırışık gözkapaklarıyla yaşlı kadın ona anasını düşündürdü. Eskiden kentin ünlü kadın terzilerindendi anası; çoktandır işleri bırakmış evlerinden gelen gelirle geçiniyordu. Üç yaşında bir çocukken babasıyla ayrılmışlar; bir daha görmemişti babasını. Çocukluğunun çoğu işyerinde geçti. Ünlü şarkıcıların, oyuncuların elbiselerini dikerdi anası. Bunların ve işçi kızların öpüp koklayarak şımarttığı bir oğlandı; dudak boyası ve pudra kokusuyla boğucu ağırlığıyla soyunmuş, yarı çıplak kadınlar. Çoğu dolgun, yumuşak memelerin sıcaklığı. Birgün bunlardan birisi “Büyüyünce çok canlar yakacak bu oğlan” demişti. Bilemedi Efser hanım. “Aysel’le Feral benden ayrılınca acı çektiler mi sanki? Sanmam. Evlenip gittiler. Ben hep herşeyi kadınlardan bekleyen o şımarık, sorumsuz oğlanım. Üç gündür bir telefon bile etmedim Güzide’ye, düpedüz eşeklik.”

Caminin önünde dolmuştan inip avluyu geçti. Teşvikiye’de anayola koşut arka sokaklardan birinde oturuyor, anasının apartmanlarından biri. Çatıda depo olarak bırakılmış bir yeri üç yıl önce Akademi’de öğrenci olan Feral’in önerisiyle ve onun gözetiminde küçük bir daire yaptılar. Birlikte Kuledibi’nden aldıkları eski eşya ile döşediler. Küçük bir terası bile var. Daha önce birinci katta anasıyla birlikte otururdu.

Apartmana girince anasının kapısı önünde biraz durdu. “Boşver merak etmez, alışkındır.” Merdivenleri

çıkmaya başladı. Güzide'ye de uğramayacak. O hantal kocası evdedir. Nasıl olsa aşağıdan ayak seslerini duyar; geldiğini anlar. Kapısını çarparak kapadı. Hemen soyundu; yüzünü, ayaklarını, dişlerini yıkayıp yattı. Yorgun, uykusuz olsa da çabuk uyuyamaz. Romanına ertesi gün yazacaklarını düşünürken uyudu. Nuri'nin raporlarından birini yazacak yarın.

Telefonun ziliyle uyandığında içerisi aydınlıktı. Saata baktı: ona beş var. İyi uyumuş dinlenmiş. Telefonda Güzide'nin sesini tanıdı:

— Nerelerdeydin kaç gündür?

— Çalışıyordum. Özledim seni, gelsene.

— Özleseydin bir kez arardın. Meraktan öldüm.

— Bağışla beni canım, güzel kadını. Hadi gel artık da konuşalım.

Telefon kapandı. Giyinmeden, kışında donuyla yarı çıplak kapının ardında bekledi ayak seslerini. İlişkileri bir ay önce başlamıştı. Altındaki dairede oturan bu genç kadını daha önce de sık sık görürdü. Ev yapıldıktan sonra terastan yağmur suyu sızmış aşağıya; bir gün Güzide kapısını çalmış birlikte sızıntı yerini aramışlar, sonra da çay içmişlerdi. Daha o gün başladılar sevişmeye. Kocası işe gidince ya da öğle sonları geliyordu kadın. Otuzuna yakın, oldukça ince, dudakları dolgun, kısrak yelesi gibi kalınca, parlak kara saçlı.

Belli belirsiz ayak seslerine kapıyı yavaşça açtı. Oydu; merdivenlerdeydi, daha hızla yürüdü, geldi. Ayaklarında yine o renkli keçe terlikler vardı. Onlarla gelirdi hep; kimse duymasın diye. Kapıyı kapayıp sarıldı; uzun uzun öptü. Yatağın yanına taşıyıp bıraktı.

— Gir şu yatağa; şimdi gelirim ben, yüzümü yıkamadım daha.

— Ben mi uyandırdım seni?

— İyi ettin.

Ufacık banyoya girdi. Nerdeyse kalkmış organını çıkarıp güçlkle işedi. Ellerini yüzünü sabunlayıp yıkadı çabucak. Yatakta açık saçık konuşarak sevişen Güzide hâlâ onun yanında soyunmaktan utanıyor. Döndüğünde örtünmüş yatıyordu; kara saçları yastıkta. Yumuşak battaniyeyi aralayıp yanına uzandı.

— Üşümüşsün. Sarıl bana da ısıtayım seni. Dargınım ama...

— Darılma canım, soylu kısırağım benim. Bir daha habersiz komam seni.

Ellerini saçlarına daldırıp çekti kendine. Dudakları ağzında. Doğruldu sonra, beceriksizce uğraşıp donunu çıkardı.

— Nerelerde sürttün üç gündür?

— Gazetede, kahvelerde, sokaklarda. Dedim ya çalışıyordum, yazıyordum.

— Niye okumuyorsun bana? Merak ediyorum.

— Hele bir yola koyayım, okursun.

Sağ koluyla belinden sarıp çekti kendine. Dört günlük özlemle çabuk geldi. Kadın kalkmak isteyince bırakmadı. İkinci kez uzun uzun sevişip birlikte geldiler. Siliyip giyindikten sonra Güzide:

— Sanırım gebe kaldım ben senden, dedi.

— Benden mi?

— Senden elbet. Bir aydır kocamla yatmıyorum.

— Nasıl olur? Zorlamıyor mu seni?

— Zorluyor ama, isteksizim, uyku var deyip geçiriyorum.

— Peki ne yapmayı düşünüyorsun bu konuda? Kocan anlamaz mı?

— Şimdilik bir düşündüğüm yok. Kesinleşirse o zaman düşünürüz bir çare. Ben gideyim artık; yemek yapmam gerek. Sen ne yapıyorsun bugün? Yemeğin var mı?

Dolabı açıp baktı.

— Var. Annem göndermiş. Yarın akşama değin evde çalışmak istiyorum. Gazetede işim yok. Yarın gelirsin değil mi?

— Gelirim. Bu gebelik işini pek önemseme. Gerekirse ayrılır annemlere giderim; doğururum çocuğumu. Hem artık geceleri o herifle aynı yatakta yatmaya dayanamıyorum.

— Bana da gelirsin istersen. Neyse ileride bir yolunu buluruz.

— Sahi mi? Tatlı bir serüven diyordun önceleri. Ama sorunlar çıkıyor ortaya işte. Sakın seni suçluyorum sanma... Neden mi, kadın olduğumu sen öğrettin bana.

Sarıldı, hem bir ana hem bir sevgili gibi öptü onu. Yürekli bir kadın. Boş da değil. Dışarıda okumuş yüksek okulu, Güney Kaliforniya'da: Ruhbilim. Kocasıyla orada tanışıp evlenmişler. Adam kimya mühendisi. Şimdi bir ilâç fabrikasında çalışıyormuş.

Güzide gidince dolaptan lahana dolmasıyla ıspanak böreğini çıkardı. Mutfakta ocağın önündeki fayansların üstünde yedi ayaküstü, istekle. Anasına telefon edip akşam yemeğe ve yıkanmaya geleceğini söyledi. Çatı katında suyun basıncı yetersiz olduğu için şofben yanmıyor.

Ceketinin iç cebinden son günlerde yazdığı kâğıtları çıkarıp sıraladı; dosyaya koydu.

Artlı önlü yazıyor. Yarıda kalmış kâğıdı ve altlık olarak kullandığı defteri alıp terasa açılan camlı kapının yanında köşedeki kulaklı koltuğa oturdu. İçeriden bakınca, Çamlıca Tepesi, Fethi Paşa Korusu'nun bir bölümü, Kuzguncuk, Beylerbeyi görünüyor; bir parça da Boğaz denizi. Feral'le giderlerdi oralara, kimi günler ve evi görmeye çalışırlardı. Birbirlerine yaslanmış yüksek yapı yığını arasında burayı kesinlikle saptamak olanaksızdı. Feral'le ayrıldıkları zaman Osman "Deli misin ulan sen? Bırakılır mı o güzel kız? Neden bana hiç yaklaşmaz öy-

lesi. Yıpranmış orospulardan başka kadın tanımadım” demişti. “Dağılmayalım; yazmak gerek” dedi yavaş sesle. Son satırları okudu bir daha. Nuri’nin raporunu yazmaya başladı:

(Matine seyircileri çıktıktan sonra tiyatronun çıkışında uzun süre bekledim. Sonunda göründüler; dört kadın üç erkek. Ahmet Çakır da aralarında. Arkalarından yürüdüm. Gece o barımsı lokantaya, Papirüs’e girdiler. Oturdıkları masanın yanında bir yere oturdum. Konuştuklarını duyuyorum. Şimdiye dek bana verilen en kötü görev bu. Sözlerini değil de konuşurken sözünü ettikleri kişilerin adlarını pek anlayamıyorum. İşte şimdi de Piskotor mu Piskatır mı diye birinden, sonra da Brekt’ten sözediyorlar. Bu günlerde bunun bir oyununa çalışıyorlarmış. Garson önce onlara sonra bana geldi. Bu akşam ekşili köfte ve mantı varmış. Önce köfte istedim; “Sonra mantı yerim” dedim. “Yoğurdu sarımsaklı mı olsun?” “Evet.” Nasıl olsa buluşacağım bir kız yok. Doğrusu bu tiyatrocun milleti iyi yiyor. Köfte çok güzel; içine havuçla patates doğramışlar. Ahmet “Halkı uyarmak, dürtmek, tedirgin etmek gerek. Brekt iyi yapıyor bunu. Ben de birşeyler yazıyorum bir süredir. Eski Yunan’daki koro gibi halkı sahneye çıkarıyorum.” dedi. Bir gün evine girip ne yazdığını görürüm. Oyuncu kızlardan birisi boyuna bana bakıyor. Kuşkulandı mı acaba? Az sonra garson mantılarımızı getirince kız “Bir dakika” deyip tabağıyla benim masaya geldi; oturdu. “Ozan mısınız siz?” dedi. Burada hep yazar sanatçı grubu buluşurmuş. “Hayır yemeğe geldim ben” dedim. “Ne iş yaparsınız?” “Gazetede çalışıyorum.” “Kusura bakmayın üç yıl önce ölen kardeşime öyle benziyorsunuz ki bir gidip konuşayım dedim.” Çok boyanmış ama alımlı, güzel bir kız. Yüreğim çarpıyor; nutkum tutulmuş sanki. Birşeyler olur mu acaba ileride? Sanmam. Elime yüzüme bulaştırırım ben. “Dün akşam

da gördüm sizi; eve gidince anneme anlattım. Tanıştıysan bir gün eve getir ben de göreyim dedi. Gelir misiniz benimle bir gün? Çok sevinir annem." "İsterseniz, gelirim." "Son oyunu gördünüz mü?" "Hayır." Çantasını açıp bir kâğıt uzattı bana. "Yarın gece için bir davetiye. Oyundan sonra kulise gelin. Birlikte çıkarız" dedi. Yaptığım işi bilse böyle tatlı tatlı bakar mıydı bana hiç? Bilemez. Mantıyı çatalla yiyordu; sonra benim gibi kaşıkla yemeye başladı. "Sarmısaklı mı mantınız?" diye sordum. "Elbet. Sarmısaksız yenir mi bu?" "Ben de sarmısaklı severim" dedim, sevinçle. Bitirince "Yarın gece görüşeceğiz değil mi?" deyip kalktı. "Evet" dedim. Arkadaşlarının yanına gitti. Bir şeyler söyledi. Benden söz ediyordu anlaşılan; ötekiler de dönüp baktılar. Bundan böyle işim daha bir güçleşecek sanırım. Gizli izleme olanaksız artık. Ya da kolaylaşacak. Belki aralarına alırlar beni. Onlardanmış gibi görünüp ağız ararım. Gene de sayın müdürüm, isterseniz başka birine verirsiniz bu görevi.

Ahmet Çakır ötekilerden önce kalktı. Hesabı önceden ödemiştım elbet; ben de kalktım. Dışarıda hava iyice hava kararmış. Beyoğlu'nun arka sokaklarından hızla yürüyüp Sıraselviler'e çıktı; o yan sokağa sapıp apartmana girdi. Karşı apartman merdivenlerinde bekledim ben. Az sonra dün anlattığım esmer güzel kız girdi sokağa telâşla. Ona gittiği belli; geç kalmış. Sevişiyorlar demek. İsterseniz onu da izler kim olduğunu öğrenirim.)

..... kâğıtları derginin arasına koyup yanındaki sehpanın üstüne bıraktı. Gerindi, bir sigara yaktı. "Gece sürdürürüm artık. Dura düşe yazarken akşam olmuş. Oyuncu kızın davranışı yadırganabilir ama onları tanıştıracak daha doğal bir durum bulamadı, Nuri'yi daha doğrusu Osman'ı tatlı acı bir serüvene itmek istiyor romanda. İnsanların mahremiyetlerine saygısızca giren bu adamlara aynı acıyı tattıracak. Müdüre de. Ahmet Çakır'a

gelen kız müdürün kızı olabilir. Müdürün inandığı gibi bir insan suç işleyebilir ama bunların ille de topluma yararlı olmaları gerekmez. Romanın ilk bölümünde Nuri izlediği adamın baldızıyla seviştiğini ortaya çıkarmıştı.

Kız da ablası da, adam da yıkıldılar sonunda.

Sigarayı iyice söndürüp kalktı; küllüğü çöp teneke-sine boşaltıp yerine koydu. Aşağıya anasına indi. Kadının sitemleri arasında yanaklarından öpüp kendini bağışlattı.

— Çoğu dışarlardasın. Paran yetiyor mu bari?

— Sayende olup gidiyoruz anacığım. Yemekten önce yıkanacağım ben.

Nazire hanım çantasından çıkardığı bir tomar parayı oğlunun cebine koydu. Nedim eski odasından bir tomar temiz çamaşır alıp banyoya girdi. Uzun süre yıkan-dıktan sonra çıktı. Yemek masası hazırды. Oturdular.

Yıllardır anasının hem aşçısı hem can yoldaşı Fatma Hanım onun sevdiği sahan köftesi yapmıştı. “Ellerine sağlık Fatma Teyzeciğim” diyerek iki tabak yedi. Pilavla, pilaki de yedirdiler üsteleye üsteleye. Tıka basa doydular. Sonra televizyon açıldı. Beylik, laçka duygulu bir dizi film. Az sonra “Kitabıma çalışmam gerek” deyip kalktı; yukarıya çıktı.

Koltuğuna oturup yazmaya başladı. Nuri’yi raporunu vermek üzere evden çıkarıp Emniyet’e getirdi. Ama dolu midenin ağırlığıyla neredeyse gözleri kapanıyordu. Az sonra soyunup yattı. Güzide’nin hafif kokusu var yatakta. “Yanımda olsa şimdi.” Onunla tanışalı tuhaf bir azgınlığı var. Onun dişiliğinin etkisi elbet. Oysa Feral’le pek seyrek yatarlardı. Onu yatağa girmeye kandırmak bir çeşit yalanlı, sözvermeli bir oyundu. Kandırılıp zorla alındığını düşünmekten hoşlanıyordu belki. Gene de o göğüssüz, kemikli, kuru-sıcak bedeni özlüyor ara sıra.

Ertesi sabah uyandığında saat dokuza geliyordu. Kı-

zarmış ekmek, beyaz peynir, sütlü kahveyle kahvaltısını edip dişlerini fırçaladıktan sonra sigarasını yaktı. “Oh, bu ilk sigaranın tadı.” Sigarasını bitirirken telefon çaldı. İkinci çalışta “Yeter dur artık!” dedi yavaş sesle. Güzide geliyor demek. Bir çeşit parolaydı bu aralarında: Telefon iki kez çaldırılıp kapatılırsa “geliyorum”, üç kez çaldırılırsa “gelemiyorum” demektir. O da kimi zaman kadını çağırmak için, telefonu iki kez çaldırıp kapatırdı. Evde kocası ya da bir konuğu varsa konuşmamak için bulmuşlardı bu yöntemi. Güzide de kapıda beklerken yandaki komşulara görünür korkusuyla telefonu iki kez çaldırıp “geliyorum bekle beni” diyordu.

Sigarasını söndürüp kapıya gitti; araladı. Geliyordu işte. Girer girmez yatağa yürüyüp oturdu.

— Hadi öteye geçsene, dedi.

— N’olursun bırak da ben soyayım bugün seni.

— Saçma ama utanıyorum.

— Utana utana bırak. Ellerimle duya duya göreyim güzel varlığını.

.....

.....

Sonunda öğleden sonra aramaya karar verdi. Sıkıntılı, daha doğrusu keyifsizdi şimdi. Kalktı, üstündeki yükü atabilecek bir plâk aradı dolabın üstünde. Tannhauser’i çekip çıkardı. Aylardır, nedense “Açılış”ı dinliyordu yalnız; o bölüm bitince iğneyi kaldırıp yeniden başına koyuyordu plâğın. İyice yıpranmıştı işte bu parça, cızırtılı bir ses yükseldi ses kabininden, aldırmadı, gitti koltuğa, belinin üstüne oturup ayaklarını pervaza, dışarıdan gelen esintiye dayadı.

Aklına, bir-iki gecedir düşündüğü Gülçin takıldı gene. “Tabii, Gülçin değil Gülin, ama ne yapsan boş görüyorsun, o ç harfi bir yerlerden kopup ismin içine katılıyor, hepsi hezeyan da olsa değişen birşey yok, hem dün

gece kafama neden girdi ki Nuri'ye bu garip sezgiyi verme fikri, ama öyle ya, geçmişî var işin, tiyatro sonrasında Nuri'yle kızı birlikte yürütürken birden kızın gözünün renginin değişik olduğunu, hem yüzünün de ilk güne oranla bir hayli değişik bir kavis çizdiğini farkettermeyi hiç yere mi düşünmüştüm bir an." Birdenbire korkunç bir ürperme tırmandı sırtına. Ayağa fırladı. Ne olduğunu tam anlamıyla kestirmiş değildi, düşünceleri sanki sekererek ilerliyordu, ama o izlenimi, o garip, vida gibi duyguyu usul usul seçiyordu sesin arasından. Odanın içinde gelip gitmeyi bıraktı; pencereye yaklaşp kafasını cama dayadı. Evet, kuşkusu kalmamıştı neredeyse.

— Yanlış anlıyorsunuz, sizi masadan, diğer arkadaşlardan biri üzerine alsaydı inanın bu kadar anlayış görmezsiniz.

— Benim aradığım anlayış değil, anlayışlık bir durum yok zaten, boşu boşuna tutuyorsunuz beni burada, suyu bitmiş bir kuyudan.

— Hanımefendi meseleye böyle bakmayın lütfen, meseleye böyle bakmaya alıştırmayın kendinizi, ona karar verecek olan biziz burada, istismar etmeyin size gösterdiğim iyi niyeti. Şimdi söyler misiniz lütfen, nasıl oluyordu da bu kadar yakınında olduğunuz bir insanın huzursuzluğunu görmüyordunuz? Sizden mi geliyordu yoksa huzursuzluğu? Belki de beklenmedik bir çıkış yapacağınızdan ya da ne bileyim soğukkanlılığınızı iyice yitirip eşinize olup-biteni, aranızdaki ilişkinin varlığını duyuracağınızdan korkuyordu, belki de tersi, o sizi tehdit ediyordu.

— Daha neler, size birşey söyleyeyim mi, doğrusu merak ediyorum bu kadar tuhaf düşünceyi nasıl ürettiğinizi, hiç olmazsa roman filan yazın, yazık olmasın düş gücünüze.

— Bakın, konuşmayı bu yöne çekmenizden hiç hoşlanmıyorum dedim, sonunda Ekrem beye ya da daha iyisi Ruhi beye bırakmak zorunda kalacağım sizi. O zaman daha çabuk konuşursunuz belki, hem kız kardeşinizi de işe dolamamış olursunuz böylece.

— Ne söylemem gerekiyor, ne dememi bekliyorsunuz?

Nedim'i"

Telefona seyirtti. Ama sırası değildi şimdi, hazır değildi bunu göğüslemeye. Sonra, belki de herşey az önce düşündüğü kadar açık-seçik değildi. Pencereye döndü. Sokağın köşesinde sarı kızı gördü. İnce, çelimsiz biriyle konuşuyordu. Kanının daha bir hızla dolaşmaya başladığını sezinledi. Çağırsa gelir miydi? Geçen sefer olanlardan sonra? İyice gerilmişti işte donu, şakakları uğulduyor, gözü büyük bir hızla kararıyordu. Kapıya gitti, merdivene baktı, sonra kapıyı çekmeden sessizce aşağıya inmeye koyuldu. Çıkışta, köşeye baktı hemen. Hâlâ konuşuyorlardı. İçeri çekildi gene. İstemediği halde hızlı hızlı düşündü olabilecekleri, bir sigara çıkarmak için elini cebine attı, caydı, sert, dimdik bir hareketle kapının önüne çıktı. Bu kez görmüştü sarı kız. Hafifçe yana dönüp herifle konuşmayı sürdürdü gene de. On beş on altı yaşında ya var ya yoktu; güzelim saçlarını kısacık kesmişti, dar eteğinin altından biraz kaslı, iri ayva tüylü bacakları taşıyordu. İlk, yaz sonunda görmüştü onu Nedim. Henüz saçları uzundu o sıralar, gene de erkeksi bir hırçınlık vardı yüzünde. İki-üç kız arkadaşıyla kaldırımında konuşurken yanlarından geçen oğlana galiz küfürlerle saldırmış, neye uğradığını şaşırان çocuğa bir de sıkı tekme savurmuştu. Gülüp geçmişti Nedim, "amma da fırlama" diye düşünmüştü, çocuk gözüyle bakmıştı ona. Birkaç gün sonra, kışlık kömür geleceği için bir göz atmasının gerek-

tiği bodruma indiğinde kilitli olduğunu sandığı kapının ardından sesler duyunca usulca içeri bakmış, giriş katında oturan emekli öğretmeni soluk soluğa sarı kızın üzerinde görmüştü. “Küçük Kasır”da çalışan garson oğlan anlatmıştı sonra: Daha ortaokulu yeni bitirmişti sarı kız, bir astsubayın kızıymış meğer, bizim emekliden cebir-geometri dersi alıyormuş, fattan görünüşlüymüş ama aslında namuslu kızmış. Okullar açıldıktan sonra doğru dürüst sokağa çıkmaz olmuştu kız, sonunda bir pazar, yağmurdan korunmak için mi, emekliyi beklediği için mi allah bilir, camlı kapının eşiğinde bulmuştu onu Nedim, gazete dönüşünde. Bodruma inip biraz sevişmişlerdi ama birden kasığına vurup kaçmıştı kız.

Gene elini cebine attı Nedim. Sinirliydi basbayağı. Gövdesi dikleniyor serinkanlılığını korumasını engelliyordu. Sigarayı yaktığında konuşmaları bitti oysa. Kız doğrudan, önceden kararlaştırılmış gibi yanına gelip dikilince, “Birşey göstermek istiyorum sana” dedi Nedim. Saçmasapan konuştuğunun çocukça akıl yürüttüğünün farkındaydı ama kız olgun bir yüzle olurladı, önden çıkmaya başladı. İkinci kattan sonra öne geçti Nedim, annesi ya da Güzide anlar korkusuyla hızla arayı açıp tırmandı yukarı. Kız geldiğinde hâlâ soluk soluğaydı.

“— Bir saat önce kardeşiniz de

— Kardeşimin

— Tabii, biliyorum, kardeşinizin hiçbir ilgisi yok konuyla, eninde sonunda kocasıyla mutlu, sorunsuz bir evlilik sürdürüyor o, Nedim Alem-dar’ı topu topu bir iki kere evden çıkarken merdivende görmüş, hepsi bu, kuzum işin içinde durup dururken bit yeniği aradığınızı mı sanıyorsunuz, besbelli ki”

Kızın yanına öylece yatıverdi. Baş ucundaki kalemliğin içinden bir sigara çekip yaktı, kıza uzattı, ikinci bir

sigara çekeyim derken kalemligi devirdi, sehpanin üstünde kalan sigaralardan birini son anda, aşağıya doğru kıvrılırken yakaladı ama bu kez parmakları yandı, kibritin eğik ucundan kopan iki ufak kor parçası karnının üstüne, kılların arasına düşünce bir an ürktü, sağ elinin ayasıyla savurdu siyah parçaları, kız güldü hafifçe: Ortallığı yumuşatmak istiyordu. Herşeyin insanın aklında düzenlendiğini anlayamayacak kadar küçük ve kayıtsızdı. Kafasında emekleyen düşünceleri kırk yıl anlatsa kavrayamazdı herhalde. “Ama ne basit değil mi, kalkmadı, demek ki bir garipliği var zavallicığın.” İçindeki şaşkınlığın yerini alan öfkenin hızla yükseldiğini farkettiler, birdenbire yüzükoyun çevirdi kız, anlamıştı, yüzüne gerilen ifade ne kadar ürktücüyse, gözlerine sinen korkudan belliydi, herşeyi kabullenmişti, dayak yiyeceğini sanıyordu belki de, çekmecedan tüpü çıkardı, kapağını takmayı unuttuğu için ağzı iyice kurumuştı, ortadan ikiye böldü sertçe, parmaklarına iyice buladı, “Sigarayı almalıyım elinden bir yerimi ya da yastığı yakmadan, böğürürse de böğürsün, duysa ne farkederek artık.”

O gece hemen hiç uyumadı. Sayısız sahne kurdu kafasında, olmadı bozdu gene, yeni baştan kurdu her seferinde, bir ara dalmış olacak ki kişiler ve mekânlar iyice karıştı birbirine, Gülin’in çalıştığı tiyatrodaki oynanan bir oyunu düşünüyordu, yıllar önce Ankara’da gördüğü bir oyuna benziyordu bu ama oyuncular, annesi, Gülin, Güzide, Gülçin, Güz... Sıçradı yerinden, “Allah insanı düşürmesin böyle mahkemelere.” Işığı yakmadan kalktı bir kahve pişirdi, pencerenin yanında oturup gene pervaza dayadı ayağını ve bir anda en önemli kararını verdi: Bu kez herşey onun istediği gibi düzenlenecekti, sabah Kumburgaz’daki eve gidip Nuri’nin romanını bitirene, olayların akışına kendince yön verene dek şehre dönmeyecekti. Tuhaf, gecenin bildik seslerinden ayrılan bir

tıkırtı duydu birden. Kulak verdi: İnce yağmur damlaları düşüyordu cama. Kalktı, karanlık sokağın karanlık pencerelerine baktı uzun uzun. Sonra yağmur hızlandı.

— / Bir romanın iç serüveni kadar, yazılış serüveni de önemlidir kuşkusuz. Çağımızda romana düpedüz bir “yazı’nın serüveni” olarak bakanların sayısı da pek az değil kaldı ki. Sözelimi şu roman: Nereden nasıl başladı, niye başladı, bu sorular da bütün bütüne önemsiz karşılıklar içermiyor herhalde. Ama bırakalım bunlar başka bir zemin ve zamanda konuşulsun ya da susulsun. Gene de bu romana belki bir ucundan katılabilecek, onunla bir sayılabilecek, giderek ondan ayrı düşünölemeyecek bir olgu var: İki kişi yazıyor bu romanı. Nasıl mı? Şöyle: Baştan alınmış bir kararla, birimiz bir parça kuruyor, yazacağımız bittiğinde ötekine geçiriyoruz onu, böylelikle bir yazı döngüsü oluşuyor. Buraya kadar herşey açık sanıyorum. Ben kimim, öteki hangimiz: Bunu bulmak ne o kadar zor, ne de o kadar zorunlu. Sorun, varsa (ya da olacaksa) şurada: Biraraya gelindiğinde ne “konuşuluyor” roman üzerine? Başka deyişle de: Yazarak mı oluşturuluyor roman, yoksa konuşulanların, yazının dışında kalanların da bir payı var mı buraya gelene dek yazılanlarda?

Bu köşeli ayracı açmamın (açılmasına açıldı, ama okur görmeyecek belki bu bölümü, yazı-eşim gereksiz, romandışı bulacak belki onu –kendisine verirken bu parçayı kaldırmaya yetkisi olduğunu da söyleyeceğim kaldı ki– ama hiç değilse roman üzerine “konuşmamış” olacağız, bu bölümü ikinci bir okumanın, ikinci bir kaleme alma işleminin fazla bulduğu bir parça gibi de-

gerlendirme olanağımız var şimdiden; ya da kimbilir, okura da gidecek şu yazı, o da çembere-
rin içine alınacak kısa bir konaklama boyu, bakalım hele) nedeni de bu işte: Pek az sayıda teknik ayrıntı bir yana koyulursa, hemen hiç konuşmadık roman üzerine. Gerçi, küçük takılmalar oldu arada; örneğin Nedim'i kafamda öldürdüğümü, öldürmeye karar verdiğimi düşünen yazı-eşim buna karşı-koydu demeyeceğim (karşıkoymadı çünkü) ama biraz üzüldü sanki, değindi de buna. Ama hepsi bu. Gerisi önceden (birarada) tasarlanmış, yazarken (birarada) tartışılmış değil. Şimdi bütün bunları yazıyorsam, nedeni benim için açık öyleyse: Romanın dış ve iç yapısına katılan soruşturma okurun kafasını bulandıracak mı? Yazı-eşim, şimdi de bir soruşturmanın içinde ve dışında çiftleşen (ikizleşen) kimliklere bakıp işin bizim açımızdan önce, okur açısından sonra, karıştığını ya da bulandığını düşünecek mi? Bu sorular beni kaygılandırıyor; belki yazı-eşimi de kaygılandırıyordu, kaygılandıracak. Benim açımdan (: "öteki"nin düşüncelerini hesaba katmadığımda) herşey ortayerde şu anda belirlenen karmaşada düzenlenebilir: Romanın ilk bölümü burada bitmiştir çünkü. Yok kimi koridorlar romanın gelecekteki düzenini iyice içinden çıkılmaz bir hale sokacaksa, metni yeniden ele alıp, sözgelimi soruşturma parçalarını kaldırmak, ya da "ikizler"i devreden çıkarmak da rahatlıkla göze alınabilir. Ama herşey süreceyse, Nedim de kararlı davranacaktır: Kumburgaz'a, o küçük yazlık eve gidip Nuri'nin romanını bitirmeyi tek çözüm yolu olarak görmedi mi son gece?/-

Birden o duygu açılması kısıldı içinde. Sanki konuşan, sözleri biribiri ardınca döken o değildi. Bu çatlağı birden fazla yerde yaşamış, bu kalkıp gitme, sokağa ve insana karışıp tozlaşma isteğini son aylarda gene sık sık duyar olmuştu. Aksak, kesintili hareketlerle kadını araladı. Gövdesi ve bilinci ayrı ayrı bölgelerde işlemeyi öğrenmişti artık, gene de, Güzide'nin, ikileştğini, bölünüp dağıldığını sezmesini engellemek için en doğal, en düzensiz tempoyu aradı. (Feral'i eve getirdiği ilk gün sarmıştı bu gerginlik Nedim'i. Haftalardır alışık olmadığı bir güdüyle yaşıyordu. Bir önceki kış yazmaya başladığı roman, geliştikçe onu garip bir alışverişe sürüklüyor, açıkça kurduğu, uydurduğunu bildiği olaylarla gündelik yaşam arasında kaynağını kestiremediği bir ortaklık doğuyordu. Önceleri kararsız bir izlenim gibiydi kesişmeler. Sonra akıl sır ermez bir hızla çoğalıp, hangi yakayı ötekine bağladığı açıklık taşımayan bir köprüden birleşmeye başladı görüntüler. Su katılmadık biçimde yaşadığını yazan romancıları sevmezdi Nedim. Romanının kendisini içine sürüklediği korku yatağından bir an önce kurtulabilmek için olup-biteni böyle yorumlamaya hazırды; ama biraz düşününce yaşadıklarını yazmadığını kavırıyor, bu da onu iyice sarsıyordu. Tasarlaması bile güçtü: Bir yazarın başına, yazmakta olduğu romanda yeralan olaylar geliyor yazdıkça. İyi bir roman konusu, ya da çarpıcı bir senaryo fikri olabilirdi bu gerçekten de. İşin kötüsü, akıl etmesine fırsat kalmamıştı: Fikir kendiliğinden gelip yaşadıklarının arasına yerleşmiş, orada gerçekleşmişti. Nedim bu tedirginlikle birlikte yaşamaya daha fazla dayanamadı, romanı önce bir yana bıraktı; sonra da bütün bütüne aklından silmek için, yazdıklarını anasının evindeki basık çini sobada bir çırpıda yaktı. Geçen yıl, Feral'le sessizce ayrıldıklarında yeniden aklına takıldı roman: Acaba yazmayı sürdürse bu ayrılığı önceden bilecek, nedenlerini şimdi açık-seçik

kavrayamadığına göre romanı ona bu nedenleri tek tek gösterebilecek miydi?) Çıkmak istediğinde bırakmadı. Tepesinin attığını bile bile kaslarını sıkar, dışarı çıkmasını engellerdi Güzide. Tıknefes olmasa boşalır boşalmaz çıkardı, ama bir külçe gibi Güzide'nin üstüne yığılıp, gözünün dibindeki pembe, içiçe halkalar yitmeden kıpırdamazdı kolay kolay. Başka zaman olsa boşverirdi gene. Ama içinde derişen duyguyu dağıtmak için sert bir hareketle çıktı, oturup çorabının kestiği kılsız bacağına kaşımaya koyuldu.

— Hayrola, neyin var senin?

— Yok birşey.

— Yok birşey ne demek, besbelli birşeyin var. Susmakla çözemezsin ki.

— Çözülecek birşey de yok zaten, biraz sıkıntılıyım hepsi bu. Kafamı yorma, geçer şimdi.

Kalktı, pikabın bulunduğu dolaba yöneldi. Dolabın üstündeki plâkları, eliyle taradı usulca. Bir tanesini çekip çıkardı: *Siciliano*. İğneyi denk getirmeye çalışırken kapının bildik, tok sesini duydu. Tamam: Güzide gitmişti. Böyle olacağını, kadınlık onuruna yenileceğini biliyordu. Keman odaya yayılırken içinin hafiflediğini ayırmıyordu: Kendisinin olmayan bir gülümseme gitgide yüzüne yerleşiyordu.

“— Biraz sıkıntılıyım demişti demek ki. Peki, nasıl oluyor da, bu kadar sık görüştüğünüz halde, onca yıl psikoloji okumuşsunuz üstelik, olup-biteni kavrayamıyordunuz, olur iş mi bu?

— Kaç defa söyleyeceğim size, bakın anlamak istemiyorsanız bileyim, ona göre durmadan

— Sakin olun hanımefendi

— Sakin olun demesi kolay, günlerdir hep aynı sorular hep aynı suçlama tonu, ne dememi bekliyorsunuz açıkça söyleyin de siz de ben de rahatlayalım”

Aşağı inerken bir an annesinin katında durakladı, ama çabuk caydı kapıya kulak verme fikrinden. Ayak seslerinin duyulmamasına özen göstererek sokak kapısına seyirtti, eşiği geçer geçmez hızlandı, camiye yöneldi. Caddeye çıktığında, ilk işi dolmuş durağını kollamak oldu. Şu sıkıntılı anında bile kuyrukta bekleyenlerin görünüşü güldürebiliyordu onu. Postaneyi, çiçekçiye geçtikten sonra otobüsün boğuk sesini duydu; durağa vaktinde ulaşabilmek için iyice hızlandı. Karaköy’de indiğinde her zaman ki gibi sol yanı tuttu köprüde, Osman’a soracaklarını ne kadar kafasında kurduysa, bir anda seyyar satıcıların arasına inmiş buldu kendini. Gazeteye gidecek, aceleci, kararlı tavrıyla telefonun başına geçip santrale “Birinci Şube’yi bağlayın” diyecekti. Klâsik numarasıydı bu: Gazeteye uzun bir aradan sonra uğradığı ilk dakika Osman’ı arar, muhabirlerin bozuk bakışları arasında Yazı İşleri’nin pek önem verdiği Beyoğlu haberlerinden birini sıcağı sıcağına öğrenirdi ondan. Böylece, ortadan kaybolduğu günlerin hesabını öderdi bir bakıma. Bu kez durum biraz daha değişikti oysa: Osman’dan, şu sıralarda peşinde iz sürdüğü bir “tiyatro olayı” olup olmadığını öğrenmesi gerekiyordu. Birden kulağının dibindeki uğultu artmaya başladı. Köşeyi döndüğünde o kadınla karşılaşmasa, gazetenin kapısına varamayacaktı belki de. İki ay içinde beş-altı kez rastlamıştı ona, bir kez de, geçen hafta sinemaya gittiğinde, düşünde görmüştü, ama ilk bugün rahatsız etmiyordu onu varlığı. Cüceden bir karış uzun, zayıf bir kadındı bu. Ayağında çok büyük ayakkabılar, içi bezle beslenmiş çoraplar, beyaz, kirli bir pardesü, başörtünün iyice öne çıkardığı yumuşak bir yüz: Gözleri mavi, sakalları bembeyazdı. “Neden bu kadar çekiyor ki beni?”

Gazeteye gelince birinci kattaki “muhabirler odası”na girdi. Büyük, sigara dumanlı bir oda; duvarların önünde yazı masaları var. Telefonda birisi konuşuyor. “Niye

evden aramadın sanki? Ya çıktıysa Osman.” Ortaya bir “merhaba” deyip masasına oturdu. İlk zamanlar bu işten hoşlanıyordu; ama artık –hele yazmaya başlayınca– bir engel gibi geliyordu ona işi; sıkılıyor. Anası “Sevmiyorsan bırak; o paraya ihtiyacın yok” dedi; ama belki bir çeşit bağımsızlık isteğiyle ayrılmıyor burdan; büsbütün ana eline bakmamak için. “Nasıl olsa para almıyor muyum ondan? Biraz daha alırım olur biter.”

Telefon boşalınca gidip Birinci Şube’yi aradı. Osman çıkmamıştı daha. Oldukça ilginç bir haberi vardı. Dün akşam Çiçek Pasajı’ndaki içkievlerinden birinde genç bir oğlanla yaşlıca bir yazar toplumcu sanat-bireyci sanat diye tartışırken dumanlı kafayla tartışma atışmaya dönmüş, yazar “Seninkiler şiir değil, slogan yazar-sın sen” demiş ve ağzına yumruğu yemiş. Polis çağırılmış; Taksim Karakolu’nda olayı dinleyen komiser “Aydın kişiler olacaksınız; ayıptır. İsteyen istediğini yazar, isteyen istediğini okur. Kavgayla, yumrukla haklı çıkılmaz” demiş. Kavgacıları barıştıırıp kovmuş.

Nedim masasına dönüp bu olayı daha ayrıntılı bir biçimde yazdı makinada. Kalkıp yazı işleri müdürünün odasına gitti.

— Sanat sayfası için bir haber getirdim, dedi.

Müdür kâğıdı okudu; gülümsedi.

— İyi, dedi.

Nedim duraksadı. “Söylesem mi şimdi?”

— Ben işten ayrılıyorum efendim, dedi.

— Niye, ne oldu?

— Bir kitap yazmaya başladım. İkisi birden yürümüyor.

— Siz bilirsiniz. Gidip hesabınızı kesin öyleyse.

Bir kâğıda birkaç satır yazıp uzattı.

— Muhasebeye verin. Üzgünüm ama başarılar dilerim.

Vezneden alacağını alıp gazeteden çıktığında büyük bir ferahlık vardı içinde. Hava kararıyordu. İki dolmuşla Teşvikiye'ye gelip eve girdiğinde anasının dairesine gitti. Yemekte durumu anlattı. Anası "İyi etmişsin; para için hiç üzülme" dedi.

Kahvesini içtikten sonra yukarıya çıkıp koltuğuna oturdu. Bir sigara içimi düşünüp yazmaya başladı. Geceyarısına doğru kafası ve eli ağırlaşınca dağın, arada doluşarak, sigara içerek, düzelterek, çizip ekleyerek yazdıkları şunlardı:

Bu hantal taş yapının çürümüş, geniş mermer merdivenlerini çıkarken sanki üstünde bir ağırlık vardı Nuri'nin. Geri dönüp raporunu değiştirmeyi düşündü bir an; ama dönmedi. Odasına girdiğinde müdür her zamanki gülümsemesi ve inceliğiyle karşıladı onu. Bir koltuğa oturttu, sigara verdi. Raporu uzatırken Nuri,

— Dün akşam kötü bir şey oldu efendim, dedi.

— Ne gibi, ne oldu?

— Raporu okuyunca göreceksiniz.

Adam gözlüklerini takıp okumaya başladı. Bitirince gülümsedi.

— Neresi kötü bunun? Tam tersine iyi bir rastlantı bu. Bundan böyle Çakır'ı izlemelisin; aralarına katılıp konuştuklarını, yapaklarını bildirirsin. Şu seninle ilgilenen nasıl bir kız?

— Biraz boyalı ama güzel bir kız. Adı Gülin. Gülin Çelen. Konuşmalara, tartışmalara pek karışmıyor; hep dinliyor.

— Ya öteki? Çakır'a gelen kız?

— Onunla ilgili birşey bilmiyorum. İsterseniz öğrenirim.

— İyi öğrendikçe bildir.

Elini uzattı. Bu "artık gidebilirsin" demektir. Nuri kalktı; adamın ince, nemli elini sıkıp çıktı. İnsan kesinlik-

le bilmese tüm izlenmelerin, sorguların, işkencelerin başının bu babacan, ince adam olduğuna inanamaz. "Onun da gizlediği birşeyi var mı ki? İzleyip bir püf yanını bularak kendine rapor edilse ne yapar acaba? Bizim işimiz insanlara bir çeşit kalleşlik."

Sirkeci'den otobüsle Taksim'e gitti. Öğle yemeğini arka sokaklardan birinde ucuz bir aşevinde yedi. Akşama değin ne yapacak? Bir sinemaya girdi. Bekleme salonuna oturup bir kahve istedi. Karşısında bir genç kızla genç oğlan oturuyordu yanyana. Konuşurken kız nasıl da sokuluyordu, yaklaşıyordu oğlana! İmrendi. Böyle tatlı bir kızın yaklaşması insanı mutlu etmeye yetmez miydi? Gülin'i düşündü. Onunla nasıl sürebilir ilişkileri, ya da sürebilir mi? Herşey kızın tutumuna bağlıydı. "İçinden geçeni yapman umut verici. Ama ben elime yüzüme buluşturmazsam." Oyundan sonra, geceyarısı anasıyla tanışmaya çağırması çok tuhaftı. "Yarın gitsek" diye önermeyi düşündü. Gene de kız üstelerse gidecekti. Belki "Geç oldu. Bizde yatın bu gece" derler. Belki Gülin gelip yanına uzanır. "Höst dedik oğlum. Yavaş ol bakalım. Bir adın da Yavaş değil mi senin?" Lisedeyken soyadını Akyavaş'a çevirmişti arkadaşları; sonra da Bit Nuri demeye başladılar. Argoda akyavaş bit demekmiş, ya da pire. Bir esmer oğlan vardı, Cemil, ona da pire Cemil derlerdi. Parasız yatılıydı; okulun basket takımında oynadığı için gene de bir saygınlığı vardı çevrede. Liselerarası yarışmalarda her yıl ya birinci ya ikinci olurlardı.

Gong sesiyle kalkıp salona girdi. Arka sıralarda bir koltuğa oturdu. Bir polis filmiydi gösterilen. Ama polisler sanki insan değil de birer robottular. On dakikalık arada bir sigara yaktı; tuvalete girip çıktı. Filim bitince Taksim Bahçesi'ne gidip çocuk arabaları, genç analar, dadılar, yaşlı adamlar arasında akşamı etti. Yemeği gene öğlenki aşevinde yedi. Saat dokuzaya yakın tiyatrodıydı. Önden dör-

düncü sırada gösterilen koltuğa oturdu. Tiyatroyu pek sevmez ama oyunu, özellikle Gülin'i ilgiyle izledi. Gene de oyundaki genç kadını değil, Gülin'i görüyordu sahne-
de. Oyundan sonra ellerinde çiçeklerle yürüyenler arasın-
da kulise giderken sordu kendine: "Tuh ulan hayvan. Çi-
çek almayı unuttun." Şimdi dönüp almak da olanaksızdı
artık. Kuliste Gülin onu bekliyordu. Elini sıktı.

— Geldiğinize çok sevindim. Oyunda nasıl buldu-
nuz beni?

— Çok iyiydiniz; kutlarım.

— Oyunu sevdiniz mi?

Böyle bir soru sorulursa vereceği yanıtı hazırlamıştı
kafasında. Hemen söyledi kıza kızarak:

— Oyundan çok sizi seyrettim ben.

— Gelin çıkmadan arkadaşlarla tanıştırayım sizi.
'Saçmalamışsın. Göreceksin gelmez.' diyorlardı. Oysa gel-
diniz işte. Ama adınızı bilmiyorum daha.

— Adım Nuri. Nuri Yavaş.

— Gazetecisiniz değil mi?

— Evet. Muhabirim.

Tanışma, el sıkışma bitince birlikte çıktılar. Tarlaba-
şı'na doğru yürürlerken Gülin:

— Annem bekliyor, alışkındır. Ama yarın gelebilirse-
niz daha iyi olur elbet; gündüz gözüyle...

— Nerde buluşalım yarın?

— Sabah prova var. Onikide biter. Onikiye doğru
tiyatroya gelir misiniz?

— Elbet gelirim.

Sokak ışıklarının loşluğunda kız daha da güzel görü-
nüyordu gözüne.

— Nerede oturuyorsunuz?

— Bu sokakta, az ilerde evimiz. Ya siz?

— Kıztaşı'nda; bir tavanarasında. Siz geceleri yalnız
mı gidersiniz eve?

— Çoğu arkadaşlardan biri getirir. Ama yalnız gittiğim de olur; korkmam ben. Kötü birşey de gelmedi başıma hiç.

· Tarlabası Caddesi'ne yakın bir apartmanın önünde durdular.

— İyi geceler. Yarın bekliyorum.

— Yarına. İyi geceler

Kız içeri girerken Nuri yapının numarasını aldı; caddeye çıkarken de köşede sokağın adını okudu. Durağa yaklaşan bir otobüse yetişmek için koştu; binerken baktı: Taksim-Edirnekapı otobüsüydü. Gecenin bu saatinde birkaç kişi vardı içinde. Biletini alıp tahta sıralardan birine oturdu.

Nedim ertesi sabah kahvaltıdan sonra gece yazdıklarını bir daha okudu. Bir yerde “babacan, ince adam” demiş. Babacanda bir irilik, şişmanlık anlamı vardı ve “ince” ile çelişiyordu. “Babacan”ı çizip “güler yüzlü” yazdı. Bir yerde de “genç oğlan” demiş; “yaşlı oğlan” olurmuş gibi. Onsekizinde ya da ondokuzunda demeyi düşündü; ama bu da tuhaf geldi ona. Sonunda “genç”i çizip “oğlan”ı yalnız bıraktı. Yazma isteği yoktu bu sabah. Kafası Güzide'deydi. Dünkü tatsız olaydan sonra ondan işaret beklemek anlamsızdı. “Ben arayıp çağırısam mı?”

Enis Batur, “İlerlemeyen Bir İlerleyen
Roman'dan Yusuf Atılgan ile”,
Bu Kalem Bukalemun, Sel Yayıncılık,
İstanbul 2016, s. 43-66.

3.

Sıradan Bir Gün

Bir günün nasıl geçtiğini anlatmaya nereden başlanır? Herhalde sabahtan olmalı: Sabahları daha erken uyanırsam bile kapıcının saat sekize çeyrek kala kapıyı çalmasını beklerim. O zaman kalkar, günlük ekmeğimizi alırım. Eşimle oğlum çoğu günler daha uyanmamışlardır. Çayın altını yaktıktan, yüzümü yıkadıktan sonra, kısa bir kahvaltı yaparım. İşe gitmek için Kadıköy'den kalkıp Sirkeci'ye giden 9.10 gemisine erişmem gerekir. (Evimiz Moda'da, bir apartmanın zemin katında, önü bahçeli, çiçekli küçük bir daire. İşim Cağaloğlu'nda Karacan Yayınları'nda). Kahvaltıdan sonra günün ilk sigarasının keyfini yaşayıp evden çıkarım, iskeleye değin on-on beş dakika süren yolu çoğu Mühürdar Caddesi'nden yürürüm. Lodoslu sabahlarda kötü kötü kokar deniz. Çoğu günler gemide birkaç arkadaşla buluşur konuşuruz. Lodosla geminin sallanması benim hoşuma gider, ama Bilge Durbaş korktuğu için böyle günlerde gemiye binmez, dolmuşla köprüden geçer karşıya.

Sirkeci'den Cağaloğlu'na yürürüm. Yağmur yağmıyorsa yokuşu tırmanmak da iyidir. Çalışmaya hazırlar insanı, Karacan Yayınları'nda görevim bir çeşit danışmanlık ve çevirmenliktir. Sıkıcı bir iş değil elbet, özellikle genel müdürümüz anlayışlı iyi bir dost Ülkü Ta-

mer olursa. Sanat olayı için bana verdiği çevirilerin sıradan ve sıkıcı olmamasına özen gösterir, işyerindeki arkadaşlarla da iyi anlaşıyoruz. Önceleri Alpay Kabacalı, Ulvi Okar, şimdilerde Kemal Özer, Edip Alşar, aynı odada çalıştığımız İbrahim Örs, Haluk Kaynar. Özellikle bu son ikisinin işim olmadığı zamanlarda tembellik etmeyip kendi yazılarımı yazmam konusundaki uyarıları benim için çok yararlıdır. (Şimdiye dek yazdıklarımın neredeyse tümünü köyde –Hacırahmanlı’da– yaşadığım zamanlar yazmıştım. Bol vaktim vardı. Yeniden evlenip İstanbul’a yerleşince geçimimiz için çalışma zorunluluğu çıktı. Yaratmanın demeyeyim ama “bir şeyler kurup yazmanın” ak kâğıtla didişmenin güçlüğünden kurtulduğum için biraz da hoşnuttum. Oysa yazmak istediğim şeyler özellikle yıllardır kafamda oluşturduğum köyle ilgili bir roman vardı. “Bu koşullarda yazmam olanaksız,” diyordum ama sonraları yazacaksam ancak bu koşullarda yazmam gerektiğini anladım. İşimden artan zamanlarda romana başladım ve ağır ağır da olsa ilerliyor).

Öğle yemeklerini Nuruosmaniye’de küçük bir aşevinde yerim çoğunlukla. Aşçımız Latif Usta güzel yemeklerini pişirip kotarmaya sabahın saat beşinde başlamasına karşın dinç, güler yüzlü, esprili bir adamdır. Orada kuru fasulyenin adı kanaryadır. İlginç bir yemeği de çileli kuzu. Karışık yemeklere karma ekonomi der.

Özellikle yaz öğle sonraları iş biraz ağırdır, ama ufak bir çabayla alışılr. Akşamüstü 17.30 gemisiyle Kadıköy’e giderim. Kapıya anahtarı sokarken oğlum bir çeşit oyun arkadaşına kavuşmanın kıvancıyla “baba” diye bağırır. İçeri girince, “Çantadan?” diye sorar. Çantadan ya küçük bir oyuncak ya da bir kitap çıkar. Kitapların adlarını hemen öğrenir, isterken adlarıyla ister: “*Keçi Ayakları* ver”, “*Şeytan Adası*’nı ver” gibi. İşyerinden getirdiğim kullanıl-

mış pikaj kartonlarından birini ve kalemini getirip bana resimler, daha çok araba resimleri çizdirir.

Akşam yemeğinden sonra televizyonda haberleri ve özellikle hava raporunu izlerim. Köyden, çiftçilikten kalma bir alışkanlıkla hava durumunu dinlemeden edemem, dizi filmlerle aram iyi değildir, ama eski iyi bir film olursa izlerim. Özellikle futbol maçlarını hiç kaçırmam. Gece yarısından önce yatmadığım için kimi geceler oğlum uyuduktan sonra yazarım ya da okurum. Dostum Orhan Barlas, "Siz çok okuduğunuz için yazmıyorsunuz, okumayı bırakın," der.

Geçen yıl perşembe akşamlarının bir özelliği vardı. Eray Canberk May Yayınları'nda çalışırken neredeyse her perşembe akşamı 17.30 gemisinde onunla ve Sabri Koz'la buluşur, Kadıköy Çarşısı'ndaki Küçük Deniz içki evine gider bir-iki duble rakı içip söyleşirdik. Altı aydır pek buluşamadığımız ben de içkiye düşkün olmadığım-
dan içki evine yalnız gitmediğim için bu perşembe kaçamakları sona erdi.

Hürriyet Gösteri, Ağustos 1982,
Sayı: 21, s. 61-62

4.

Altmış Yaş İzlenimleri

Bugünlerde 60 yaşla ilgili izlenimlerim soruluyor bana; önce şaşıyorum, “Gerçekten 60 yaşında mıyım ben?” Sonra hak veriyorum soranlara: 1921 ile 1981 arası 60 yıl eder. Ama ben birkaç yıldır ileriye değil geriye gittiğimi duyumsuyorum; yengeç gibi. (Üstelik Yengeç burcunda doğmuşum.) Şu sıralarda en azından 55 yaşından daha diri, daha genç, daha keyifliyim. Bunun nedenlerini düşündükçe tek bir nedenden başkasını bulamıyorum: 3 yaşında bir oğlum oluşu. Anlaşılan onunla ilgilenmek, oynamak, onu gezdirmek beni eski bedensel ve tinsel durgun oturgunluğumdan çıkarıyor ve bir çeşit beden eğitimi oluyor. Ayrıca oğlum doğduktan sonra köydeki gelirimle geçinmemiz olanağı kalmadığı için çalışmaya başlamamın da etkisi var bunda. Eskiden de şişman değildim ama işe başladıktan sonraki yıl altı kilo verdim.

Çoğu şeyin görece olduğu yeryüzünde yoksa “gençlik” de mi görece? Hiç unutmam 1938 yılı 10 Kasımında Atatürk’ün öldüğü gün lise son sınıftaydım. Sınıfa tarih öğretmenimiz geldi ve Atatürk’le ilgili bir konuşma yaptı. Bir ara “O kurduğu cumhuriyeti biz gençlere bıraktı” dedi. Öğretmenimiz 33 yaşındaydı ve ben “Bak hele, bu da kendini gençten sayıyor” diye düşünmüştüm. Sonra-

ları ben 35 yaşıma bulduğumda ve kendimi hâlâ genç duyduğumda –daha ileri yaşlarda da– hep o sözü ve düşüncemi anımsadım. Gençlik birbakıma kesinlik demek anlaşılan; eskiden beri 60 yaşıma geldiğimde öleceğimi düşünürdüm. Yakınlarım, arkadaşlarım da bilir sık sık “1981’de ölürüm ben” dediğimi. Oysa işte 1981’in bitmesine az kaldı; birkaç kez otobüsle Manisa’ya gidip geldiğim, bir kez de uçağa bindiğim halde ne korktum ne de öldüm. Yıl daha bitmedi ama 1982 başlarında bir kitapta ya da dergide Yusuf Atılgan (1921-1981) yazısını görmezseniz demek henüz aradaki tирede olacağım.

Kafamdaki romanı yazmak için işimden ve oğlumdan vakit ayıramıyorum, ama üzüldüğüm de yok. Bu koşullarda vaktim olsa da istediğim gibi yazacağımı sanmıyorum. Köyde, sessizlikte, üstünde dura dura çalışmaya alışmış biri için İstanbul çok hareketli; ama buna da alışacağımı, bu koşullarda yazacağım zamanın geleceğini sanıyorum. Yazmadığım için ne devleti ne de yayımcıları suçluyorum. Bunda bir suç varsa doğrudan benim suçum bu. Köydeki yaşamımı bırakıp benden 20 yaş genç bir kadınla evlenmek, İstanbul’a yerleşmek ve çocuk yapmak kendi seçimim. Karacan Yayınları’ndaki işimden ayrılıp yazılarımla geçimimi sağlamak usumdan bile geçmez. Üretken olmadığım gibi böylesi bir üretkenliğin sanatsal yaratıya zararlı olduğunu sanıyorum.

Şimdilik diyeceğim bu; –bence– 60 yaşıma geldiğimde bu yaşı izlenimlerinden de söz ederim elbet.

(Elyazısı metin)

5.

Yusuf Atılğan, Oğlu Mehmet Hamdi'yi Anlatıyor

Oğlum Mehmet Hamdi'nin en belirgin özelliği, zeki bir çocuk oluşu. Çabuk kavrar ve geç unuttur. Her zeki insanda olduğu gibi bunun kişiliğine de davranışlarına da gerek olumlu, gerek olumsuz belirtileri var: Fazla çalışmayı sevmez, sıkılır; bir konuyla ilgilenirken arada dağılır. Bu da bana zekânın hakkı gibi geliyor ve beni telaşlandırmıyor. Yakında bir konu üstüne konsantre olmayı da öğrenir sanıyorum. Matematikte fazla başarılı olmasının nedeni bu sanıyorum.

Daha 4-5 yaşındayken Türkiye illerini, trafik numaralarını, neredeyse tüm ilçeleri bilirdi. Öğrenmeyi sevmesi iyi. Şimdi de yaşının üstünde konulara merak sarması bilmem olumlu mu?

Neredeyse bir yıldır pop müzik merakı başladı. Bunun doğal olduğu söyleniyor. Bundan, iyi müziğe çabuk geçer dilerim.

Konuşması, yazması (Türkçesi) iyidir. Bence çok güzel resim yapıyor. Bende resim yeteneği olmadığı için yaptıklarına hayranlık duyuyorum.

Kısaca izlenimlerim bunlar. Oğlumu çok sevdiğim için bu gözlemlerimde nesnel miyim bilmem.

Hürriyet, 8 Ekim 1990
(Yusuf Atılğan'a Armağan kitabından alınmıştır.)

6.

Manisa

Efendi zamanından kalma bir gelenekle her yıl 22 Mart'ta –son yıllarda nisan sonlarında– Nevruz'u karşılama töreni yapılır. "Mesir Şenliği" denir buna. Mesir macunu kırk bir çeşit baharat karıştırılarak kazanlarda kaynatılır, hazırlanır ve Mesir günü Sultan Camii'nin ve Şifahanesi'nin kubbelerinden aşağıda çevreden gelenlerle birikmiş büyük bir kalabalığa küçük kâğıt paketlerde saçılır. Kaynatılırken hocalar duasını da okudukları için bu dua'lı Mesir'lerden yiyeni akrep, yılan sokmayacağına inanılır. Yukarıdan atılan Mesir'leri kapmak için kalabalıkta itişip kakışmalar olur. Yoksul, yaşlı bir kadının ağzından uydurulmuş bir tekerleme vardır: "Oğlum hâfız baksan ya, bu yanne de atsan ya; bakmaz ki, baksa da atmaz ki; eli şemsiyeli, ipek feraceli hanımlara atar." Mesir şenliği günü dışarıdan gelenlerin çokluğundan biraz geç kalanlar aşevlerinde, köftecilerde yiyecek bir şey bulamazlar.

Fatih'in tahta çıkışında öldürttüğü kardeşlerinin türbesi olduğu söylenen "Yirmiiki Sultanlar Türbesi" güzel bir yapı olmamakla birlikte ilginçtir.

Çaybaşı Deresi'nin yanından dağa çıkan yolun solunda, belki de Niyobe efsanesine kaynaklık eden "Ağlayan Kaya" vardır.

Kentin dışında, doğusunda Gediz Irmağı kıyısındaki Akpınar gezisinin üstünde “Bereket Tanrısı” denilen bir kaya ovaya bakar gibidir. Sözde, “Baktığım yerde altın var,” dermiş; bir bakıma doğrudur bu, kayanın baktığı ova her türlü değerli toprak ürünlerinin üretildiği verimli bir ovadır. Pamuk, buğday tarlaları, çekirdeksiz üzüm bağlarıyla kentin ve çevresindeki kasabaların, köylerin geçim kaynağıdır. Manisa yerlilerinin nerdeyse tümünün ovada bağları ve bağ evleri vardır; yaz aylarında bunlarda oturdukları için kent tenhalaşır.

Manisa’nın eski yapıtlarından en önemlisi kuşkusuz III. Murat’ın Mimar Sinan’a yaptırdığı Muradiye Camii ve külliyesidir. Dağ eteğinde, kentin nerdeyse her yerinden görülebilecek bir yerde yükselen bu güzel, çift minareli camiyle şimdi arkeoloji müzesi olan medrese arasında on sekizinci yüzyılda yapılmış, ama külliyenin uyumunu bozmayan bir yapı da Muradiye Kitaplığı’dır. Şimdi yalnız çocuk kitaplığı olan bu yapı yeni, büyük Kitapsaray yapılmadan önce kentin en önemli kitaplığıydı. Çocukluğumda, özellikle ortaokuldayken çoğu tatil günleri burada kitap okurdum. Ufak tefek, kambur, gözlüklü kitaplık memuru Fevzi Efendi bir gün istediğim kitabı verirken, “Çoğu zaman roman okuyorsun, derslerin nasıl?” demişti. Çok iyi olduğunu söylediğimde pek inanmamış gibi geldi bana. Bir süre sonra karne aldığımızda, karnemi yanıma alıp ona göstermiş ve bir “afe-rin” almıştım.

Sipil Dağı’nın önünde yaşayanları çarptığı, kentte herkesin kaçık olduğu, bu yüzden ilk tımarhanenin Manisa’da yapıldığı ve Hacı Hasan’ın (tımarhanenin) her zaman dolu olduğu söylenir. Bu genelleme pek doğru olmasa gerek ama, çocukluğumun ilk zararsız kaçığını anımsıyorum: Çoğu çarşıda dolaşan, aşçıların, köftecilerin parasız doyurduğu, kimi şakacı esnafın da koca bir

tas suya bir şeker atıp, “İsmail çay içer,” diye bunca suyu içirttikleri Deli İsmail ile çoğu Kurşunlu Han’ın yüksek taş duvarları önünde durup ellerini kollarını sallayarak, “Puuufff, puuufff,” diye bağırان, yalnız kendisinin gördüğü şeytanları kovduğu söylenen Malik Dede. Akşamüstleri çarşı fırınından taze ekmeğimizi alıp eve dönerken, biraz uzağından ürpererek seyredirdim onu. Kovmaya çalıştığı şeytanlar “dokuz Lâhavle”yle bile kovulamayan, inatçı şeytanlar olacaklar ki, her gün sürekli bağırırdı Malik Dede.

Çocukluk arkadaşlarım Türkân, İbrahim, Nuri, ortaokuldayken ilk aşkıım Ayten kim bilir neredeler şimdi. Sonraki dostlarımı her gidişimde gene görüyorum orada: Sözüünü sakınmaz eski Kitapsaray memuru Hakkı, sevimli inatçılığıyla eski müze memuru Muharrem, kentin türlü toplumsal, kültürel işlerinde yakınmadan çalışan Sadık, her konuda olumlu, iyimser karıkoca Muazzez’le Hikmet, işlerinde karamsar ama iyi insan Tahir. Burada keselim; kentin insanlarından söz etmeyi sürdürürsem bitmez bu yazı...

Sanat Olayı, Haziran 1981, Sayı: 6, s. 29
(Fatma Oran’ın hazırladığı “Kendileri ve Kentleri” köşesinde yayımlanmıştır.)

7.

Köşeler, Yerler

Köşe denince birden “Altın Köşe”yi anımsadım. Öyküsünü sanırım herkesin bildiği bir deyim var: “İş köşede değil Kösede.” Evet, köşeler ya da yerler oralarda birlikte olunan, birlikte yaşanan insanlarla değeri lenirler ya da unutulurlar.

Edebiyat Fakültesi’ndeki öğrencilik yıllarımda Be-yoğlu’ndaki Çiçek Pasajı’nda “Altın Köşe”ye neredeyse her hafta bir gün giderdik: Çoğu Kadir ve Merih’le. *Aylak Adam*’da C.’yi içmek için oraya götürmüştüm. O da benim gibi mezelerin verildiği küçük deliğin ardındaki insanları merak eder. Şimdi artık “Altın Köşe”nin ne adı var ne eski durumu. Değişmiş, bambaşka bir meyhane olmuş. Balık Pazarı’ndan pasaja giderken sağdaki küçük meyhaneydi. Birkaç küçük masası ve uzunca bir tezgâhı vardı. Ara sıra içeriye karides ya da midye dolması satan satıcılar girerdi. Kırışmış pos bıyıklı, yaşlı Rum satıcı hiç konuşmadan masanın yanına gelir, bir kayışla boynuna asılı cam kutunun kapağını açar, içindeki pırıl pırıl midye dolmalarından istediğimiz kadar verirdi. Öylesine lezzetli midye dolmasını başka hiçbir yerde yemedim.

Savaşın ilk yıllarıydı ama içerde karartma yoktu. Tanrım, ne tuhaf, yirmi yaşındaymışım o sıra. İnce uzun, daha doğrusu oldukça cılız bir oğlandım ben. Kadir’le

Merih bir akşam Merih'in uzaktan akrabası Semra'yı getirdiler oraya. Orta boylu, ince bir kızdı ve çok güzel elleri vardı. Kadir onunla olumlu bir ilişki kurmamı istiyordu ama kızın benden pek de hoşlandığını sanmıyordum. Sonraları bir-iki kez sinemaya gittik, öylesine istememe karşın Semra'nın elini okşayıp öpecek yürekliliği hiç bulamadım. Yalnız bir akşam kar altında sokaklarda dolaşırken ellerinin üşüdüğünden yakındığında yüzümü kızartıp elini tuttum ve askerî öğrenci kaputumun geniş cebine soktum. Cebimde ısınan elini okşadım uzun uzun, hepsi bu.

Başka köşeler, başka yerler de oldu elbet yaşamımda. 1946'dan 1976'ya değin yerim Hacırahmanlı köyüydü. Manisa Ovası'nda gelişmiş bir köy. Eskiden 1960-61'de yazdığım, sonra beğenmeyip yırttığım bu-
rayla ilgili romanın üç bölümünün adları Böcekler, Toz, Çamur'du. Bir süredir köyün yolları beton ve böcekler de çok azaldı. Ben bize yakın bir dağ yamacındaki ağaçlar arasında dağınık eski evleriyle Alibeyli köyünü güzel bulduğumda her fırsatta köyünü öven sağdıçım Nazmi Dönmez, "Neresi güzel oranın yahu, bizim köyün üstüne yoktur," der.

Hacırahmanlı'nın on kilometre kuzeydoğusunda, bir zamanlar Amerikalıların füzeler yerleştirdikleri Kemikdere yakınında Kumçay üstüne yaptıkları beton köprü-nün altı, çay ve kıyısındaki ağaçlar yazları sık sık giderek balık avlayıp pişirdiğimiz, suya girip güneşlendiğimiz güzel bir yerdi. Köprü'nün altından akarken Kumçay küçük bir çavlan gibi köpüre köpüre çağlar. Kemikdere'den füzeler çoktan sökül-müş ama neyseki köprü kalmış. Artık hiç değilse oralarda füzeli savaşların dehşeti düşünülmeden taze balıklar yenebiliyor.

Unutamadığım güzel yerlerden biri de 1961 Ağustos'unda gittiğim Akçakoca'nın ulu ağaçlar altındaki gö-

mütlüğüdür. Bir öğle sonu orada bir gömütün taşında okuduğum 1279'da (1895) genç yaşında vaz-ı hamilde (çocuk doğururken) ölen Selime'nin yazgısına nasıl üzül-müştüm!

Ya Datça'da deniz üstündeki Çardak kahvesinde de-nize batan güneşin güzelliği!

(Daktilo metin)

8.

Istranca

Köydeki ilkokul benim çocukluğumda üç sınıflı olduğu için 4'le 5'inci sınıfları Manisa'da okumuştum. Derviş Ali Mahallesi'nde, bir çıkmaz sokakta küçük bir evde otururduk ninemle. Okul yolunda bir yatırın, Ahmet Dede'nin türbesi vardı. Ninem her sabah, "Aman oğlum, Ahmet Dede'nin önünden geçerken bir 'Elham' okuyup dua etmeyi unutma; yardımı olur sana," derdi. Ben de her sabah türbenin paçavralar bağlanmış parmaklıklılı penceresi önünde biraz durup bir "Elham" okur, "N'olursun dedeciğim, beni yeniden köye gönder," derdim. Gene de, birkaç ay sonra sınıfta yanımda oturan Doktor Mahmut Bey'in kızı Türkân'ın, sonradan berber olan Nuri'nin ve komşumuz İbrahim'in yakınlıklarıyla yeni çevreme alışmıştım ama ne ders çalıştığım ne de dinlediğim vardı. İlk karnede neredeyse bütün derslerden zayıf almıştım. Daha sonra bir coğrafya dersinde öğretmen bizi masasının başına toplamış büyücek bir kartonun üstüne çizilmiş Türkiye haritasının kimi yerlerini zamklayıp kum dökerek dağları belirtiyor ve adlarını soruyordu. Sınıfın çalışkan öğrencileri hemen yanıtlıyorlardı. Sıra Trakya'ya gelince Karadeniz kıyısında dağların adını sordu. Kimseden ses çıkmadı. Öğretmen o derste Istranca Dağları'nı anlatırken ben bunu Isparanca sanıp,

“Anlaşılan bu dağlarda ısparanca pek çok,” diye düşünmüştüm. Köyde kuşkonmaza ısparanca derdik ve mevsiminde toplamak için kırlara çıkardık. Öğretmen bir daha sordu: “Bu dağları kimse bilmiyor mu?” Ben hemen, “İsparanca dağları,” dedim. Öğretmen bunu Istranca anlayıp, “Aferin, demek artık çalışmaya başlamışsın,” dedi.

Bu söz pek etkiledi beni, o akşam eve dönünce coğrafya kitabının sayfalarını kesip baştan sona okudum. Ertesi akşam da tarih kitabını okudum. Daha öğretmenin işlemediği dersleri bile biliyordum artık ve boyuna “aferin” alıyordum. Öğretmen ve arkadaşlarım bendeki gelişmeye şaşıyorlardı. İşte böylece bir “ısparanca” sözcüğü benim sonradan başarılı bir öğrenci olmamın nedeni oldu.

Bendeki bu gelişmeye en çok sevinenlerden biri babamın arkadaşı ayakkabıcı Ramazan amcaydı. Öğretmenim Muhterem Hanım’la konuşmuş, durumu öğrenmişti. İkinci karnede bütün derslerimin “pekiyi” olduğunu görünce bana bir gümüş lira verdi. İlk kez bir liram oluyordu. O zamanlar bir lira büyük paraydı. Bununla yirmi paket “Dolca” çikolatası alınabilirdi.

Haftada bir gece ninemle Ramazan amcalara giderdik. Çoğu zaman ben onun oturduğu minderin arkasına geçer elimi saçlarında gezdirirdim. Ramazan amcamın üç numara makinayla kestirdiği saçları fırça kılı gibi sertti ve ben bu saçları aşağı yukarı okşamaktan çok hoşlanıyordum. Ninem, “Yeter be oğlum, rahat bırak amcanı,” dedikçe Ramazan amca, “Bırak çocuğu Advie Hanım, rahatsız olmuyorum ben,” derdi. Şimdi düşünüyorum da yaşlı bir adamın bir çocuğa böylesine hoşgörülü olması şaşırtıyor beni.

Milliyet Çocuk, 7 Nisan 1980, Sayı: 14, s. 8

9.

Kavga

Köyde daha postane açılmadığı, kısa sürede köyde neredeyse herkesi adıyla, soyadıyla tanıyıp, herkese kendini sevdiren çalışkan ve değişmez postacımız Mehmet Şenel'in atanmadığı yıllarda cumartesi dışında her gün posta treninden mektuplarımı almak için durağa yürürdüm. Atatürk İlkokulu'nun önünden geçerken çoğu günler öğle paydosu zamanı olduğu için kızlı oğlanlı, cıvıl cıvıl, koşuşup gülüşen bir çocuk kalabalığı içinde bulurdum kendimi, içim açılırdı. Ancak benim ve kimi çocukların neşemizi kaçıran bir olaya da tanık olurdum: Hemen her gün on yaşlarında bir oğlan hızla arkadaşlarının arasından geçerken kimilerinin çantalarını, defterlerini çekip yere düşürür, sürekli "yapma be"lere aldırma-dan kızların örgülü saçlarını çekerdi. Sorup öğrendim: Turan Cengiz'in oğlu Erhan'mış bu oğlan.

Bir gün baktım Erhan kızıla çalar sarı saçlı, kendi yaşıtı bir oğlanla tekme tokat kavga ediyor. Attığından çok yumruk yediğini görünce aralarına girip ayırmadım; "Sonunda dengini bulmuşsun," dedim, Erhan bir ara yere düştü; öteki oğlan üstüne abanıp biraz daha hırpaladıktan sonra kalktı. Erhan da doğrulup kaçarken, "Gösteririm ben sana," dedi.

Sarı saçlı oğlana yaklaşıp sordum:

- Adın ne senin?
- Baki.
- Kimin oğlusun?
- Süpürgeci Sadullah'ın.
- Niye dövüştün onunla?
- Canıma tak dedi abi. Her gün defterimi çamura düşürüyor. Üstelik sınıf arkadaşım.

Milliyet Çocuk, 7 Nisan 1980, Sayı: 14, s. 9

10.

Çırak

Hacırahmanlı köyünden Kocagöbeğin İbrahim tah-ta sandalyeye bir ayağını altına alarak oturmuş, sararmış cıgara dumanı süzdürerek anlatıyordu:

— Bak oğul, gene de en iyisi okumak, sonunda da bir baltaya sap olmak derim ben. Doğru, “İş, iş,” deyince tavuklar bile kaçar ama yeryüzünde bir şey yapmadan, bir şey üretmeden yaşanmıyor. Babam beni küçük yaşta Saraç Ali’nin yanına çırak verdi, “İyi öğren, sanat altın bileziktir,” dedi. Ustam işini bilen, çok çalışkan bir adamdı. Tarlaları, bağı falan vardı ama o zamanlar kuru üzümün okkası 3-4 kuruş, buğdayın çuvalı bir liraydı. Beygir koşumu, ayakkabı yapımından sağlıyordu geçimini daha çok. Her sabah erkenden dükkâna gelirdim; bir gün bile dükkânı kapalı bulmadım; ustam benden önce gelmiş, çalışmaya başlamış olurdu. Yapıldığından beri belki de hiç silinmemiş, tozlu, sineklerin benek benek kirlettiği pencerenin önündeki tezgâhın arkasında oturur, akşama değin yalnız bir kez öğleleri yemek ve ayakyoluna gitmek için kalkardı yerinden. Elbet ben de, karşısına oturur bana verdiği işleri yetiştirmeye uğraşırdım. Ara sıra soluk gaz lambası ışığında geceleri bile çalışırdık. İş öğrenirken ustamın çok dayağını yedim; ama birini hiç unutamam. Sıcak bir yaz öğle sonuydu; ustam elindeki

belleme kayışını bırakıp gerindi, “İbrahim, ben biraz uyu-
yacağım, tam on dakika sonra beni uyandır,” dedi ve ba-
şını duvara dayayıp hemen uyudu. Gözüm duvara asılı
saatta ben de dinleniyordum. On dakika doldu, “Hadi
biraz daha uyusun, çok yorgun,” diye düşünüp iki-üç da-
kika sonra seslenip uyandırdım. Hemen saata bakıp,
“Ulan ben sana on dakika demedim mi? Niye geciktir-
din?” diyerek iki yanağıma iki tokat attı.

Milliyet Çocuk, 28 Ocak 1980, Sayı: 4, s. 61

11.

Köpekler

Köye yerleştikten iki yıl sonra babam tahsildarlık görevinden ayrılıp bir bakkal dükkânı açmıştı. Dükkân oturduğumuz evden 300 metre kadar uzaktaydı. Neredeyse her gün anam evin ufak tefek eksikleri için beni dükkâna gönderirdi. Dört yaşındaydım o sıralar.

Birgün dükkândan eve döndüğümde anam ortalar-da yoktu.

— Anne! diye bağırdım.

Ses yok. Şaşırmıştım; beni bırakıp gitmiş miydi yok-sa? Telaşla,

— Anne! Anne! diye ağlamaya başladım.

Az sonra yukarıdan anamın kıkır kıkır güldüğünü duydum. Başımı kaldırdım. Anam avlumuzdaki salkım (akasya) ağacına çıkmış, yavaş yavaş inerken

— Ağlama oğlum, şaka yaptım sana, diyordu.

Aşağı inince beni kucağına alıp,

— Korkma, bir daha saklanmam, dedi.

Bundan birkaç gün sonra bir sabah dükkândan bir paket kibrit almış eve dönerken bizim sokağın köşesine yakın baktım biri sarı bir ak iki köpek bana doğru geliyorlar. Ağızlarından köpükler dökülüyordu. Birden bir tüfek patlamasıyla sıçradım. Sarı köpek başından kanlar akararak yere düştü. Hemen ardından tüfek bir daha patladı ve ak köpek de yere yuvarlandı.

Köşedeki Derviş'in kahvesi önünde oturan birkaç kişi bana doğru koştular. Tam köpekleri okşıyacakken bu olanlar beni pek şaşırtmıştı. Adamlardan biri, elinde tüfeğiyle eski efelerden Gâvur Ali başımı okşayıp,

— Neyse ki vaktinde gördüm; kuduz bunlar oğlum, seni ısıracaktı, dedi.

Korkmamıştım; köpeklerin bana bir kötülük yapacaklarını sanmadığım için ölümlerine üzüliyordum. Evde anama olanları anlattığımda çok telaşlandı ve bundan sonra köpeklere yaklaşmamamı öğütledi.

O sıralar çoğu komşumuz Kassoların Hasan'la birlikte oynardık. İki küçük pulluk tekerleği bulmuştuk ve iki tekerlek daha bulursak uzunca bir tahtayla bir araba yapacak, yokuşun başına çıkıp arabaya binerek hız alacak ve taa Manisa'ya gidecektik. Çoğu sabahlar onların avlusunda oynardık. İri dişi köpekleri Kocakız da bizimle olurdu. Başını okşarken elimi yalardı ıslak ıslak.

Bir sabah gene Hasan'ların avlusuna girmiş ve sayanın bir köşesinde yatan köpeğin yanına gitmiştim. Kocakız ayağa kalktı; yanında dört küçük eniği kıpırdıyordu. Köpek ağzıyla beni ensemden, yakamdan tutup kaldırdı ve hayadın önüne, Hasan'ın anasının yanına götürüp bıraktı. Kuyruğunu sallayıp eniklerinin yanına koştu. Doğrusu korkmuştum köpeğin bu anlayamadığım davranışından. Hasan'ın anası Fatma ana:

— Yeni doğurdu da yavrularını incitirsin diye korkuyor. Enikler büyüyünceye değin yanına gitme onun, dedi.

(Elyazısı)

12.

Arılar

Babamın ölümünden sonra köye dönüp çiftçiliğe başladığım yıl bir akşam Osman'ın kahvesinde bir köşede Kocagöbeğin İbrahim'le oturmuş konuşuyorduk. O gene bir ayağını altına almış, sigarasına kahvesini katık ediyordu.

— Yahu sağdıç, sen bunca yıl okullarda okuduktan sonra niye dönüp geldin buralara? Çiftçiliğin güçlüğü, üzgüntüsü bir yana, bir de ekşi ekşi burnunun direğini sızlatacak beygir pisliğinin kokusu; içini karartacak. Geçen gün gördüm seni, kır tarlayı sürüyordun. Belâlı yer oralar; tava gelsin diye beklersin toprak taş gibi donar, pulluk batmaz. Yaşken süreyim dersin pulluğun bıçağına, kulağına yapışır; işin yoksa on adımda bir durdur beygirleri, çizmeden çekel'i¹ çıkarıp bıçağı, kulağı kazı. Yanaşma kaçırır yerler. Delikanlılığımda bir gün bizim tarlayı sürüyordum. Üç evleğe böldüm; önce iki kıyıyı sürüp orta evleğe başladım. Gidip geldikçe tek tek eşekarıları görüyordum tarlanın ortasına doğru. "Ula ne işi var burda bunların? Anlaşılan bir tarlasıçanı leşi bulmuşlar da ona geliyorlar," diye geçirdim kafamdan. Oysa yu-

1. Pulluğa yapışan yaş toprağı kazımakta kullanılan araç. (Y.N.)

vaları varmış orda hınzırların; pulluk yuvayı terskepçe edince bir vızıltıdır aldı ortalığı; arılar beygirlere, bana öfkeyle saldırdılar. Beygirler parladı kaçtı pullukla kış ata ata, koşumları falan kopardılar. Ben bir yandan kaçıyorum, bir yandan da pantolonu, donu, gömleği atıyorum üstümden; yakamdan, paçamdan girmişler içime, boyuna sokuyorlar. Bedenim şişmiş, yana yana üç gün yattım evde; bereket Hacı Vehbi'nin panzehirine, ölümden kurtardı beni.

Milliyet Çocuk, 28 Ocak 1980, Sayı: 4, s. 61

13.

Avcı

Mayıs ortalarına doğru cami avlusundaki büyük dut ağacında dutlar ermeye başladığında; caminin saçaklarında kiremit altlarındaki yüzlerce serçe yuvasından, daha uçmayı doğru dürüst öğrenmemiş serçe yavrularının, belki de yeşil yaprakların, dolgun ak dutların çağrısına dayanamayıp kendilerini ince dallara attıkları zaman bizim av mevsimimiz başlardı. İki ucu zeytin ağacından kesilmiş düzgünce çatallara, öteki iki ucu da ufarak bir meşine bağlı lastiklerimizle –bunlara “gıcır” derdik– sapanlarımız hazır olur, ceplerimiz küçük taşlarla dolu, ağacın altında durup gözümüze kestirdiğimiz açık mavi göğüslü bir serçe yavrusuna art arda taş yağdırma-ya başlardık. Ara sıra dutun dallarından birine konan bir anaç ya da babaç serçeye de taş atardık; ama bunlar ilk atışta vurulmazlarsa uçup kaçtıkları için çekici bir av sayılmazlardı. Oysa yavrular vurulup düşünceye değin oldukları yerde kalırlardı. Köy imamının ya da bekçinin, “Ulan defolun burdan camları kıracaksınız,” diye bağırıp kovalamadığı zamanlar ağacın altında serçe yavrusu avlayan beş-altı çocuk bulunurdu hep.

Bir gün öğleden önce ağacın altına yeni gelmiş ve bir yavruyu hedef alıp sapanımla taş atmaya başlamıştım. Dördüncü ya da beşinci taşta vurdum. Kuş, benden

iki yaş büyük Hacı Zeynel'in İbrahim'in yanına düştü. İbrahim kuşu alıp kafasını kopardı. Cebine koyarken,

— Git be, ben vurdum onu, dedim.

Vurduğumu kesin bilmesem istemeyecektim.

Nerdeyse ağlayacaktım.

— Ben vurdum ver onu babama söylerim yoksa; dedim.

Korktuğu için mi, yoksa öteki çocukların da benim vurduğumu söylediklerinden mi, İbrahim kuşu verdi. Hemen eve koştum. Avluya girince tulumbanın yanında ninemi gördüm. Kuşu uzatıp,

— Nine, bak kuş vurdum, dedim öğünerek.

Ninem başını salladı.

— Günah oğlum etini de yemezsin; niye vurdun kuşcağızı? dedi.

Ninemin sözleri şaşırtmıştı beni. Köpek taşlamak, saçaklardaki sarıca arı peteklerini uzun kargılarla düşürmek gibi kuş avlamak da bir çeşit oyundu bizim için.

Ertesi yıl mayıs başlarında bir sabah evimizin avlusundaki büyük akasya ağacından telaşlı kuş sesleri duyup pencereden baktım. Bir babaçla bir anaç serçe, ağacın yukarılarındaki yuvalarına dek tırmanmış irice bir kara kedinin çevresinde bağıra çağıra dönüyorlardı. Kedi hiç umursamadan yuvaya erişip saldırdı ve yavrulardan birini ağzına aldı, öteki iki yavruyu da ağaçtan düşürdü. Avluya koşup düştükleri yerde sarı gagalarını açıp kapayarak can çekişen daha tüylenmemiş iki yavruya baktım. Yüreğime acılı bir eziklik yayıldı. Kediye duyduğum kinle elime bir sopa alıp inmesini bekledim. Ama başına geleceği anlamış gibi ağaçtan inmiyordu kedi. İki kalın dal arasına tüneyip yavruyu yedi.

Bu olay ninemin öğütlerinin yapmadığı etkiyi yaptı bana. Bir daha kuş avlamamaya karar verdim. Üç-dört gün sonra arkadaşım Mahmut, "Bugün sapanları hazırla-

yalım,” dediğinde, kararımın erkeklige sığmayacağını, çocukların beni ayıplayacağını bile bile, biraz da utanarak bundan böyle kuş avlamayacağımı söyledim.

Milliyet Çocuk, 24 Ağustos 1981,
Sayı: 35, s. 22

14.

Akkuş'un Ölümü

Dün gece yarısından sonra köye döndüm İzmir'den. Sanki başka gecelerden daha karanlıktı ve sokaklarda daha çok köpek vardı; ama köpekler korkakça, şirretçe havlıyorlardı, saldırmıyorlardı. (Yıllar önce babamın arkadaşı Mustafa Kâhya'nın bize verdiği iri çoban köpeği Akkuş bir gece evden ağıla kaçmış, orada onu unutmuş ya da tanımayan başka çoban köpekleriyle tutuştuğu kavgada yaralanmıştı. O durumda Mustafa Kâhya'nın Göksu boyundaki ağılından eve dek gelebilmesi şaşılacak şeydi. Bizlere, özellikle bana iyice alıştığı halde o gece niye kaçtığını bilemiyorum. Belki de doğduğu ağılın, çoban ısıklalarının, koyunların boynundaki teneke çan seslerinin, kurt ve domuz ardında koşuşların, içine kepekli it ekmeği doğranmış yal tadının özlemine dayanamayıp kaçmıştı benden, bu daraşlık köyden, üstlerine yürüdükçe kaçmaktan bile korkarak kendilerini yere atıp acıklı bir çığlıkla yalvaran köylü köpeklerin sallantılı evcil kuyruklarına duyduğu iğrenmeden, bir yarlık köpeğin yanında öylesine kolay ve kavgasız yalnız kalışlarından!.. Sabahleyin dükkânın avlusuna girdiğimde oradaydı; kimi geceler uzun uzun uluduğu bu küçük avluda dört bacağını uzatmış yatıyordu: Kanlıydı, kirliydi ve çok yorgundu sanıyorum. Yaralarını yoklarken bir kez

başını kaldırıp inledi. O zaman ağladım. Sineklerini kovarak –kene yoktu kıllarının arasında, sık sık bakardım, ayıklardım– merhemlerle, oksijenli suyla uğraştım; ama öğleyin öldü. Üstündeki topraklı kan kurularını silmiştim; gene eskisi gibi apaktı, büyüktü. Acaba öleceğini anlayıp bana “bu darlaşıpta ancak ölünür” diyebilmek için mi, yoksa ilk yenilgisinin acılığında bitkin ama yıkılmadan, güvenli, ilerde daha aşırı bir serüvene atılmanın baş döndürücü ve öfkeli isteğiyle yaralarını iyileştirmem için mi gelmişti bana? Hiçbiri değildi sanıyorum; Akkuş düpedüz bana dönmüştü, benim kuşkusuz bildiği insanca ve hayvanca sevgime...)

Milliyet Sanat, Mart 1980,
yeni dizi, Sayı: 2, s. 50

15.

Oğuz Atay İçin

Köyde oturduğum sırada bir gün “ilginizi umarak” diye imzalanmış bir kitap gelmişti bana: *Tutunamayanlar*. Çok beğendiğim halde bunu Oğuz Atay’a bildirmek gereğini duymamıştım. Böylesine güzel roman yazan birinin başkalarını da yazacağını, benim yargıma gereksinmiyeceğini düşünmüştüm. Yıllar sonra bir tanıdığına benim için, “Romanımla ilgilenmedi,” demiş. Bunu duyduğumda üzüldüm. Ölmemiş olsaydı ne yapar eder onu bulur konuşurdum.

Tutunamayanlar bizde küçük kentsoylu konumunu, duyarlığını veren iyi birkaç romandan biri, belki de en iyisidir. Kurgusuyla, çeşitli anlatım yollarını denemedeki başarısıyla güzel bir sanat yapıtı. Hele bir bakanlıkta iş takibini anlatan bölüm unutulmayacak yetkinlikte. *Tehlikeli Oyunlar*, *Bir Bilim Adamının Romanı* ve öyküleriyle de iyi yazarlığını kanıtlayan Oğuz Atay, edebiyatımızda özgün bir ses olarak her zaman kalacaktır.

Nokta, 7-13 Mayıs 1984

16.¹

Piyes

Sağ duvarda bir küçük rafta gaz lambası yanmakta.

Sahne:

İnebolu'ya yakın bir köy evinin odası. Yerde hasır (kilim de olabilir) minderler. Karşıda pencere, solda kapı.

Zaman: 1921 yılı Haziran başları.

Kişiler: Mehmet, Hasan, Ali, Fatma, Güllü, Zehra, üç erkek üç kız, 9-10 yaşlarında 6 çocuk.

Perde açıldığında çocuklar "elim elim üstünde kimin eli var" oyununu oynamaktadırlar. Odanın ortasında Hasan dizleri ve dirsekleri üstüne yarı yatmış, ötekilerin yumrukları üst üste sırtında.

Fatma: Elim elim üstünde kimin eli var?

Hasan: Zehra'nın.

Mehmet: Bilemedin, kaldır vur!

(Beş çocuk da yavaşça Hasan'ın sırtını yumruklarlar. Yeniden sırtına yumruklarını koyarlar.)

Fatma: Elim elim üstüne kimin eli var?

Hasan: Zehra'nın.

(Hep bir ağızdan): Bildi, bildi.

1. Y. Atılgan bu oyunu, 1987 yılında oğlu Mehmet Atılgan'ın 4. sınıftaki ilkokul öğretmeninin isteği üzerine Cumhuriyet Bayramı töreninde oynanması için kaleme almıştır. Ama oynanmamıştır. (Y.N.)

(Hasan doğrulur, Zehra önceki gibi yarı yatar. Sırtına üst üste yumruklarını koyarlar.)

Mehmet: Elim elim üstünde kimin eli var?

Zehra: Mehmedin.

(Hep bir ağızdan): Bildemedin kaldır vur!

(Zehra'nın sırtını yavaşça yumruklarlar.)

Zehra: Birisi çok sert vurdu; kimdi o?

Güllü: Mehmet vurdu.

Zehra: Aşk olsun Mehmet, canımı yaktın.

Mehmet: Değil kız; valla vurmadım. Belki dalgınlıkla vurmuşumdur. Senin canını yakmak istemem.

Ali: Bu sıralar hep dalgın, düşünceli o.

Fatma: Ne oldu Mehmet? Babanla barışmadın mı daha?

Mehmet: Dargın değildim ki barışayım. Sadece kızgındım.

Fatma: Artık kızgın değil misin?

Mehmet: Değilim elbet. Geçen hafta cephane taşırken birlikteydik; görmediniz mi?

Ali: Ben de gördüm. Mehmedin kucağında bir bomba, babasının kucağında bir sandık, hızla yürüyorlardı kağına.

Hasan: Ama orduya katılmıyor değil mi?

Mehmet: Orduya da katılacak. Ama harmanı dövüp kışlık buğdayımızı eve getirmeden gitmeyecekmiş. "Babacım sen öteki uzun savaştayken üç yıl anamla ben kaldırmadık mı buğdayı, gene biz yaparız," diyorum. "Olmaz, gözümle göreyim, kışın aç kalmayacağınızı bileyim ki içim rahat etsin," diyor. Anam da istemiyor gitmesini.

Güllü: Ah, benim babam sağ olsaydı... Savaşa katılmış, katılmamış umurumda olmazdı.

Zehra: Nasıl öldüydü baban Güllü?

Güllü: (Duygulu bir sesle) Geçen yıl gidip Ethem Bey'in birliklerine katıldıydı. Yunan'dan Demirci'yi almak

için savaşıırken vurulup ölmüş üç ay önce. Şehitlik mektubu gelince anamla günlerce ağladık. (Gözlerini siler.)

Zehra: Başka birliklerde olsaydı belki şimdi sağ olurdu. Ethem Bey'in birlikleri dağılmış; çoğu orduya katılmış. Muallim Bey'in dediğine göre Ethem Bey Yunanlara sığınmış.

Fatma: Vay alçak!

Hasan: Senin baban nasıl Fatma?

Fatma: Hep öyle. Padişah fermanı olmadan gitmem diyor. Muallim Bey de konuştu, "İstanbul işgal altında Recep Ağa, padişah artık İngilizin emrinde. Aznavur askerlerini ordumuza saldırttı. Yunanları da başımıza belâ eden İngiliz. Padişah nasıl ferman etsin. Şimdi vatani kurtaracak varsa o da Millet Meclisi ve onun reisi Mustafa Kemal Paşa," dedi ama babam ille de padişah diyor.

Ali: Yahu oyunu unuttuk; hadi yat bakalım Zehra; bilinceye kadar yumrukları ye!

(Zehra ortaya yarı yatar. "Elim elim üstünde kimin eli var" oyunu bir süre daha devam eder. Zehra bir türlü bilemez.)

Zehra (doğrularak): Öfff! Bıktım artık. Bizi bu oda-ya kapadılar; şerbet bile vermediler. Mevlidçilerin sesleri bile gelmiyor. Sahi Fatma, kimin için okutuyosunuz bu mevlidi?

Fatma: Ninem için. Üç yıl önce öldü, anam çok se-verdi kaynanasını. Her yıl haziran başında mevlit okutur. Ninem çok iyiydi. Siz de bilirsiniz ya, sık sık hepimizi toplar, ne güzel masallar anlatırdı.

Hasan: Evet, evet, Ayşe Nine'yi ben de çok severdim. Kafa taslarından saray yaptıran padişah masalı ne güzeldi.

Güllü: Güzeldi ama çok korkunçtu. O gece uykum-da karabasan gördüm ben: Kuru kafalar üstüme üstüme yürüyüp ısıyorlardı beni.

Fatma: Neyse çocuklar ben gidip bakayım. Şerbet hazırsa size şerbet getireyim.

(Fatma çıkar.)

Ali: Canım sıkılıyor yahu; Fatma gelince fincanda yüzük saklama oynayalım bari.

Mehmet: İyi ama mevlid telaşında bize dokuz fincan verirler mi bakalım.

Ali: Fatma bulur herhalde.

(Fatma üstünde 6 bardak şerbetle bir tepsi taşıyarak gelir. Çocuklar birer bardak alıp içerler.)

Hasan (boş bardağı tepsiye bırakırken): Ohh, ne güzel, soğukmuş bayağ.

Fatma: Babam dağdaki kar kuyusundan kar getirmiş de ondan soğuk.

(Fatma boş bardakları dışarı götürüp az sonra döner.)

Ali: Fatma, bir tepsiyle fincanları getirsen de yüzük oynasak...

Fatma: Çok kalabalık oda, hayat bile kadın dolu. Hem mevlit okuyanlar fincan dolabının önünde oturuyor, alamam.

Ali: Öyleyse bilmece soralım.

Mehmet: Hadi önce sen sor Ali.

Ali: Dalda durur, elde durmaz?

Zehra: Kuş!

Ali: Bildin; şimdi sen sor.

Zehra: Suda balık, kuyruğu yanık? (Ötekiler biraz düşündükten sonra.) Hadi, bilen yok mu? Bu odada bile var.

(Çevrelerine bakınırlar.)

Hasan: Bildim, bildim. Gaz lambası.

Zehra: Doğru.

Hasan: Şimdi ben sorucam: Ufacık sandık, içi dolu boncuk?

(Biraz düşünürler.)

Güllü: Canlı mı cansız mı?

Hasan: Cansız.

Güllü: Yenir mi?

Hasan: Yenir.

Mehmet: Bildim: Nar.

Hasan: Evet, doğru. Şimdi sen sor bakalım.

Mehmet: Havlamadan ısırır?

Fatma: Kedi!

Mehmet: Değil. Kedi ısırmaz, tırmalar. (Ötekiler düşünürken) Elini uzatırsın, değince cız eder. Hadi, yok mu bilen, adı üstünde.

Ali: Bildim, ısırgan otu.

Mehmet: Evet. Sıra sende.

Ali (biraz düşünür): Gelin içerde, saçı dışarda? (Ötekiler düşünürken) Hadi bakalım, elbise içinde gelin, ama sıрма gibi saçı dışarda.

Fatma: Yenir mi?

Ali: Yenir.

Fatma: Mısır.

Ali: Evet. Sor bakalım.

Fatma: Bir şehirde oturur, sesi yurttan duyulur? (Düşünürler.)

Hasan: Davul mu kız?

Fatma: Değil. Canlı bu, hem çok canlı. Bir emir verdi mi herkes duyar.

Mehmet: Bu bilmeceyi sen uydurdun değil mi?

Fatma: Evet.

Mehmet: Çok güzel uydurmuşsun. Bildim ben: Mustafa Kemal Paşa!

Fatma: Evet. Çok yaşasın!

Hepsi: Çok yaşasın!

Güllü: Mevlit bitmedi mi acaba?

Zehra: Bitseydi analarımız gelip hadi bakalım evlere derlerdi.

Hasan: Doğru. İnönü zaferinden sonra şehitler için

İnebolu'daki mevlid ne kadar kalabalıktı değil mi? Sanki bütün köyler orada toplanmıştı.

Güllü: Ya daha önce Yunan'ın yenilip kaçtığı haberi geldiğindeki şenlik! Mektepte Muallim bey yaşlı gözlerle, "Çocuklar, ordumuz Yunan'ı bozguna uğrattı, yaşasın ordumuz, yaşasın İsmet Paşa!" dediğinde hepimiz sevinçten ağlamıştık.

Fatma: Hep birden halay çekip sepetçioğlu oynamıştık. Yaşlı muallim bey bile oynamıştı. Dediklerine göre Yunan yeniden toparlanmış, yakında gene ordumuzun üstüne yürüyeceklermiş.

Mehmet: Gelecekleri varsa görecekləri vardır! Şimdi ordumuz daha güçlü. İstanbul'dan, Rusya'dan sık sık cephane yüklü gemiler geliyor İnebolu'ya. Geçen gün biz de taşıdık ya!

Ali: Gelirse gene taşırız!

Hasan: Geçen gün nasıl haber getirmişti köy bekçisi: Ey ahali, İnebolu'ya cephane inmiş. Denizde Yunan savaş gemileri görülmüş. Bombardıman ederlerse telef olacak. Hep birden cephaneyi içerlere taşıyacağız. Haydi İnebolu'ya!"

Zehra: Evet, hep birden koşuşmuştuk.

Fatma: Babam bile kağnyı koşup gitmeye razı olmuştu. Anamla ben gülleleri getirdikçe arabaya istif ettiydi.

Mehmet: Yakında o da babam gibi orduya katılır, görürsün.

Zehra: Ali, sen geçenlerde imamın oğluyla neden kavga ettin?

Ali: "Senin baban dinsiz; Padişah'a isyan edenlerin ordusunda çarpışıyor," dediği için kızıp vurdum.

Güllü: Babasından duymuştur. Eskiden camide de konuşurmuş böyle. Ama İnebolu Şube Reisi vaaz vermesini yasaklamış.

Fatma: İyî etmiş. Babam da ona kanmış anlaşılan.

Ali: İmamla oğlu cephane taşımaya bile gelmedilerdi.

Zehra: Mektup geliyor mu babandan Ali?

Ali: Yazmayı bilmediği için ara sıra fırsat buldukça Ahmet Çavuş'a yazdırıyor. İnönü'ndeki savaşı anlatan mektubunu dedeme okuduğumda, "Arslan oğlum benim," deyip ağlamıştı dedem.

Hasan: Ne mutlu dedene.

Ali: Dedem de Galiçya'da savaşmış eskiden. Babam orduya giderken elini öptüğünde, "Yurdumuzdan düşmanı kovup da gelirsin inşallah," demişti.

Güllü: Benim dedem geçen savaşta kaçakmış. Babam giderken, "Biz bir hata edip kaçtık; sen sakın yapma. Düşmanlara aman verme!" dedi. (Ağlamaklı bir sesle) Sağ kalıp dönseydi...

Hasan: Üzölme Güllü; kurtuluş uğruna şehit oldu baban.

Mehmet: Hadi muallim beyin öğrettiği marşı söyleyelim:

Hepsi: Türk milleti yenilmez

Düşmana boyun eğmez,

Canını esirgemez

Kurtuluş savaşında.

Fatma: Durun çocuklar, dışarda bir hareket var. Mevlid bitti anlaşılan.

(Odanın kapısı dışardan açılır.)

Bir kadın sesi: Mevlidi bitirdik çocuklar. Şimdi haber geldi: İnebolu'ya cephane gelmiş gene. İçerlere taşınacakmış. Hadi bakalım, gidiyoruz.

(Hep birden kapıya yürürlerken perde iner. "Türk milleti yenilmez" marşının sesleri gittikçe alçalarak yiter.)

(Elyazısı metin)

17.

Elyazısı notlar

Hepiniz rahat yaşayasınız, sevişesiniz, uyuyasınız diye dünyayı ben taşıyorum sırtımda sarsmadan.

*

Bir zamanlar hepinizin rahatça yaşaması, çiftleşmesi, uyuması için yeryüzünü ben taşıdım omuzlarımda, sarsmadan, inleyerek, uzun süre.

*

İhsan'a

Bir zamanlar hepinizin rahatça yaşaması, çiftleşmesi, uyuması için dünyayı ben taşıdım omuzlarımda, sarsmadan, inleyerek, gece gündüz, uzun süre.

28 Kasım 1973

İmza

(Anayurt Oteli'nin, arkadaşı İhsan Bayram'a imzaladığı kopyasının içinde yazılı versiyon.)

*

İnsana değgin herşey insan kadar eskidir.

*

Epiktetos'un bilgeliğinde, yaşantısından gelen somut bilgeliğinde, kuşkulandırıcı bir yan var; bunun gösteriş ya da ikiyüzlüce bir bilgelik olduğundan değil de buna varıncaya değin geçtiği yolda Epiktetos'un büyük engellerle (boğucu bir istek, gerçek bir tutku gibi) savaşmak ve üstün gelmek zorunda kalmadığından kuşkuluyor insan; onun bu yaşama uyumunu kolayca sağladığı sanısına kapılıyor nedense, belki onun toplumsal – tutumsal durumunu, bir köle olduğunu bilmemizin etkisi var bu sanının uyanmasında. Oysa Sokrates'in bilgeliğine, bu savaşçı ve tutkulu bilgelige, kuşkusuz inanıyoruz.

*

Gerçekten ben diyebilmesi için insanın bir Sokrates kadar bilge olması bile yetmez; elli yaşında bir Sokrates olması gereklidir.

*

Nietzsche'nin çoğunlukla yanlış yorumlanmasının nedeni yeni görüşlerine yeni buluşlarına uyacak yeni bir dili –özellikle değer yargıları belirten sözcüklerde– olmaması. Belki kendisi de farkındaydı bunun, sık tekrarlarla kurtulmak istediği buydu belki. Yerleşik değer yargılarına alışık bir kafada sözcükler –sıfatlar– bu alışılmış kavramları uyandırır ilk bakışta. Nietzsche'yi iyi kavramak için birkaç kitabını birden okumak gerek.

Ne kadar az şeyiniz olursa size o kadar az hükmedilir diyor Nietzsche; kolay bir özgürlük yolu bu. Güç

olan, belki imkânsız olan, insanın çok şeyi varken özgür olabilmesidir.

*

Kierkegaard'ın yazdığı zamanlar Tanrı henüz yaşıyordu; Schopenhauer'in son zamanlarında hastalandı ve Nietzsche yazarken artık Tanrı ölmüştü.

*

Adler'in bilinmeyenlerle yetinmesine karşın Freud'un yaptığı insanın iki esas içgüdüsünün değerlerine yeni bir öncelik-sonralık getirmesi.

*

Salt zeka ve kültür ile yazılacak olduktan sonra insanın "D. Gray'in Portresi"nden daha ilgi çekici, daha şaşırtıcı bir roman yazması gerekirdi. O. Wilde bunu yapamamış.

*

S. Beckett, romanlarının çoğu yerinde düşünsel-simgesel olanla dış ayrıntıları (kişilerinin günlük ve pratik yaşantılarındaki somut nesnelerle ilişkilerini) bağdaştırmayı başaramıyor; böylece roman organik bir bütün olmaktan çıkıp çoğu zaman birbiriyle pek az ilişkili iki ayrı oluşumun öyküsü olarak kalıyor. Bunun nedenini, kişilerinin yaşantısını Beckett'in bütünüyle bir iç yaşantısı olarak yaşamamasında ya da yeterince yaşamamasında aramalı. Romanlarını zekâsı ve düşünceyle yapıyor. "Beckett'in evreni" diye bir şeyden söz edilemez;

Çünkü oturup yapmağa uğraştığı evren bütünüyle inan-
dırıcı bir evren olmaktan uzak. Yapıtlarını gerçekdışı
öğelerden de yararlanarak yapanlar içinde 'duygusal-dü-
şünsel-simgesel-nesnel' bütünlüğü, bu organik bütünlü-
ğü sağlayabilen, kendi evrenini yaratan bir tek sanatçı
var hâlâ: Kafka.

*

Yerli filim hikâyecisi ile Kafka arasında ortak yanlar
olmayandan daha çok; nitekim kedi ile insan arasında da
ortak yanlar olmayanlardan daha çok deniyor.

*

İki uygar maymun Kennedy ile Nixon, televizyonu
olan milyonlarca uygar maymunun önünde bir şirinlik
sınavına girişmişler. İnsan, –bugün insan olmak ya da kal-
mak hâlâ kabilse– dünyanın geleceğiyle bu iki maymun-
dan birinin oynayacağını bilir de nasıl korkmaz! Politika-
nın iğrençliği yalnız halkı değil kendini de kandırmak
zorunda oluştundandır.

*

Sağ-töre, güçsüzün güçlüye karşı en sağlam savun-
ma aracıdır. Ya 'güç' nedir?

*

Belki de insan düşünüldükçe vardır.
Sağduyu kimi zaman duyuların en solundadır.

*

Sınıfının sınırını aşmamış, salt parasına tutunan burjuvadan daha çok iğrendiğim biri varsa salt parasına tutunan burjuvaya özenen küçük burjuvadır.

*

'Her' insan 'kimi' zaman elipaketli olabilir; ama 'kimi' insan 'her' zaman elipaketlidir.

*

Birlikte ve bir örnek davranışa alışmışların özgün bir davranış göstermeleri çok güçtür: elin salt bir parmağını oynatmağa çalışır, öteki parmaklar da onunla birlik –az daha belirgin de olsa– aynı [okunamadı] yönünde oynarlar.

*

Bana öyle geliyor, kimi insanlar ikiyüzlü bencilliklerini örtmek için – bencillik kötü bir şeymiş gibi, başkacılığı paralarıyla satın alıyorlar.

*

Herkesin kendini göreceği bir 'ayna' olmaktansa, bir aynada kendimi görmeyi yeğlerim; ve görüntümün iğrençliği ya da korkunçluğu beni korkutmaz.

*

İkiyüzlülük, davranışlarla sözlerin karşıtlığı olduğuna göre, iki çeşittir: bir çeşit ikiyüzlü, örneğin hırsızlığın kötü olduğunu söylediği halde çalar; ötekiyse hırsızlığı

öğdüğü halde çalamaz. Nedense ikinci çeşit ikiyüzlülük hoşgörölür hep.

*

Bir dağ köyünde ağıtçı kadınları seyrettim; bu ücretli ağlayıcılar sanki öleni gerçekten seviyorlarmış ta yas tutuyorlarmış sanısını uyandırdı bende. Yoksa behaviorist psikoloji iddiasında haklı mı? O zaman yolda giderken düzgünce bir sopa bulan adamın dögecek birini araması gerekecek.

*

O adam, önce bir yere yazmış ta ezberlemiş gibi konuşuyordu herkesle. Bu tonla yatakta bir kadına söyleyeceği sözleri düşünmek!...

*

Soyut düşünceler, somut yaşamayla varılmışlarsa inandırıcıdırlar.

*

Düşünler de yemekler gibidir; ya sindirilirler ya da kusulurlar.

*

Bunalmanın gerçek nedeni yaşamayı sevmek gibi geliyor bana. Kişi bazan yaşamayı fazla sevdiğinden kendini öldürebilir.

*

Yeniden yapılmayan tek bir eylem vardır: Ölüm.

28 Ekim 1963, Saat: 9:20

*

Ölüme değgin düşünmek boşunadır; çünkü insan ölümü ancak ölünce bilebilir. (İşte mantık!)

*

Kimseye söyleyecek birşeyim var mı artık gerçekten? Özel durumumda umutsuzca yalnızım artık, yeryüzünde son duraktayım; kendimi aldatamam artık. (Niye yazıyorum bunu? Gelecekteki kendim için anlaşılın.)

2 Aralık 1963

*

Bir filmde Şarlo suyunun iki karış derinliğinde olduğunu bilmediği bir ırmağa yüksekçe bir yerden balık-lama atlıyor. Düpedüz gülünçtür bu. Ama suyun iki karış derinliğinde olduğunu bilip te atlasaydı seyirciler biraz duraksayacaklar ve 'delinin biri' diyeceklerdi. Acaba suyun iki karış derinliğinde olduğunu bilip te atlayan yalnız deliler midir?

*

Trajik duygu: aşağıda bekleyen köpeğin oradan hiç ayrılmayacağını sanan ağaç üstündeki kedinin duyduğudur.

*

En korkuncu azap çekmek değil, yeterince azap çekmemek.

*

Cehennemin en kötü yanı kalabalık oluşudur.

8 Aralık 1963

*

En büyük kalabalık iki kişilik kalabalıktır.

*

Anlayış isteyen, başkalarının –ya da bir başkasının– yanına iner.

5 Aralık 1963

*

Herkes unuttuğu zaman insan kendini hatırlar.

*

Gerçek sanatçı 'yalnız bırakıldığı' için uğraşan değil uğraştığı için 'yalnız kalan'dır.

*

Bırak ayağına gelinenlerden olmayı artık kalk ta yürü!

*

İnsan bir sanat yapıtından bireysel yeteneği ölçüsünde, kendi iç zenginliğinden ona (yapıta) katabildikle-

rinin yapıttakilerle buluşup örtüşmesi ölçüsünde bir tat alabilir. Aşkta da böyledir bu.

*

Kesin bildiğine güvendiği bir şeyi başkalarına da öğretmek amacıyla yazan bir adam –sözcüğün kaba anlamıyla bir “bildiği” olan sanatçı da denilebilir– kesin bildiğini başkalarının bilmediğini düşünebilmek için ne denli saf, ne denli kendini beğenmiş olmalı! Gerçek sanatçı kesin bildiklerinin yardımıyla onların ötesinde kalan belki de varılması imkânsız olanı sezmeğe, üstelik sezdirmeğe uğraşan ve yapıtını bu arayışına bir serüven alanı yapabilen kişidir bence.

*

Masallarda masal padişahının üç oğlu bir dört yol kavşağında birbirlerinden ayrıldıktan sonra herşeyi, bütün o olağanüstü serüvenleri çoğunlukla küçük oğul, pek seyrek de büyük oğul yaşar, bitiminde ‘onlar erer mura-dına, biz çıkarız kerevetine’. Ya ortanca oğul, ona ne oldu! Onun da ötekiler gibi demir çarığı, demir değneği vardı, kendine düşen yola çıkarken. Masalcıbaşı ortanca oğulla ilgilenmez. Hep birbirine benzer köylerden, kasabalardan, kentlerden geçen, hep birbirine benzer insanlarla karşılaşan, demir çarıkları aşınıp, demir değneği kısalınca bir padişah oğlu olduğunu unutup ‘Ben kimim?’ diye sorabilen, belki baştan beri salt kendini aramakta olan bu gerçek oğlun, bulur gibi oluşların geçici ama yoğun mutluluğundan başka hiçbirşey bulunamayan bir evrendeki bu yalnız insanın sonu olmayan – şu tekdüze karınca masalına benzer – masalıyla kim ilgilenir?

*

Zeka kendini aşamadıkça sadece kurnazlıktır.

8 Ekim 1963

*

En büyük suçu aptal olduğunu bilmemek.

*

Güzel Helena

Önemli bir kasabın kızıydı Güzel Helena

Genel sofralara et veren

Laconica plajlarında uyumlu kıcıyla

8 Aralık 1963

*

Öykü (Bilirkişi)

Bir kadının kapısını kırma olayında maddi ve manevi tazminat tayini.

*

İçki kafamı değil bedenimi sarhoş ediyor.

*

Belirli ölçülere, kalıplara göre ahlak değerleri: saç uzunluğu, bıyık, sakal... kadınlarda saç, önemsiz bir zarin bozulması. (Değişebilirlik, çağlara, yerlere göre.)

*

Yolda, uzak yakınlarında bir tarla içindeki kayayla ortak yanım: ben de yeryüzünde bulunuyorum.

*

Yol üstünde maşatlık taşı gibi.

*

Sağnak sonu, güneşte söğüt yapraklarından yere damlayan yağmur damlaları.

*

Bizim çocukluğumuzdan beri bu köyde değişen bir şey yok. Çocuklar hâlâ uçurtma uçuruyor... Hâlâ çeşmenin ahırına oturuyorlar.

*

Kocasını istemediği için hasta bile olmayan bir kadın.

*

Konuşmadığı zamanlar sakız patlatırdı.

*

Kötü balçıktan yapılmışız.

*

Çocukken otomobil alıp götürmüş baldırının etini. Bir kadından 180 liraya biraz insan eti almışlar, eklemişler. Bu et adamın ruhunu da etkiledi mi?

*

Tepesi tavuğun kıllı ardından çıkmakta olan sarımsı bir yumurta gibiydi.

*

Banka önünde gezinirken bir korucu beni görse nasıl davranırdı? Elli dakika bekledim. Yanımdan geçen kadının suratı. Yol değiştiren kadın.

*

Bu bekçiyi hep bir haftalık sakalla görmem tuhaf.

*

Bu adam elmacık kemiklerinin üstünden ihtiyarlamış.

*

İyileşmiş yara yeri gibi parlak bir yüz; burun iki göz arasında çökük.

*

Küçük demir tekerlekli bir eşek arabasıyla dilenen bir dilenci 'anasının gözüdür ha' diyorlar; 'içer, çok içer.'

*

Yağhane ya da dolaplı [okunamadı] beygiri,
çekerek döndürdüğü eksene yularından bağlı.

*

Dişi kedi yavrusunun yanına bir türlü yaklaşmıyor:
“Götümden ölü çıkardım.”

*

Bu akşam sinemamızda! Kadının fendi erkeği yendi.
Bu akşam güvey kaynana kavgası! Güvey kepçeyi yiyo-
ben erkeditim diyo.

*

5 ekim 59 gece saat 8.12’de Yüksel hayatının ilk
doğru lafını etti.

*

25 Aralık 1961. Saat 17:45. Recep’ten ilk çayı içtim.

*

Ben seni seviyorum ki
O kadar tarif edemem.

*

Olası Öykü Adları
Çin Duvarı bitince

Yakında

Emekli öğretmenle karısı
Bilirkişi

Bodrumda bir kadın

İki bacaklı köpek

Kitap kurdunun yolculuğu

Leyleğin sırtında göç (Yük)

Osuruk böceğinin ölümü (Kaza)

Ağıtçı kadının susuşu

Tarladaki kaya

Tek ağacın kesilişi

Lağım böceği

Kuşatılmış hala

Kumrular

Saçakta asılı serçe, aşağıda kedi

Rehine (Önemsiz bir kişi, ...)

*

Datça'dan

Datça iskelesinde deniz üstündeki tahtadan, derme çatma köfteci barakasının önünde biri kız dört-beş

çocuğa çırak kavun kabuğu kırıp veriyor. Kabuğu alan çocuk istekle kemiriyor; sonuncu oğlan (on yaşlarında, yanık sarı, katı yüzlü bir oğlan) kendisine verilen kabuğu alır almaz az ötede kabuk kemiren iki oğlana fırlatıyor, gülerek.

25 Ağustos gecesı (kandil gecesiymiş) Datça camisinin yanından geçerken imamın sesini duyup pencereden içeri baktım. Yatsı namazında imamın arkasında bir tek adam vardı, otuzlarında; diz çökmüştü, imam sureyi okurken iki kere esnedi. Yürüdüm.

*

Güney koyunda deniz üstünde poyrazın koşuşu.

*

Soylanlar, Çallı, Savarona, Sabırsız, Mektep – kayık adları; öteki kayıklar hep adsız.

*

Kuzeydeki Emecik dağı iki hörgüçlü, uzun kuyruklu, yorgun bir tarih öncesi kocaman yaratık gibi.

*

Azganlı tepesi kabuğundan başını çıkarmış, ağır ağır [okunamadı] adayı yutmaya yaklaşan bir dev kaplumbağaya benziyor.

*

Datça'ya yakın iki dağ arasında büyük bir kaya: yor-

gun, sancısı tutmuş ta tepeye çökmüş bir köylü kadına benziyor.

*

Aynı doğal yasaya göre ya denizin üstünde kalınıyor ya da batılıyor.

*

Ararken başkalarına yol sorulabilir, danışılabilir ama sık değil; çünkü çoğu zaman başkaları şaşırtır insanı, yanlış yol gösterir.

*

'Doğa'nın kesin ussallığı duyguyu, coşkuyu bağışlamaz.

*

Türkülerden

Alt'aydır mektup gelmez
Ne ölmüştür ne sağdır

*

Karşı karşı dururken
Yüzüne hasret oldum

*

Merdivenden at beni
İn aşağı tut beni

*

Benden güzel bulursan sancak saçlı Saniyem
Tut kolumdan at beni

*

Dermanım yok yollarını gözetem
Menendin yok başkasına benzetem

*

Ne yaptım da kömür gözlüm darıldın
Darıldın da başkasına sarıldın

*

Bir ataş ver cıgaramı yakayım
Sen sallan geç ben boyuna bakayım

*

Sol yanımdan bıçak yedim, düşmedim
Yedi yerden kurşun yedim, düşmedim

*

Okunmadık fermanım var düşman elinde
Bunu yazan yazmış sarhoş halinde

*

Uzadım kamış oldum
Damladım gümüş oldum

*

Turnanın kanadı yeşil
Güneş vurmuş ısıllı ısıllı

*

Minder üstünde minder
Yönünü bana dönder
Benim kalbimde sensin
Senin kalbinde kimler

*

Oynama yorulursun, Mustafa.

18.

Şarkı I¹

Gel bak gel ağaç uzatmış dallarını suya
Su akar akar da yapraklar içemez
Gel sen gel biz içeriz ısıtarak güneş tadını
Ağır ağır akan ılık sulardan
Ardıçtan oyulmuş bir testi gölgede
Serin söğüt yapraklarından serin
Gel sen gel elele yürürüz sularda
Çayın ortasında kumdan bir adacık
Yalnız yatardım üstünde etimle kemiğimle
Tanrı'nın ilk insanı sol kaburgam tedirgin
Sen mi doğuyordun, değil yaz ortasıydı
Doğmuştun, büyümüştün, sevmiştin
Kupkuru bir yayladaydın bir yaz
Gel bak gel söğüt dalının suya arsızlığı
Bir yaz ortası yeryüzü suskun
Hadi gel caz ortasında kumdan bir adacık
Yanyana yatılır iki kişilik
Güneş tadında, ardıç tadında, su tadında

1968-1969
(Elyazısı)

1. "Şarkı" adıyla yayımladığımız üç şiiri Yusuf Atılgan, eşi Serpil Atılgan'ın seslendirmesi amacıyla yazmıştı. Özgün halleri isimlidir. (Y.N.)

19.

Şarkı II

Kalk kalk kalk rakset
İnsan kırırdadıkça yaşar
Uzasın bedenın yüreğın genişlesın
Dur içme dolu kalsın bardağın
Kalk kalk kalk rakset
Ben durdum sen durma kalk
Ayaklarınla saçlarınla duy yaşamı
Yalnız da olsan kendi sıcaklığında
Kalk kalk kalk rakset
Yalnız değilsın karşında bir canlı
Eli elinde bak sıkı tut bırakma
Sokul bedenınle bir insan sıcaklığına
Kalk kalk kalk rakset
İçkin dökülmüş sevin kır bardağını
Uzadın büyüdün başın göklerde
Kıpır kıpır insanca sıcak yüreğın
Kalk kalk kalk rakset durma kalk

(Elyazısı metin)

20.

Şarkı III¹

Doğu yeli esiyor karşıdan kirpiklerim tozlu
Ergin başaklar geçiyor iki yanımdan

Sensiz

Bir serin denizde misin kumda mısın
Öyle mi omzunda kuruyan tuz

Bensiz

Çorak tarlada geçkin bir at çakılı
Bir telli kavak bir zeytin bir kuş

Sensiz

Evde misin masal söyleyenin var mı
Açık mı kapılar yataklar boş mu

Bensiz

1. *Milliyet Sanat*, Sayı: 1 (yeni dizi) Şubat 1980. Yusuf Atılgan'a Armağan kitabında (Haz: Turan Yüksel, Eray Canberk, Aydın Hatipoğlu, Yusuf Çotuksöken, M. Sabri Koz, İletişim Yayınları, 1992.) "Ayrılık" adıyla yayımlanmıştır. (Y.N.)

21.

Ninni: 1979

Avuçları bomboş geldi
Güleç yüzle pek hoş geldi
Soğuk bir kış akşamında
Dünyamıza Memoş geldi

Ninni de Memoşum uyusun aman
Uyusun da yavrum büyüsün aman
Yeryüzünü görsün tanısın aman
Tatlı mutlu gülsün yaşasın aman

(Elyazısı)

22.

Tinton Bahri'nin Mezartaşı İçin

Çok içerdim; söverdiniz, döverdiniz
Uzaktan ayak sesinizi duyacağım
Ne Fatiha ne Yasin isterim
Rahat bırakın beni, uyuyacağım

(Elyazısı)

23.

Kara Memet'in Mezartaşı İçin

İçerdim; ne iyi, çocuklar düşerdi ardıma
Biri üstüme işerdi, duyardım, ne iyi
Onaltı lira kırk kuruş hakkımdı, isterim
Alıp yanımda götüreceğim şişeyi

(Elyazısı)

24.

Kıllı

Siz göbek kirinden bahsedin sevgi ozanlara özgü
Tüysüz bir çeneye dayalı morarmış bir el
Ya bilekler diyeceksiniz ya bilekler ya gün
yanığının bittiği çizgi
Göbek kirinden pas kokulu ağızdan hani sabahları
öpülmeyen
Sırılsıklam postallarda vıcık vıcık ayaklardan yeni
yorgunluklara dinlenen
Uzayan tırnaklardan, biri ezilmiş pespembe yenisi
ite ite eskiyi
Ya eskisi diyeceksiniz ya eskisi ya benim
yitirdiğim
Saçları ıslak ıslak yağlı, sızan damlalardan
Gülerken gözleri daralan
Bir büyük kente yoğurt yalamaya giden
çocuklardan
Ya ben diyeceksiniz ya ben ya benim yaşamam
Ben işte bir büyük kentteyim şimdi
Upuzun bir otele girmişim bile bile
Basamakları çıkıyoruz önümde gergin bir
pantolon
İyi geceler sağol sağol sağol
Gür ışıktaki uzanmış kendi bacaklarıma bakıyorum

Ya kıllar diyeceksiniz ya kıllar ya uzayan tırnaklar
Ne sandınız yani tüysüz müyüm ben?

4 Mart 1958
(Daktilo metin)

25.

Ölü Su¹

İçsin mi kansıcağı ikindilerde
iki ucu denizsiz çay suyundan
dört boynuzlu yörük öküzü
Çıkamaz ininden yaz uykusunda çakıroğlan
duvarda çamursarısı sidikkızılı boynuzbozu bir
ölüdoğa
sıvanın altında kim var
Susuz aç
kim gizliyor olumlu tarhanayı sevimli ifritlerden
as kendini çakıroğlan
bir türküde oturacaksın yapayalnız
sabah çayları bir türküde üzüm
Kısır tarlada gereksiz bir kaya
ya da İskender sininde bir kabartma taşdonuğu
Yaşadıydı Karacoğlan kızı Yunus karıncası
Kansıcağı ikindilerde harman kaşıntısı
Kendir saplarıyla asılmış uzarken yarı yolda
Suçluyum sayın yargıç
bir zurnacı çingene ısmarlayın ipime
Ya siz sayın yargıç?

1964

1. 1978 yılında *Yazı* dergisinde yayımlanmıştır. (Y.N.)

II. BÖLÜM

Söyleşileri, soruşturma yanıtları

1.

Yunus Nadi Roman Mükâfatı İkincisi

SELMİ ANDAK

1957-58 yılı Yunus Nadi Mükâfatı Roman Müsabakası'nda ikinciliği kazanan *Aylak Adam* adlı romanın yazarı Yusuf Atılgan birinciliği kazanan Fakir Baykurt'un hemen arkasından evvelki gün gazetemizi ziyaret etti. İki genç sanatkârın birbirleriyle tanışmaları da ayrı bir heyecan ânı yarattı.

Yusuf Atılgan kimdir?

1921'de Manisa'da doğmuş, 1922 yılı 8 Eylül'ünde Yunanlılar Manisa'yı yakıp kaçıktan sonra, Hacırahmanlı köyüne yerleşmiştir. Ortaokulu orada, sonra liseyi Balıkesir'de okumuştur. 1944'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'nden mezun olmuş. 1946 yılından beri aynı köyde çiftçilikle uğraşmaktadır. Boş zamanlarında okur ve yazar, fakat daha çok okumayı sevmektedir.

"Öyle çok uzun uzun şeyler yazılmasına pek lüzum var mı, bilmem! Sanki ne yaptık? Şayet bende bir şeyler varsa zaten kendini ilerde daha çok belli edecektir!" diyerek tevazu ile söze başlayan Yusuf Atılgan sorularımıza şu cevapları verdi:

Bu benim ilk romanımdır. Çalışabilirsem, ki umuyorum, daha iyilerini vermeğe gayret edeceğim.

Aylak Adam'ın konusu sizi ne zamandan beri bir roman yazmak için düşündürmüştür?

Üç yıl önce, bende de biraz aylaklık olduğu için, bunun sıkıntısını da duyuyordum. Geçim sıkıntısı olmıyan birinin de sıkıntısı olabileceği tema'sını işledim. Bunda İstanbul hasreti de vardı. Bir yıl yazmağı bıraktım, sonra tekrar yeniden başladım. Çalışmam biraz güçtür. Her kelime ve cümle üzerinde dururum. Romanım bittikten sonra Yunus Nadi Mükâfatı'nı öğrendim ve gönderdim.

Peki bu olmasaydı, niyet?

Bir editöre göndermek ve yayımlatmak.

Aylak Adam'ı, köyü bildiğiniz halde niye şehirden seçtiniz?

Ben köylüyüm, fakat benim için köy romanı yazmak daha çok olgunluk ve kültür arayan büyük bir mesele gibi geliyor bana. Buna rağmen çoktan beri kafamda bir köy romanı olgunlaşmaktadır. Bunun alışlagelmiş köy romanlarından bambaşka bir tarzda olmasını düşünüyorum ve buna gayret edeceğim.

Peki şehirliyi konu almanız, size, roman tekniği bakımından daha çok mu kolaylıklar sağladı?

Bence bir roman şiir gibi yazılır. Romanda “deyişin” çok büyük önemi var bence. Sentaks meselesi de mevcuttur. Şehir hayatında bu şiir deyişini daha rahat verebileceğimi hissettim.

Romandaki aylak adam tipinin bir sonu var mıdır?

Birkaç türlü bitirmek istedim. Önce öldürmek istedim, fakat fazla melodramatik geldi. Roman boyunca süren nevrastenisinin sonunda, bir çeşit melankoliye, hatta deliliğe varabileceği hususunu, tamamen okuyucunun anlayışına bırakmayı daha uygun buldum.

Bu söylediğiniz kahramanınızın daha ziyade fizyolojik ve patolojik durumu ile ilgili. Hatta roman meraklılarına göre de, hadise şeklinde beliren bir "son" teşkil edebilir. Benim öğrenmek istediğim: Aylak Adam'ın sıkıntısının bir başı, bir sebebi ve bir sonu var mıdır? Onu, bundan hiç kurtarmayı düşündünüz mü? Mesela, G. Duhamel'in Salavin'i düşündüğü gibi.

Bunun cevabı, benim dünya görüşümle ilgilidir. Aylak Adam, boyuna gerçek bir sevgi arıyor. Bence aradığı sevgi dünyada yoktur. Hatta romandaki "Ayşe" tipi ile bile tatmin edilemiyor ve aradığını bulamıyor. Halbuki roman kahramanı her türlü değerlerini yitirdiği halde, bu gerçek sevgiyi bulacağını sanır ve bu konuda iyimserdir. Ama roman sonunda bu umudu da kaybolur ve, "Artık hiç kimseye bahsetmiyeceğim," der.

Bu müsabakanın sonucu ve jürinin çalışmaları hakkında bir diyeğiniz var mı?

Beni en çok sevindiren durum, büyük jüride benim romanımı çok tuttuğunu sonradan öğrendiğim bir sanatçının, bir şair oluşudur.

Cumhuriyet, 3 Temmuz 1958

2.

Yusuf Atılgan Anlatıyor

R. GÖREL

Aylak Adam için bir hayli yazı yazıldı. Bu eleştirme yazılarının üzerinizdeki etkisi ne oldu? Yazma hevesinizi artırıp eksiltmek bakımından.

Kendimi daha çok baştan savma, alışlagelmiş ölçülere dayanarak yapılacak birkaç eleştirme görmeye hazırladığım için elime geçen yazılar doğrusu şaşırttı beni. *Aylak Adam*'ı ciddiye alan, demek istediklerimi anlayan, tartışan, satırların ardını görebilen aydınlar olduğunu bilmek bana huzur veriyor. Şimdi olsa romanı bile bile "anlamazlardı" sözcüğüyle bitirmezdim. Bu sözcük ileride bana bir tutamak, bir avuntu olacaktı. Artık içimde kuşku yok. Bundan böyle daha rahat, kendime daha bir güvenerek yazacağımı sanıyorum.

Yeni bir eser hazırlıyor musunuz?

Verimsiz bir kış geçirdim bu yıl. Daha güz başında kulaklarımda bir ağrı başladı. Ağrıyı çabuk geçirdik ya, uğultusu kaldı. Ne okuyabildim ne yazabildim. Gene de

geçmiş değil bu uğultu; ama alıştım mı ne, tedirgin etmiyor. Şubattan beri çalışabiliyorum. İki hikâye yazdım. Sonra yeni bir romana başladım. Bir köy romanı bu. Öyle kırk bin köyün savunmasını yapan soydan bir roman olmayacak galiba. Çevremdeki insanlara değgin düşünüyorum. Başkalarıyla ortak yanları, tek insanla çevresel sorunu... Neyse, şimdiden fazla konuşmıyayım. Hele bir yazılıp bitsin bakalım.

Hikâye ile roman yazmak arasında zamanınızı nasıl bölüyorsunuz?

Hikâyelerimin çoğunu *Aylak Adam*'dan önce yazmıştım. Birkaçını da ondan sonra. Romanın yazıldığı sürece arada hikâye yazmadım. Çalışırken içine girdiğim havayı dağıtır, bozar korkusuyla merakla beklediğim bir kitabın okunmasını geciktirdiğim olur. Böyle zamanlar günlük hayatımı bile çekine çekine yaşarım. Kesin bir şey söylenemez elbet ama, ilerde de bu bakımdan değişmiyeceğimi sanıyorum.

Manisa'nın bir köyünde oturduğunuzu biliyoruz. Orada ne ile meşgulsünüz? Okumaya, yazmaya yeteri kadar vakit bulabiliyor musunuz? Yani ikinci meslek bakımından bir şikâyetiniz var mı demek istiyoruz.

Cumhuriyet'teki konuşmadan, Alangu'nun *Kim*'deki yazısından mıdır bilmem, beni tanımayanlarda hep bir "çiftlik sahibi" sanısı uyandırdığımı fark ediyorum. Oysa orta halli bir köylüyüm ben. Babamın ölümünden sonra bir zaman kendim çiftçilik yaptım. Yedi yıl önce bıraktım. Şimdi tarlalarımızı bir arkadaşım yarıya işliyor. Eli-me geçen ancak yaşamam için zorunlu gereçlerimi karşılıyor. Daha çoğunda da gözüm yok. Uykudan arta kalan

zamanımı yazmakla, okumakla geçirmeme engel olacak hiçbir şey yok. Sanatçı için ideal durum diyeceksiniz. Bir bakıma çok doğru, bir bakıma da yanlış. Ben, içimde büyüyen bir isteksizlikle yazamadan geçirdiğim günlerde korkunç bir karamsarlığa kapılınca, günlük ekmeğini kazanmak zorunda olan sanatçının “bugün yazamadım, ama önce ekmek gerek” avuntusundan yoksunum.

Batı'dan ve bizden başlıca neleri okudunuz? Üzerinizde en çok etkisi olan yazarlar hangileridir?

Okumayı severim, çok okurum. Bunu söylemek bir çeşit övünmek midir, bilmem. Kimileri hiç okumadıklarını söyliyerek övündüklerine göre. Batı'dan olsun, bizden olsun beğenerek, severek okuduğum yazarlar vardır. Dostoyevski, Gide, Montherlant, Camus, Sartre, Simeon, Huxley, Joyce, Green, Capote, Sait Faik, Vüs'at O. Bener, Nezihe Meriç gibi. Benim bir de hayranlıkla, hatıta kıskanarak okuduğum iki yazar vardır: Çehov, Faulkner. Okuyanı anlattıkları ortama katıveren, onu yarattıkları kişilerin yaşayışına, duygularına ortak eden bu iki sanatçı, söz sanatının ereği buysa, varmışlar bu ereğe. Görece bu yargılar, biliyorum ama söylemeden edemedim. İşte çok sevdiğim ozanları saymadan da edemiyeceğim: F.H. Dağlarca, B. Necatigil, M. Eloğlu, E. Cansever, T. Uyar, C. Süreya.

Adlarını saydığım sanatçıların, değişik yönlerden beni etkilediklerini sanıyorum.

Yazı yazmaya kaç yaşında ve ne zaman heves ettiniz? İlk yazınız ne zaman yayımlandı?

Heves dediğinize göre çok öncelerden başlamam gerekecek. Lisedeyken kimseye göstermeden şiirler, hi-

kâyeler yazdım. Son sınıfta konusu köydeki bir cina-
yetle ilgili bir romana bile başlamıştım. O zamanlar sara-
kaya alınmaktan korkardım. Artık hemşerilerimin, “Hele
bak sen. Bunca yıl oku da... Yazık oldu Hamdefendinin
paracıklarına,” der gibi kıs kıs gülmelerini umursamıyo-
rum. Fakültedeyken hikâyeler, hele şiirler yazdığım bile
oldu. Günde 4-5 sayfalık şiirler. İşte o biçim şeyler. İlk
“yazmadan duramama” gereğini 1947’de duydum. “Par-
makkapıdaki Pansiyon” adlı bir roman yazdım. Ertesi yıl
yırttım attım bunu. Yazma sevdasından ellerimi yıkadı-
ğımı sanıyordum, ama değilmiş. 1952’de belki bu yüz-
den çiftçiliği bıraktım. Hikâyeler yazıyordum. Galiba
anadan doğma sanatçılardan değilim ben. Güç yazarım.
Bir yerde Halikarnas Balıkçısı’nın kendi hikâyelerini Sait
Faik’inkilerden daha güzel bulduğunu okuduğumdan
beri daha da güç yazıyorum.

Yayımlanan ilk yazım 1954’te, *Tercüman* gazetesin-
nin yarışmasında birincilik alan “Evdeki” adlı hikâyemdir.
Nevzat Çorum adıyla göndermiştim. Aynı yarışmada ye-
dinci olan “Kümesin Ötesi” adlı hikâyem de Ziya Atılğan
adıyla çıkmıştı. Kısa ömürlü *Esin* dergisinin ilk sayısında,
gene Ziya Atılğan adıyla “Atılmış” adlı hikâyem yayım-
landı. Sonraki hikâyelerim hep *Varlık*’ta çıktı.

*Cumhuriyet’teki yarışmanın sonucundan memnun
musunuz?*

Önceleri bu yarışmada ikinci olmak, benim için
umudumun üstünde bir dereceydi. Gazete büyük jüriyi
bildirdiği zaman, hiçbirinin beni tanımadığı dokuz üye-
den –Halide Edib fakültede hocamdı ama, yıllardır beni
unuttuğunu sanıyorum– üçünün birincilik için bana oy
vereceklerini düşünmüştüm. Haldun Taner’le Behçet
Necatigil’de yanılmadım. Yanıldığım üyenin adını söyle-

miyeceğim. Bir de şu var: Gazete ayrıca para vermiyeceği, birinciyle üçüncüyü tefrika ettiği halde *Aylak Adam*'ı etmedi. Oysa ben, dördüncü günkü tefrikanın başına konulacak özeti müthiş merak ediyordum. Bu merakım içimde kaldı.

Hikâye ve romanın bizde son yıllardaki gelişmeleri için ne düşünüyorsunuz? Dedikleri gibi edebiyatımızda bu sıralarda bir duraklama olduğunu kabul ediyor musunuz?

Romanın yakın bir gelecekte hem nicelik hem nite-lik bakımında hikâyeyle şiir alanındaki yüceliğe erişeceğini sanıyorum. Son yıllarda bir Kemal Tahir kazanmak az şey değildir. Hikâyeyle şiir normal gelişimlerini sürdürüyorlar. Bence bu, bir duraklamadan çok bir aramadır. Genç kuşak boyuna bir şeyler arıyor. Aşırı biçimciliğin şiirimizde birtakım yeni mazmunlar yaratma eğiliminden yana değilim, ama biçim kaygısıyla yapılan aramalara karşıt ta değilim. Zaman, yeni bir diyeceği olmayıp da işin kolayına kaçanları ayıklayacaktır. Daha şimdi- den gerçek değerler kendilerini belli etmiyor mu!..

Roman ve hikâyeden başka bir alanda yazı yazmayı düşündünüz mü?

Şimdilik böyle bir düşüncem yok. Hatta hikâye yazmayı bile bırakıp yalnız roman üstüne çalışmayı düşünüyorum.

Yazarken okur unsurunu göz önünde tutar mısınız? Yani okunmak kaygısı sizin için bir mesele teşkil eder mi?

Manisa Müzesi'nde bir arkadaşım var, bir gün konuşurken, sanatçının anlaşılma kaygısına düşmeden, salt

kendini tatmin için yazması konusunda fazla ileri gitmiş olacağım ki, “Öyleyse yazdıklarını neden yayımlamıya çalışıyorsun?” diye sormuştu. Ona, “Okumayı gerçekten seven, mizacı benimkine yakın, tanımadığım birkaç uzak dostun yalnızlıklarına belki bir ortak, bir avuntu olurum,” yollu karşılık vermiştim. Yazarken bu birkaç uzak dostu düşünmek bile yazanın okuyucusunu düşünmesidir ben-
ce. Masanın ötesindekilerle ilintimizi büsbütün kesemeyiz. Salt kendisi için yazdığını söyleyenlere inanmam. Yalnız şu var: Her yazar kendi okuyucusunu kendi seçer.

Varlık, 15 Haziran 1959

3.

Varlık Soruşturması, 1960

1. *Memleketimiz ve sanatımız bakımından 1959 yılı sizce nasıl geçti?*

2. *1960 yılı için düşünce ve dileklerinizi öğrenebilir miyiz?*

- 1) Oturgun bir düzende her yıl, kendinden öncekiyle sonrakinden adından başka kesin ayrımları olmayan bir zaman süresidir; ancak nedenleri öncelerden beliren çöküşlerle, sıçrayışlarla bir özellik kazanabilir. Böyle bir özelliği yoktu 1959 yılının; alıştığımız yıllardan biriydi. Onda, geriliği hoşgörmenin, baskının, “koltuğu yitirmemek-koltuğu kazanmak” uğraşına denk düşen bir iç politikanın gerektirdiği yeni ayrıntılardı gördüğümüz. Alışmıştık bunlara, şaşmıyorduk. Olumsuz gidişe karşı çıkan aydınların tutumunda bile bir değişiklik yoktu. İyiydi bu; avutucuydu. Hiç olmazsa buna alışmayalım, diyeceğim. Aydın kişinin gerilikle kendince savaşı günlük bir olay gibi gelmesin bize; yüreğimizi çarptırsın. Buna da alışsak kötü. O zaman ipekböceğinden bir tek ayrılığımız kalacak: kabuğumuzdan hiç çıkmamak.

Sanatımızın gelişimi bakımından da büyük deği-

şiklikler, yenilikler getiren özgün bir yıl değildi 1959 yılı. Eklemem gerek: ya da bana öyle geliyor. Belki ufak çaplı yeniliklerin sözü edilebilir. Yazının en değerli türlerinden biri olan küçük hikâyede, geçen yıldan beri, özellikle Demir Özlü'nün, Onat Kutlar'ın kendi anlayışları içinde, onu salt bir olay –hava– duyarlık hikâyesi olmaktan çıkarıp bir düşünce ürünü yapmak çabaları küçümsenecek bir şey değil. Küçük bir yeniye gidişin yanında, şiirde ara sıra bir eskiye dönüş eğilimi görünüyordu. Kimi genç ozanlar gazel, sone biçiminde, uyaklı şiirler yazıyorlardı. Ozanın hiç olmazsa şiirinin biçimini seçmekteki özgürlüğüne karışacak değilim. Güzellikleri yadsınamayacak bu şiirlerde, gene de bir eskiye dönüş kokusu duymaktan kendimi alamıyorum. Yakında ölçülü şiirler yazılmağa başlarsa şaşmayalım. Çevre baskısı, yasa korkusu gibi bir yığın koşulla sınırlı sanatçının aşırı biçim denemelerine, örtünçlüğe (iphama) sığınması olağan bir şey.

- 2) Gelecek yılın 1959'dan bambaşka bir yıl olacağını sanmıyorum. Yeni ayrıntılarla bu yılı belki bir daha yaşıyacağız. Yalnız 1960'tan değil, 1970'ten bile bir değişiklik umduğum yok. Kötümser olduğum söylenecek; doğru. Yukarda sözünü ettiğim bir avuç aydının varlığı, insanı ancak avutabilir; iyimser yapamaz. Olmayacağını bile bile bir yığın dilek sıralamak da gereksiz gibi geliyor bana. Gene de, dilerim 1970 yılında biri çıksın, bu sözlerimden ötürü beni ileriye görememekle suçlasın.

Varlık Yıllığı, 1960, s. 30

4.

Varlık Soruşturması, 1961

- A) *27 Mayıs Devrimi'nin anlamı sizce nedir?*
- B) *Ulusça kurtuluşumuzun ana şartlarını sayar mısınız?*
- C) *Bu şartların gerçekleştirilmesi için Devrim açısından kısa zamanda yapılması gerekli gördüğünüz işler nelerdir?*
- D) *Bu şartların gerçekleşebilmesi için bugün aydınlara, ve özellikle yazarlara, sanatçılara düşen ödevler nelerdir?*
- a) Bu ülkede hiç değilse birkaç bin yürekli insan kaldığına bile inanmayan, namusluyu sindirip namusuzun arkasını sıvazlayan, bilinçli ve bilinçsiz çıkar düşkünü yandaşlarından aldığı korkmazlıkla bütün ulusla apaçık alay eden bir siyasal demogojiye karşı girişilip başarılan iyi niyetli bir hareketti 27 Mayıs. Kitlenin yaşama-düşünme düzeni kısa zamanda değişmeyeceğine ve kamuoyunu kazanmanın en kolay yolu demogoji olduğuna göre bu iyi niyetli hareketin –çoğu yukarıdan aşağı devrimlerdeki gibi– ereğini yitirmesini; kolaya kaçarak bir başka baskı düzenine dönüşmemesini umalım.
- b) “Ulusça kurtuluş” kaygan bir deyim. Bununla kas-

tedilen varılıp durulacak son ve kesin bir durumsa böylesi kurtuluşa inanmadığımı söyleyeyim. Ulusların geçmişlerine bakarak geleceklerine değgin bir genellemeye gidilebilirse hiçbirinin vardığı bir aşamada durmayacağını, boyuna yeni kurtuluş yolları arayacağını söyleyebiliriz. İnsanın ve toplumun öz olarak hiçbir zaman değışmediğine, evrimin ve “hızlı evrim” diyebileceğimiz devrimlerin ancak yüzeysel değışiklikler olduğuna inanıyorum. Ulusların yaşantısında, yüzeysel de olsa bu değışikliklerin büyük önemini yadsıyacak değilim. “Ulusça kurtuluş”tan kastedilen bu evrimsel aşamalardan en yakınıysa buna erişmenin bence bir tek çıkar yolu vardır: En acı gerçeklerin bile apaçık, çekinmeden tartışılabileceği, gericiliğin boğamıyacağı, hilesiz, gerçek bir demokrasi.

- c) Demokrasi karşıtı yasaları, kurumları hiçbir çevrimlemeye (teville) sapmadan yok etmek ve demokratik kurumların kurulmasına önayak olmak.
- d) Kendini tanımaya, düşünüş-davranış uyumunu sağlamaya çalışan gerçek bir aydın en başta seçtiği uğraşa karşı sorumludur. Kendinin, çevresinin, ulusunun, “insan”ın sorunlarını uğraşının ve sanatının olanakları içinde düşünecek, çözüm yolları bulacak ya da arayacaktır. Gerisi kendiliğinden gelir.

Varlık Yıllığı, 1961, s. 113

5.

*Anayurt Otel*i İçin Yusuf Atılğan'a Sorular

Ankara 1. 11. 1973
Azizim Yusuf Atılğan,

Yayınevinin yayın sorumlularından biri olarak, bu kez size ben yazıyorum. *Anayurt Otel*i baskıya girmek üzeredir. Bu işin daha önce olması gerekiyordu ama, Ankara basımevlerinde işkolu seviyesinde başlayan grev yayın programımızı biraz olsun aksattı. Şimdi hem bu aksaklığı gidermek hem de açığımızı kapatmak için daha büyük bir hızla çalışıyoruz.

Yayınevi olarak, yazarlarımızı daha iyi tanıtmak, eserlerini daha iyi duyurmak için, bazı girişimlerimiz olacak. Bunlar arasında bir de Bilgi Yayınevi Edebiyat Bülteni yayımlamak yer alıyor. Bu bültende yazarlarımızdan, kitaplarımızdan haberler, röportajlar verecek, bunları basın ve dergilerin yararına sunacağız. Onlar da elbet kullanacaklar.

Bu cümleden olmak üzere, bültenimizde yer vereceğimiz bir röportaj için, size bazı sorular iletiyoruz. Bunları ne kadar çabuk cevaplandırır, (bir resminizle beraber) bize gönderirseniz, bizi o kadar sevindirirsiniz. (Gerekli görürseniz, siz de yeni sorular ekleyebilir, gereksiz gördüklerinizi çıkarabilirsiniz.)

1. *Aylak Adam*'dan *Anayurt Otel*i'ne değin epeyce uzun bir süre geçti, bir yazar olarak bu kadar uzun bir sessizliği ne ile açıklıyorsunuz?
2. *Anayurt Otel*i'nde kullandığınız değişik roman tekniğini hangi temel düşünceden hareket ederek buldunuz ve uyguladınız?
3. Türk romanında taşralı tipi işlenmişse bile, bu romanınızda olduğu gibi ele alınmamış, böyle içine dönük, çevresine yabancılaşmış, cinsel yönden soyutlanmış olarak ortaya konmamıştır. Bu tip sizce neyi deyimlemektedir, bu tipin toplumsal boyutları nelerdir?
4. *Anayurt Otel*i'nin ele hangi yönden alınıp değerlendirilmesi sizi en çok sevindirecektir?

- 1) *Aylak Adam*'dan sonra da yazdım. Ama oldukça uzun bir süre yazma isteği duymadığım için yazmadım.
- 2) Değişik'le yeni demek istemişseniz, romanın tekniğinin değişik olduğunu sanmıyorum. Davud'un oğlu Vaiz'in dediği gibi güneşin altında yeni bir şey yoktur. İnsan hiçbir şey yaratamaz ancak bir şeyler yapabilir. *Anayurt Otel*i'ni düşünürken, kurarken, yazarken Zebercet'in (dolayısıyla bir zamanlar yazarın) durumunu en iyi belirleyecek süssüz, benzetmesiz, kuru bir anlatım uyguladım. Soyut açıklamalardan, yorumlardan elimden geldiğince kaçınıp duyguyu, düşünceyi olaylarla, davranışlarla, nesnelerle vermeye çalıştım. Bu durumda, bencilliğin, yabancılaşmanın karşıtı olan sevginin, umudun, inancın yeri olmadığı

için bu sözcükleri ve türetmelerini öykü boyunca kullanmadım.

- 3) Zebercet'i tip değil bir kişi olarak düşündüm. Daha önceleri yıpranmaya başlayıp Cumhuriyet'ten sonra büsbütün çözülen eski bir esnaf ailesiyle kendini –doğru ya da yanlış– özdeşleştiren bu kişinin kökü ve (toplumsal boyutları) konusu[nda] öyküde söylenenlere bir ekleyeceğim yok.
- 4) Sanat dışı öğelerde değil de bir sanat yapıtı olarak.

6.

Yusuf Atılgan'la Konuşma

- 1) Kaç yıldır yazarlığa çalışıyorsunuz?
 - 2) Kitaplarınızı kaç günde yazıyorsunuz?
 - 3)
 - 4) Şimdiye kadar kaç kitap yazdınız?
 - 5) Çocuklarla ilgili kaç kitap yazdınız?
 - 6) Yazdığınız kitaplardan örnekler verir misiniz?
 - 7) Kitap yazarken yardımcınız var mı?
 - 8) Yazdığınız kitapları nereye gönderiyorsunuz?
 - 9) Kitap yazmayı meslek mi edindiniz, yoksa boş zamanlarınızı değerlendirmek için mi yazıyorsunuz?
-
1. “Yazarlığa çalışmak” diye bir şey yoktur. Anlaşılan “Kaç yıldır yazıyorsunuz” demek istemiştiniz. Öykü ve roman yazmaya yirmi yıl önce başladım; ama arada yazmadan birçok yıl geçti.
 2. Günleri saymadım. *Aylak Adam*’ı aşağı yukarı yedi ayda, *Anayurt Otel*’ni bir yılda, öyküleri çeşitli zamanlarda yazdım.
 3.
 4. Şimdiye değin üç kitabım yayımlandı: *Aylak Adam*, *Bodur Minareden Öte*, *Anayurt Otel*.
 5. Çocuklarla ilgili kitabım yok; ama daha bir kitaba girmemiş iki masal yazdım.

6. Bunun karşılığı yukarda.
7. Bu soru anlaşılmıyor.
8. *Aylak Adam*'ı Varlık Yayınları'na, *Bodur Minare-den Öte*'yi a dergisi Yayınları'na, *Anayurt Otel*i'ni Bilgi Yayınevi'ne gönderdim.
9. Uğraşım kitap yazmak değil, ama –sizin dediğiniz gibi– “boş zamanlarımı değerlendirmek” için de yazmıyorum. Kimi zaman, daha çoğu günlük yaşamın tekdüze, sıkıcı olduğu zamanlar kendimden, deneylerimden, çevremden, tanıdıklarımın söz etmek, bir bakıma “yaşamı yansılamak” isteği duyduğumda yazıyorum.

[1989'da ölen Yusuf Atılgan'ın 23 Aralık 1975'te Hacırahmanlı Ortaokulu öğrencilerinden Ahmet Güler'in sorularına verdiği yanıtları kendi yazısıyla yayımlıyoruz. Soruların anlatımına da yazımına da dokunulmadı.]

Gediz, 1 Mayıs 1991, Sayı: 1

7.

Anayurt Otel'nin Yazarı Yusuf Atılgan İnsan, Hayat ve Roman

MÜRŞİT BALABANLILAR

Aylak Adam, kültürlü bir aydının bazı toplumsal kurallara karşı çıkışını ve özgürlüğe düşkünlüğünün yanı sıra, anne sevgisi ve cinsel sevgi karışımı bir uyumu aramasını anlatır. *Anayurt Otel*i ise küçük bir kasabadaki otelin kâtibi olan Zebercet'in cinsel yönü ağır basan yabancılaşmasının ve kimlik arayışının hastalık boyutlarına varan sonuçlarını anlatır. Bu iki romanın ortak yanı kahramanlarının yalnız olmasıdır. Yazar Atılgan, "İki durum var, ikisi de yalnız ve o yalnızlığın sıkıntılarını çekerler. Bir madalyonun ters yüzleridir onlar," diyor.

Moda'da tek odalı çalışma mekânındayız. *Anayurt Otel*i'ni konuşacağız. Öncelikle yazarlığa giden yoldaki yaşamını anlatmasını rica ediyorum:

"1940'ta Edebiyat Fakültesi'ndeydim. Türbedar Sokak'tayız o zaman. Her gün sinemaya gidiyorum. Önce Fakülte'ye uğruyorum, bir-iki derse girip, ondan sonra ver elini Beyoğlu. Bir sinemadan çıkar, diğerine giderim. Hatta görmediğim film varsa Karagümrük'e, Çarşıkapı'ya şuraya buraya... Müthiş sinema tutkum vardır. Vedat Türkalı diyor ki, 'Yahu sen senaryo yazarsın.'"

1944'te fakülteyi bitirir, bir süre öğretmenlik yapar, 1946'da köyüne; Hacırahmanlı'ya döner, çiftçilik yapacaktır. Komşuları, "Oğlum bu tarla hizmetkâr kaçıır. Sen burayı kendin sürme," derler. Ancak inatla çiftçiliğe devam eder. Öte yandan, "Ne yapacağım bu köyde? Kitap okurum. Her zaman da kitap bulunmaz ki," diye düşünmektedir. Arada bir Manisa'ya, İzmir'e gider filmleri izler, kitap alır. 1949'da Faulkner, Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır. Atılğan o zamana kadar adını hiç duymamıştır. Yine bir gün İzmir'de kitapçıya uğradığında rafta Faulkner'ın *Sartoris*'ini görür ve alır:

"Kitabı aldım köye geldim. Okuyorum anlayamıyorum. İngilizcemi de kaybetmeye başlamışım. 'Yusuf sana ne oluyor,' dedim kendi kendime. Yine o sıralarda *Yitik Hafta Sonu* filmini seyrettim. Çok hoş bir filmidir o. Ray Milland orada bir alkoliği oynar. (Boşluklarla dolu hayatındaki eksikleri giderebilmek için kronik bir alkolik haline gelmiştir.) Filmde Jane Wyman da vardır. Bu film beni çok etkiledi. 'Yahu çiftçilik yapacak adam mıyım ben,' diye geçiyor aklımdan. *Sartoris*'i inatla, İngilizce sözlüğe filan da bakarak okudum ve çok sevdim. İşte o zaman bazı şeyler yazmaya başladım. Kendimi çiftçi olarak değil de uzaktan izleyen bir havaya soktum."

Atılğan çok sonraları, *Aylak Adam*'ı yazmaya başladı ve 1957'de bitirdi. Bir arkadaşıyla birlikte İstanbul'a gelerek romanını Yunus Nadi Armağanı Yarışması'na teslim etti. Sonuç ikincilikti. *Aylak Adam* ilk kez 1959'da yayımlandı, bir yıl sonra da *Bodur Minareden Öte. Anayurt Otel*i ise tam 13 yıl sonra, yani 1973'te çıktı. Neden bu kadar ara verdiğini sorduğumda, "Benim yazarlığım yaşamamdan sonra gelir," demişti. "Kafam hep yazacağım şeyde olmalı. Ayrıntılar gelip geçsin, ben de aralarından seçeyim. Ama bu biraz güç oluyor, dolayısıyla aralar da uzuyor."

O dönem bir süre karamsarlık ve bunalım içindedir. “Niye yazmıyorsun?” diye soranlara, “Eğer şimdi yazar sam kapkara bir şeyler yazacağım,” diyordum. Neyse ki *Anayurt Otel*’ni bitirdim ve bu romanla bu bunalımı, bir çeşit Zebercet’e (romanın kahramanı) aktarmış oldum.”

“*Anayurt Otel*’nde Zebercet’in değişimiyle birlikte asıl anlatılan konaktır. Bir dönemdir de bir anlamda. Bilmem *Anayurt Otel*’nde dikkat ettin mi? Keçecizade Malik Ağa vardır, orada konağı yaptıran. Konağın kapı kemesinde şöyle yazar: Bir iki iki delik / Keçeci Zade Malik. Arap rakamlarıyla ‘bir iki iki delik’ 1255 ediyor; şimdiki tarihle 1839 (Tanzimat Fermanı’nın ilanı). 1876’da (I. Meşrutiyetin ilanı) Haşim Bey konağın hâkimidir. Rüstem Bey de 1908’de evlenir (İttihat ve Terakki’nin baskısıyla Kanunu Esasi yeniden yürürlüğe konur. 17 Aralık’ta da Osmanlı Meclisi Mebusanı açılır). En sonunda konak 1923’te (Cumhuriyetin ilanı) otel olur. Ben romanlarımda politik ya da toplumsal durumları böyle telmihlerle geçiriririm. Bunlar benim toplumsal olaylara bir dokundurmam gibidir. Yeni yazmakta olduğum romanda daha belirgin bir halde bu konu.”

Anayurt Otel bir süre sonra beyazperdeye uyarlandı. 1987’de Venedik Film Şenliği’nde Fipresci (Uluslararası Sinema Eleştirmenleri Birliği) Ödülü’nü aldı. Yusuf Atılgan, “İyi bir film olmuş,” diyordu. “Film tam roman değil, fakat bundan, güzel bir film çıkarmış Ömer Kavur. Oyunculuk da iyi. Beni yadırgatmadı. Ayrıca o günlük olaylar, diyaloglar... Hatta Ömer bana, ‘Yahu Yusuf Bey bana hiçbir şey bırakmamışsın, kitabı aynen alıp senaryo yazıyorum,’ diyordu, ‘kızıyorum size,’ falan gibi!

Bir defa benim konuşmalarımı zaten zor değiştirirler. Onları ben titizlikle seçerim. Roman kişiliklerinin

ağzına oturtmaya çalışırım. Ömer o konuşmaları aynen almış.”

Yusuf Atılgan yazmakta olduğu yeni roman için pişmanlık içindeydi. “Keşke bir kent romanı yazsaydım,” diyordu, “şimdi bu roman bir türlü ilerlemiyor.” Bir üçleme düşünmüştü: Niye gelmiştik bu dünyaya? Nereye gidiyorduk? Anlamı neydi bunun? “Eee, şimdi nedir durumumuz? Ya süresiz hapisteyiz, ya intihar ediyoruz ya da işkence altında öldürülüyoruz. Bu üç ‘tem’i üç ayrı romanda yazmak istemiştim. Bunlardan intihar konusu, *Anayurt Otel*’ne girdi. Yeni yazdığım daha doğrusu yazamadığım romanda da işkence altında ölümü ele aldım.

“Romanda belirgin olarak iki adam var. Ağanın oğlu Tokuç Ali ve onların çiftliğine yanaşma olarak girmiş Selim. Bunlar akran ve iki dost. Fakat ev halkının farklı davranışları sonucunda Selim’e bir soğukluk gelir ve çiftlikten kaçır. Daha sonra ittihatçılarla ilişkisi olacaktır. Yunan işgali sırasında Selim ve arkadaşları dağa çıkar, çete olurlar. Tokuç Ali de Çanakkale savaşlarına katılmış, dönmüştür. Olaylar bir bağ damında, bu eski iki arkadaş karşı karşıya getirir. Selim eski arkadaşına işkence eder. Tokuç Ali buna anlam veremez. O zamana kadar onu aramış, herkese sormuş, çiftlikten neden kaçtığını bir türlü anlayamamıştır. Selim işkence sonrası gider, Saruhanlı Yunan karakolunu basar, birkaç kişiyi öldürür ve kendisini de öldürtür. Roman burada kaldı, şimdi Ali’yi anlatacağım. Biraz da ‘bilinç akımı’ tekniğiyle onu eski yaşamasına götüreceğim, insanın yeryüzünde yaşaması bir çeşit suç işlemekle, hayata karşı suç işlemekle sürüyor. Ya bir bitkiyi koparıyor ya da bir hayvanı öldürüyoruz. Burada suç işleme ‘tem’i var. Onun için zaten romanın bölümleri şöyle: Duruşma, Yargıç, Sanık, Tanık.”

Cumhuriyet, 11 Aralık 1987

8.

Aylaklık En Zor İş Ona Göre

REFİK DURBAŞ

Kadıköy'de pazar içinde bir meyhane: *Deniz*. 10 yıla yakın bir süredir bazı yazar-çizerler her perşembe günü bu meyhanede buluşuyor. Yusuf Atılgan da bu meyhanenin perşembe müdavimlerinden, Atılgan'la Deniz'de konuşmayı düşündük. Turhan Günay ve Saffet Rüştü Tekin'le Deniz'e girdiğimizde şişeler yarılanmıştı bile. Bu hafta devamlılardan Eray Canberk yoktu, ama Faruk Okuyucu, Selçuk Erdoğan, Naci Tokmak, Turan Yüksel, Mustafa Delioğlu, Nejat Bozkurt ve Aydın Hatipoğlu aralarına Atılgan'ı almışlar, muhabbetin derin sularındaydılar. Atılgan'ı anlatmaya gerek var mı? Meraklısı nerde olsa bulur, okur yaşamını. Rakı kadehlerinin yanına teybi koyup bastık düğmesine.

Anayurt Oteli'nin yazarı için bir "24 saat"ın anlamı ne? Günlük yaşamın nasıl?

Sabah 7.30'da kalkıyorum. Bir 10-15 dakika kadar yürüyüş yapıyorum. Sonra kahvaltıya oturuyorum. Gazeteleri okuyorum. Yazacağım bir günse yazıyorum.

Nasıl yazıyorsun?

Masada yazmam. Sedire oturur, elimde belli bir kâğıda yazarım. Çok hızlı yazan biri değilim. Arkadaşların bana önerisi, çalakalem yazıp ondan sonra üstünde durmak. Ben bunu yapamıyorum. İlk ağızda yazdığımı son halini vermek için uğraşırım.

Bütün yazdıklarına mı?

Aylak Adam olsun, *Anayurt Otel*i olsun hep böyle yazmışımdır. İlk nasıl yazmışsam öyle. Yalnız birkaç sözcük yanlış varsa, onları düzeltirim. Örneğin *Anayurt Otel*i'ni yazarken "genç oğlan" demişim bir yerde. Manisa'da bir arkadaşım vardı. Benim yazılarımı daktilo ederdi. Yalnız, ben müsveddeyi de temiz yazardım. Birden "genç oğlan" dediğim aklıma geldi. Çünkü oğlanın ihtiyarı olmaz. Onu değiştirdim. Bir gün de Bilge Karasu ile konuşurken, "Türkçeyi seninle ben yanlışsız kullanıyoruz," diye bir laf ettim. "Sen değil," dedi Bilge. Nedenini sordum, "Yansı yerine yankı diye kullanmışsın *Anayurt Otel*i'nde" diye açıkladı. Oysa ben yazarken yansı diye yazmıştım. Ama kitap dizilirken o yankı olmuş. Ben de onu bir daha düzeltmedim. Öteki baskılarda da yansı yerine yankı diye çıktı.

Gelelim öğleye...

Şimdi ben asıl evimden ayrı bir yerde, atölye gibi kullandığım bir yerde kalıyorum. Öğleye doğru eve gider, oğlumu okula yolcu ederim. Ödevi filan varsa onunla biraz konuşuruz. Neler yaptığını anlatır bana. Öğle yemeğini dışarda yerim. Sonra eve dönüp bir-iki saat yatarım. Ya uyurum ya uyumam, ama dinlenirim öyle. Bir şey yazacaksam çalışırım.

Çalışmanın verimli olduğu saatler?

Asıl benim verimli çalıştığım zamanlar geceleridir. Gece çok geç yatarım. 24.00 ya da 00.30. Zaten sabahları pek bir şey yazamam. Öğleleri de öyle.

Yazarken sigara, çay, kahve gibi şeyler içer misin?

Sigara içerim, ama çok az. Sigarayı yazmadığım zaman daha çok içiyorum. İçkiyi de gece yatmadan önce içerim. Ya bir duble rakı ya da kanyak. İçince sanki daha iyi uyurum gibi geliyor. Rakıyı da susuz içerim.

Hiç otelde kaldın mı?

Sürekli olarak kalmadım.

Ya Anayurt Oteli'nde...

Onu anlatayım. Manisa'da "Anavatan Oteli" diye bir otel vardı. Ben Hacırahmanlar'danım biliyorsun. Manisa yandıktan sonra oraya yerleşmişiz. Babamla Manisa'ya her gidişimizde Anavatan Oteli'nde kalırdık. Çünkü otelelin sahibi babamın iyi arkadaşıydı. Oteli de *Ahmet Efendi* ile oğlu *Zebercet* işletirdi. Romandakinin tersine Zebercet babası, Ahmet Efendi oğluydu. Bir gün bu oteli yazma isteği doğdu içime. O sıralar arkadaşlarla Birgi'ye gideceğiz. Gece Aydın'da bir otelde kaldık. Bir otel işte. Kapıdan giriliyor, karşıda yukarıya çıkan bir merdiven var. Kâtibin yeri de bu merdivenin altında. Önünde bir küçük masa. Gece arkadaşım ile konuşurken "Yahu," dedim, "bu adamın buradaki hayatı ne olabilir?" Merdiven altında oturan bir adam. Nasıl bir adamdır bu? Üstelik benim bunaldığım zamanlar. Böyle bir ikilem içinde ol-

duğum bir durum. Anavatan Oteli ile bu adamı birleştirdim, kendi ruh durumumu da yansıtmaya çalıştım. Bu roman çıktı.

Anavatan Oteli hâlâ duruyor mu Manisa'da?

Duruyor, ama artık otel olarak değil. Otel kapandı, yapısı duruyor.

Ya Zebercet?

O da yaşamıyor.

Peki Zebercet romanı okumuş muydu?

Yok, çoktan ölmüştü. Okuyamadı. Ama Zebercet'i tanıyanlar romanı gördükleri zaman, "A, biz bunu biliyoruz," demişler Manisa'da.

Neleri okumayı seversin? Başucu kitapların var mı?

Ben yazdığımdan daha fazla okurum. Özellikle roman okumayı severim. Yeğlediğim bazı yazarlar vardır: Faulkner, Joyce, Camus, Çehov gibi... Bazı kitapları yarıya kadar okur bırakırım. Sonuna kadar okuduklarım, içinde bazı şeyler olduğunu gördüğüm kitaplardır. Türkçeyi doğru dürüst yazamayanların kitaplarını okumam.

Az yazıyorsun. Bir de yazıp yırttığın bir roman var. Biraz ondan söz eder misin?

1965 yıllarıydı. Bir köy romanı yazıyordum. "Eşek Sırtındaki Saksâğan". Romana başladım, yazıyorum. Roman neredeyse bitmek üzere. Birden yadırgadım.

Neden?

O sıralar Faulkner'ın *Döşegimde Ölürken*'ini okuyorum. Bu romanın tekniğini kullanmışım. İçeriğiyle pek ilgisi yok. Biliyorsun Faulkner'ın bu romanında olayı birisi anlatır, sonra başka biri alıp götürür. Benimkindeyse geçişler çok daha sözel bir geçiş gibi. Yani o sözü orada biri bırakmış da burada başka biri alıyor. Çok güzel bir ayarlama da yapmışım. Öyle olduğu halde büyük bir benzeşim havası yarattı bende ve o romanı yırttım. Şimdi ise pişmanım tabii.

Telif ücreti olarak ilk kez kaç lira aldın?

1959'da Varlık Yayınları *Aylak Adam*'ı bastığında 600 lira aldım. 3 bin basılmıştı ve fiyatı 2 liraydı. *Cumhuriyet* gazetesi roman yarışmasında 2. olduğum zaman da 750 lira alacaktım. Jüri ödül tutarını yükseltmiş. Bana 3 bin lira verdiler. O sıra köyde bir duvarım yıkılmıştı, bu parayla onu yaptırdım. İlginç bir şey daha oldu o sıra. *Cumhuriyet* birinci ve üçüncüyü tefrika ettiği halde *Aylak Adam*'ı etmedi.

Niye acaba?

Gerçi tefrika edilirse ayrıca bir para almayacaktım. Tefrika edilecek bir roman değil diye düşünmüşler galiba. Ama tefrikanın başına 3-4 gün sonra bir özet koyarlar ya, işte onu hep merak etmişimdir.

Hayatında hiç spor yaptın mı?

Futbolu severim, gençliğimde oynadım da. Amatör maçlara giderim. İstanbul 1. Küme Amatör Ligi maçları-

na. Özellikle de grup şampiyonlarının kendi aralarında yaptıkları maçlara. Vefa Stadi'nda.

Dünyaya bir daha gelseydin yine roman mı yazmak isterdin?

Öğretmen olmak isterdim. Öğretmenliği çok sevmiştim.

Hiç şiir yazdın mı?

İki tane. Biri *Enis Batur*'un çıkardığı *Yazı* dergisinde yayımlandı. Yazarlığıma hikâye ile başladım.

Yazmasan içinde nasıl bir duygu gelişirdi?

Benim yazarlığımdan daha önemlisi günlük yaşamımdır. O benim için daha önemli. Günlük yaşamımdaki bazı ilişkiler. Bunlar için yazarlığımı feda edebilirim. Zaten böyle olmasa daha çok yazardım. Çok yoğun çalıştığım sıralar sağlığım bozuluyor çünkü...

Bu da aylak adamlık mı?

Aylaklık en zor iş bana göre...

Yusuf Atılgan kendisine bir soru sorsa...

Senin ilk sorun gibi: Günlük yaşamın nasıl?

Cumhuriyet Dergi, Sayı: 102, 7 Şubat 1988

9.

Yusuf Atılgan:

“Sevgi Yazdıklarımın Temel Eksenidir.”

METİN CENGİZ

Atılgan, 1950-60 döneminin yazar ve şairlerinin varoluşçuluk düşüncesinden çok etkilendiklerini, ancak bazı yazar ve şairlerin sonradan yön değiştirdiklerini söylüyor.

Yusuf Atılgan *Aylak Adam* ve *Anayurt Otel*i'nin yazarı. *Anayurt Otel*i'nin geçtiğimiz günlerde filmi yapıldı. Sinemaseverlerden büyük bir ilgi gören bu olayın kendisini oldukça mutlu ettiğini belirtiyor Atılgan. Kendisini “perşembe” gecelerinden tanıdığım yazarla yine perşembe gecesinde konuşuyorum. Yanımızda “perşembe”nin müdavimlerinden Aydın Hatipoğlu (şair), Eray Canberk (şair), Mustafa Delioğlu (ressam), Yusuf Çotuksöken (dilbilimci), Faruk Okuyucu, Turan Yüksel var. Kadıköy’de eski bir restoranda, Deniz’deyiz. Yaz olduğu için pencereler sonuna kadar açık. Yusuf Atılgan’ın önünde her zamanki gibi sucuğu ve rakısı... İlk sorumu soruyorum Atılgan’a...

*Anayurt Otel*i adlı yapıtınızın filmi yapıldı. Bir yazar olarak neler duyumsuyorsunuz?

Bu elbette sevindirici. Filme alanlar da işi iyi becermişler doğrusu.

Yusuf Atılgan'ın çok az konuştuğunu biliyorum. Hatta kendisine sorulan sorulara kısa cevaplar verir genellikle. Özetle, konuşmaktan pek hoşlanmayan biri. Bugünlerde gazetelerde de, romanının filme alınmasından dolayı "fazlaca" gözüktüğünden ben ilk romanı ile yaşamı arasındaki ilişkiye dalıyorum hemen. Çünkü bir hafta önce yine aynı konuda sohbet ederken, uzun sükûnetler arasında "sevgisizlik", "büyükşehir" gibi temalardan söz etmişti.

Aylak Adam sizin ilk romanınız. Bunun yaşamınızla bir ilgisi var mı? Yoksa roman o günkü ortamın belirleyici özelliklerine bir gönderme mi?

Ben o dönemde (1960'lar) kasabada oturuyordum. Bu nedenle büyükşehir özlemi duyardım. Bir de o dönemin kuşağını varoluşçuluk düşüncesi oldukça etkilemişti... İşte romanda, büyükşehirde gerçek sevgiyi arayan bir adamı dile getirdim.

Kim bu yazarlar? Onlar halen varoluşçu mu?

O dönemde Ferit Edgü, Kemal Özer vb. gibi yazarlar varoluşçuydu. Kemal Özer sonradan yön değiştirdi. Oysa o zamanlar biz bu akımdan etkilenmiş ve bu akımın özellikleriyle, Türkiye gerçekliklerini temel alarak yazmıştık.

Yusuf Atılgan'a bohemlikle "aylaklık" arasındaki ilişkiyi soruyorum. Daha önce de zaman zaman verdiği cevabı yinelemişti:

Aylaklık, biz Doğululara özgü bir olay. Bohemlik ise

Batılı bir seçim. Ama aylıklıktan tamamen farklı. Bir yaşam biçimi olarak bohem yaşam biçimiyle Doğu ile Batı kadar farkı var. Ama aralarında benzerlikler de yok değil. Örneğin her ikisinde de olmayanı aramak temeldir.

Atılğan'dan aldığım cevaptan sonra artık varoluşçulukla romanı arasındaki ilişkiyi sormuyorum. Bana göre oldukça açık bir cevap vermişti çünkü. Yine daha önceki konuşmalarımızda, o dönemdeki hızlı kentleşmenin nasıl bir sevgisizlik ortamını beslediğinden yine oldukça kısa cümlelerle söz etmişti. Bu nedenle *Anayurt Otel*i üzerine, sevgi ve sevgisizlik konularında soruyorum.

*Anayurt Otel*i'ndeki Zebercet'te de sevgisizlik var. Toplumla bir iletişimsizliği söz konusu. Ama toplumumuzda pek rastlanmayan biri (?). Hele olayın bir kasabada geçtiği düşünülürse?

Sevgi ve sevgisizlik: Bu iki kavram benim yazdıklarımın temel eksen. Bizim toplumumuzda ise sevgisizlik oldukça yaygın. Ama dışarıya vurulmaz pek. Gizlice yaşanır. Zebercet de bir sevgisizlik kurbanı. İletişimsizlik önemli. Bir de erken doğum var. Bütün bunlar bir Zebercet karakteri için yeterli değil mi?

Şu horoz dövüşü geldi aklıma. Kan, şiddet... Zebercet sonunda kadını öldürüyor ve kendine kıyıyor ama horoz dövüşünden pek hoşlanmamıştı?

Pek kelimesi yetersiz. Gitmişti ama kusmuğu gelmişti. Sevgisizlik burada kan ve şiddetle gösteriyor kendini. Zebercet'in edimlerine ters düşüyor. Kendine kıymasıyla hizmetçiyi öldürmesi ise algıladığı dünyaya bir tepki.

Gölge Adam, 9 Ağustos 1988

10.

Son Konuşma

MAHİR ÜNLÜ

Çocukluğunuzu, öğrencilik ve öğretmenlik yıllarınızı kısaca özetler misiniz?

Çocukluğum köyde (Hacırahmanlı) geçti. Ailemin kökeni kent küçük burjuvası, esnaf. Manisa'yı Yunanlılar yaktıktan sonra köye yerleşmişiz. O sıralar babam aşar memuruymuş. Ayrılıp köyde bakkal dükkânı açmış. Daha sonra birkaç tarla edinmiş, bağ yetiştirmiş. Tutumlu adamdı; beni de öyle eğitmek isterdi ama, pek başarmış sayılmaz. İlk dayağımı bir bayram günü bana verilen parayı hemen harcadığım için yemiştim.

Köy çocukları çok küçükken bile cinsellikle iç içedir. Hayvanlarla sık sık karşılaşmak, kızılı oğlanlı evcilik (karı-kocalık) oyunları falan. Yazılarımda cinselliğin ön planda oluşu, cinselliği önemsemem belki buradan geliyor.

1936'da Manisa'da lise yoktu. Ortaokulu bitirdiğimde bağbozumu işleriyle uzunca bir süre uğraşmamız nedeniyle İzmir Lisesi'ne başvurduğumda kayıtlar kapanmıştı. Babam bir yıl beklememi istedi; ama ben dayınca Balıkesir'de okumama razı oldu. Orada üç yıl

yatılı okudum. Bir bakıma iyi de oldu: Çarşıda kiralık kitap veren bir kitapçı vardı. Dükkanındaki bütün kitapları okumuşumdur herhalde.

Üniversitede edebiyat fakültesini seçme nedenim öğretmen olmak isteyişim. Tıbbiye'ye gitmem için ailece ve yakınlarca yapılan baskılara karşı direndim. İstanbul'da –o sıralar ayda 25 lirayla– bir yıl kaldıktan sonra babam beni okutamayacağını, yatılı bir yer bulmamı istedi. Yüksek Öğretmen Okulu 2. sınıfa kabul etmeyince Askerî Öğretmen'e girdim. Bitirince o sıralar Akşehir'de olan Maltepe Askerî Lisesi'nde bir yıla yakın edebiyat öğretmenliği yaptım, severek. Fakültedeyken bazı öğrenci eylemlerine karışmam nedeniyle tutuklanıp Sıkıyönetim Mahkemesi'nde 6 ay hapse ve ordudan ihraca yargıldım (1946). Sonrası köyde çiftçilik ve yazmaya başlamam.

1960'tan sonraki yaşamınıza ve çalışmalarınıza kısaca değinir misiniz?

1976'da ikinci kez evlenip İstanbul'a yerleşince 1978'den sonra Milliyet ve Karacan yayınlarına iyi ozan, iyi insan Ülkü Tamer'in isteğiyle bir çeşit danışmanlık ve yazılı çevirmenlik yaptım. Ardından kısa bir süre Can Yayınları'nda redaktörlük yaptıktan sonra ayrıldım. Şimdilerde belli bir işim yok.

Fakültede dil bilgini Ragıp Hulusi, Rahmeti Arat'tan, Halide Edib Adıvar'dan yararlandığımı sanıyorum; ama en büyük şansım üç yıl Ahmet Hamdi Tanpınar'ın öğrencisi olmam. Örneğin Recaizade'den Proust'a, Gide'e, iyi müziğe atlayarak anlattığı derslerin ve ara sıra özel konuşmalarımızın yazarlık mizacımda büyük etkisi olduğuna inanıyorum.

Daha çok kimlerle anlaşabilir, dost olursunuz. Öykü

ve romanlarınızdaki kişilerle, bunlar ve kendiniz arasında ne oranda bağlar kuruyorsunuz?

Köyde, kentte arkadaşlarım, dostlarım oldu elbet; gözlemlerimden yazılarımda yararlanmışımdır. Ama daha çok roman ve öykülerimde kendi yaşantılarımdan, duyarlıklarımdan kalkarak kurduğum bir kişiye ya da kişilere aktarırım bunları. İnsanlara önemli mesajlar ileten biri değilim, yazma isteği duyduğum zaman yazarım. Bir çeşit mektup gibi: "Bakın, ben bazı insanlardan söz ediyorum burada, belki sizi de ilgilendirir." Kimileri katılır, kimileri de kitabı atar.

Romanlarınızda ayrıntılardaki gözlemlerinizin, çözümlemelerinizin, küçük küçük olayların bolluğuna karşın, romanın tümünü kapsayan ana olayla betimlemeler arkaya itilmiş görünüyor. Sizin için önemli olan nelerdir?

Sizin de gözlemlediğiniz gibi, roman kişilerinin durumlarını küçük olaylarla, somut ayrıntılarla vermeye çalışırım. Soyut çözümlemeler beni sıkar. Ayrıntıları titizlikle seçmeye çalışırım.

Benimsediğiniz Batılı bir görüş ya da okul var mı? Gerçekçilikle ilgili görüşünüzü belirtir misiniz?

Gerçekçi bir yazarım sanıyorum; ama bu natüralist bir gerçekçilik değil. Bir öykü, roman "sanatsal kurgu"suyla gerçekçidir, inandırıcıdır bence. Bu sanatsal kurguda kimi gerçeküstü öğeler bile yadırganmaz. Örneğin: Kafka'nın öyküsünde Gregor Samsa hamamböceği olabilir; ya da Marquez'in romanında güzel Remedios gökyüzüne uçabilir.

Milliyet Sanat, 1 Kasım 1989, Sayı: 227, s. 31

III. BÖLÜM

Tokadlı Kânî San'at, Şahsiyet ve Psikolojisi

Edebiyat Fakültesi Türkoloji Zümresi

1667 Yusuf Atılgan

Sem. 7-8

1943-44 Mezuniyet Tezi

Önsöz¹

Kâniyi tetkike başlamadan evvel bu tetkikte takip edeceğimiz usul hakkında birkaç söz söylemek icap edeceğini takdir etmek lazımdır. Kâniyi veya edebiyat tarihine geçmiş başka herhangi bir şahsı, veyahut, daha umumi olarak edebiyat tarihini tetkik derken kastettiğimiz manayı açıkça izah edelim.

Edebiyat bir zaman ve mekan dahilinde var olmuş bir hadise, bir mevcudiyet olup ta eskiden beri de böyle olagelmıştır. Onu yaşadığı zamanın içtimâî şartlarından ve fikrî seviyesinden tecrid etmek mümkün olamaz. Fikri seviye tabirinden de anlaşılacağı gibi edebiyat şahıslar, daha doğrusu şahsiyetler tarafından meydana getirilir. Şahıslar yaşadıkları muhitten, cemiyetten ayrı insanlar olmadıkları halde san'at eseri bir heyecan mahsulü olduğu için daha ziyade san'atkârın psikolojik ve ferdi cephesile alakadardır. San'atkar içinde bulunduğu maddi şartlardan fazla eserine kendi ruhi bünyesini aksettirir. Bu demek değildir ki san'atkârın maddi hayatı eserine hiç tesir etmez. Biz burada daha ehemmiyetli olan tesiri yani ruhi tesiri zikr etmek istiyoruz. Şu halde bir ilim olarak aldığımız edebiyat tarihi nedir? Edebiyat tarihi mebdelerden beri mevcut eserlerin umumi tarihidir, yoksa eserleri yaratanların maddi hayatlarının tarihi değildir. Meselâ san'atkârın hayatındaki bir memuriyet değişik-

1. Yusuf Atılgan'ın bu metni mezuniyet tezi olarak daktiloda tek nüsha yazılmış, yazar tarafından sonradan bir kez gözden geçirilmiştir. Buraya, onun elinden çıkmış haliyle alıyoruz. Yazım farklılıkları bundan kaynaklanmaktadır. (Y.N.)

liği onun psikolojik bünyesine yaptığı tesir derecesine göre kıymet alır. Bu değişiklik onun psikolojisine, eserinde akislerini görebileceğimiz bir tesir yapmışmıdır? Yoksa o yine eski halinde mi kalmıştır? İşte maddi hayat hadiselerini san'atkarın ruhi bünyesinde bu cepheden aramak icap eder.

Bu umumi ve kısa izahtan sonra bütün edebiyatlar içinde daha hususi bir mevki olan bizim Divan edebiyatımıza geçebiliriz. Acaba yukarda söyledieğimiz vakiayı Divan edebiyatında da aynen aramak lazım mıdır? Divan edebiyatı umumi heyetle islâmi tesir altında, İran edebiyatının Türk şairleri tarafından bir taklidinden ibaret görünüyor. Bu sadece bir taklit olarak kalmamış, edebiyatın devamınca yetişen bazı şahsiyet sahibi san'atkarlar eserlerinde bu İran ruhî ve şekli tesiri altında da kendi hususiyetlerini gösterebilmişlerdir. İşte asıl mühim olan her san'atkarın umumi anane hilafına eserine sokabildiği bu kendi şahsiyetine, hususiyetine ait kısımlardır.

Umumi an'ane diyoruz. Bu, Divan edebiyatını Garp edebiyatlarından ayıran şeylerin heyeti mecmuasıdır. Garpta şekiller Divan edebiyatında olduğu gibi kat'î hatlarla tahtit edilmişlerdir. San'atkar kendi şahsiyetine uygun gelen bir şekli seçebilir, hatta icat edebilir. Halbu ki divan şairi an'ane haricine çıkamadığından kendini eskidenberi mevcut şekiller içinden kurtaramaz. Bu tahdit yalnız şekilde olsaydı muhakkak edebiyatımız hayat unsurunu kaybetmiyecekti, fakat şair düşüncesinin en küçük teferruatına, güzellik tasavvurunun ifadelerine kadar bu koyu tahdidin şümulü içindedir. O an'enenin kendine gösterdiği muayyen unsurları atamaz. Muhakkak onlara tabi olması lazımdır. Bunlara tabi olmazsa zamanı kendisine şair bile demez.

Muhtelif unsurları bu kadar tahdit edilmiş, adeta güzellik tasavvurunun kanunları tesbit edilmiş bir edebiyatta nasıl olurda şahsiyet aranabilir? İşte asıl mesele budur. Yukarda da söyledik ki böyle bir edebiyatta dahi şahsiyet bulunabilir. Bunu, şairin, mazmun dediğimiz bu muayyen unsurları ihatasında arıyacağız. şairin bu mazmunları kullanması için geniş bir hareket sahası vardır. Bunların etrafını sararken kendi fikirlerini, şahsiyetini, dünya görüşünün izlerini daima eserine aksettirir. Bunları içlerine hususî hayalleri vardır. Bizim yapacağımız şey şair-

de an'aneye borçlu olduğu tarafları ve kendi şahsî hususiyetinin izlerini ayırabilmektir. Bunu yapabildiğimiz zaman şairin Divan edebiyatındaki asıl mevkiini tesbit edebiliriz.

Yukarıda bir edebiyatın içinde bulunduğu cemiyetle sıkı bir rabıtası bulunduğunu söylemiştik. Acaba bunu Divan edebiyatı için de tekrar edebilir miyiz? Bunu iddia edebilmek için Osmanlı cemiyetinin ve edebiyatının zahiri görünüşlerine değil bünyelerine bakmak lâzımdır.

Osmanlı cemiyeti, Türklerin kavmî cemiyet bünyelerinden kurtulup bir ümmet sistemi içine yani bir şark feodal cemiyeti bünyesine girmelerile meydana gelmiştir. Bunu aynen edebiyatta da görüyoruz. Tabii ki edebiyat da eskiden olduğu gibi kavmi şeklinde kalmamış, bir ümmet edebiyatı, feodal ve zümrevi bir edebiyat olmuştur, dikkat edilirse Osmanlı cemiyeti bünyesi gelip geçen bir çok hadiselerin, ilk defaki galibiyet ve fetihlerin, sonraki mağlûbiyetlerin tesiriyle hiç değişmemiş, eskiden neyse yine o olarak kalmıştır. Böyle bir cemiyetdeki edebiyattada bu zahiri hadiselerin tesiri hiç görünmüyor. Böyle olsaydı 17. asırda inhitata yüz tutmuş, İmparatorluktaki edebiyatı da eskisinden pek daha kıymetsiz icap ederdi. Halbuki Divan edebiyatı, kendi içindeki tekâmülünü yaparak, 17. ve 18. asırlarda şaheserlerini vermiştir. Fakat cemiyetin bünyesi nasıl değişmemişse onun da bünyesi değişmemiştir. 18. asırda onu yine Divan edebiyatı olarak görüyoruz. Nasıl ki cemiyeti de o zaman eski Osmanlı cemiyeti olarak görmedeyiz.

Fakat ne zaman ki cemiyetin bünyesinde bazı değişiklikler oluyor, Garbın üstünlüğünü gören adamlar yetişmeye başlıyor, ikinci Mahmud devrinde derebeylerinin salâhiyetlerini tahdid yoluna gidiliyor, Tanzimat fermanı neşrediliyor, yani cemiyetin bünyesini alâkadar eden değişiklikler gözükmiye başlıyor, bu def'a edebiyatın da buna muvazi olarak değiştiğini görüyoruz. 19. asrın ikinci yarısındaki edebiyata artık Divan edebiyatı diyemeyiz. O, başka bir cemiyetin ve başka bir zihniyetin edebiyatıdır. Eskisinden çok farklıdır.

Bütün bunların bir tez mukademesinde zikrinin lüzumsuz olduğu söylenebilir. Ben böyle düşünmüyorum. Madem ki Divan edebiyatının seyri içinde yetişmiş bir şairin psikolojik portresini ve şahsiyetini tesbite hazırlanıyoruz, bu edebiyat hakkındaki fikirlerimizi de tebarüz ettirmek lazımdır.

En baştada söylediğimiz gibi, şüphesiz Kâni tek başına yaşamış ve yazmış bir şair değildi. Kendinden evvel gelenleri, kendi muasırlarını tanıyor ve biliyordu. Biz Divan edebiyatı tekamülü dahilinde Kâninin ne olduğunu tetkike çalışacağız.

Demıştik ki edebiyat tarihi sırf san'atkarların değil ta baştan beri mevcut eserlerin müşterek tarihidir. Bunun bilhassa bizim Divan edebiyatımız için gayet mühim olduğuna kaniiz. Hakiki Divan edebiyatı tarihi sade Divan şairleri hayatlarının değil, eserlerinin tetkiki ile bunlardaki müşterek ve ayrı unsurların ıkarılmasile yazılabilecektir. En mühim mesele san'atkarın yaşadığı maddi hayat değil, eserinde bulunan kendi ruhi hayatıdır. Biz Kâninin eserinden psikolojisine intikale çalışacağız.

Hayatı

Ebubekir Kâni Tokatlıdır. Bu şehirde doğmuş ve 38 yaşına gelinciye kadar olan hayatı burada geçmiştir. Kendisinin çocukluğuna ve yetişmesine dair hiçbir şey bilmiyoruz. Yalnız Tarih-i Edipteki “Sinnü salı henüz balığ nisab-ı şebab olmadan akdem Arabî ve Farisî ve Türkî eş’arı ve manzum ve mensur nümşeat ve asarı, makbul-i üdeba-yi zaman olduğundan gayri tarikat-ı aliyye-i Mevleviyeye intisab olmağla....” kaydinden arapça öğrenmek için medrese tahsilini yapmış olmasını kabul etmek lâzımdır. Onun şahsiyetinde bir adamın her şeyin zahiri ile meşgul olan medrese tahsilini kâfi görmeyip meselelerin batını ile meşgul olan tasavvufa alâka göstereceği gayet tabiidir. Nitekim Mevleviliğe intisabı da bu yüzden ve şahsiyeti icabından olmuştur.

1754 senesinde Hekim başı zade Ali paşa üçüncü defa olarak sadrazam olmak için Trabzondan İstanbula giderken, Tokada uğramış, Kâni kendisine bir kaside ve tarih takdim etmiş; bunlar paşayı memnun bıraktığından Kâniyi, şeyhinden izin alarak beraberinde İstanbula getirmiştir. Burada yine Ali paşanın delâletile Kâni Divan-ı hümayun kalemine memur; ve def’aten hâcegânı divanı hümayun rütbesile taltifedildi. Osmanlı teşrifat tarihini bilenler için bu rütbenin ne kadar kıymetli olduğu mey-

dandadır. Bu, vüzeradan ma'ada olan ricali devlete ter-
cih olunur ve bu rütbeyi alanların da adedi 60-70 kişiyi
geçmezdi. Böyle bir kimsenin artık istikbali parlamış de-
mekti; ve ta riyaseti küttup mesnedine kadar yükselmesi
-tabîî istidat ve liyakat gösterdiği takdirde- mümkün-
dü.¹ Demek oluyor ki Kâninin girdiği meslek ve aldığı
rütbe pekte yabana atılacak bir şey değildir. O zaman
daha yüksek mertebelere çıkmak için bu bir basamak
vazifesini görüyordu.

Fakat Kâninin rindane meşrebi ve durup dinnen-
mek bilmez tabiatı bu resmî hayatın gidişine tahammül
edemiyordu. Hayatının kırk seneye yakın zamanını hür
ve kolay bir şekilde bir Anadolu kasabasında geçiren
Kâni için İstanbulun resmî cemiyetinin âdât ve erkânına
uymanın ne kadar müşkül olacağı tasavvur edilebilir.
Kendi yazmış olduğu: 'Mahasal bu Kâni-i perişan destar,
libas-ı mutantanla arayış fermay-ı suku bazar olan gü-
ruh-u pür şükûh ile hemayar olmadığından İstanbuldan
infikakı iltizam ve haşrgâhı İslâm olan Silistre'yi kendu-
ye darüsselâm edinmiştir.' Parçası onun bu hayattan kur-
tulmayı nasıl özlediğini gösterir. Kendisine bu kadar sıkı-
cı gelen bir memuriyetten istifa için Kâni fırsat kollama-
ğa başladı. İki ay buraya zar zor devam ettikten sonra bu
fırsat zuhur etmekde gecikmedi. Hekim başı zade Ali
Paşa üçüncü sadaretinde ancak iki ay kalabildi; ve o azl
edilir edilmez Kâni de istifa ederek Silistre valiliğine ta-
yin edilen bir idarecinin yanında divan kâtibi olarak
oraya hareket etti Fakat yukarda da söylediğimiz gibi
onun meşrebi ve gezginci şahsiyeti mütemadiyen bir
yerde kalmasına mani idi. Onun düşüncesi, kendi dedi-
ği gibi:

1. Ebüzziya Tevfik; Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye.

Bir zaman da gezelim dünyayı
Alalım ibret-i mafihayı¹

beytinin ifadesiydi. Silistrede bir müddet kaldıktan sonra Bükreşe gitti. Orada Voyvoda Alexandre'ın Türkçe kâtipleğini ifa etti ki bir de beraber resimleri vardır.²

1872'de Yeğen Mehmet Paşanın sadrazamlığa terfii sırasında, bunun daveti üzerine İstanbul'a döndü. İlk zamanlar Paşa ile iyi iki arkadaş gibi idiler. Fakat Kâni sadrazamın kendisile müsavi şartlar dahilinde arkadaşlık edecek kadar mütevazî bir idareci olmadığını nazarı dikkate almadığından, ve sükût icab eden bazı meseleler hakkında boş boğazlık ettiğinden Paşayı öyle kızdırdı ki idamına bile karar verildi. Reisül Küttab Hayrî efendi onu ölümden kurtamağa ve bu ölüm kararını Limni adasına sürgüne tepdile muvaffak oldu.³

Burada maddi ve manevi bakımdan çok sıkıntılı bir hayat geçiren Kâni böyle olduğu halde rind ve şakacı zihniyetinden hiç birşey kaybetmemiştir. Baklavacı Şeyh diye hitap ettiği, ilk hamilerinden Voyvoda Alexander'a yazdığı bir mektupda –ki bu onun aynı zamanda ümürist şahsiyetini de gösterir– otuz seneden beri topladığı bütün servetin, hatta cariyelerinin bile, kendisinin hazine ile bir alâkası olmadığı halde hazine namına müsadere edildiklerinden şikâyet eder. Hususi bir dostuna yazdığı başka bir mektupta ise üçbuçuk aydır tömbekisiz kaldığından nargilenin gümüş başı etrafında dolanmış olan marpuca baktıkça “mar-ı piçide asa” kıvrım kıvrım kıvrandığını söyler.⁴

1. Kâni, Divan, Der hasbıhal-i hod.

2. Gibb, E.W.J. A History of Ottoman Poetry. s.160.

3. Gibb, E.W.J. A History of Ottoman Poetry. s.161.

4. Gibb, E.W.J. A History of Ottoman Poetry. s.161.

Kâninin sürgün hayatının safhalarına ve oradan döndükten sonra ölümüne kadar geçen zamanına dair hiç bir yerde bir kayıt görmüyoruz. Onun hayatı hakkında malumat vermiş olanlardan Cevdet Paşa, Muallim Naci, hatta Gibb, Tarih-i Edipdeki şu parçayı hemen hemen aynen tekrar ediyorlar: “Evail-i halinde meyü mahbuba mail ve evahirinde bereket-i tarikat-ı aliyye ile rütbeten salâh-ı hale vasıl olup bu defa kuyudat-ı dünyeviyyeden külliyyen damenkeş-i ferağu uzlet ve azim-i hakku civar-ı rahmet oldular.”¹

Bundan anlaşılıyor ki Kâni son zamanlarında, bildiğimiz şahsiyetinden çok şeyler kaybetmiştir. Artık o bir yerde durmaz, içkiden hoşlanan Kâni değildir. Fakat bu hali ‘bereket-i tarikat’a atf eden Edibin iddiası ayrıca münakaşa edilebilir. Ben bunun sebebini yaşının çok ilerlemiş olmasında buluyorum. Sürgün hayatının büyük sıkıntılarından sonra artık adamakıllı yaşlanmış olan Kâninin bünyesi eski hayatının güzel fakat yorucu hâlâtına tahammül edemezdi.

Gerçi yukarda zikr ettiğimiz bütün menbalarda Kâninin sürgünden döndüğüne ait bir kayıt yoksa da Divanını tertip eden Nuri efendinin mukaddemesinde onu son günlerinde gördüğünden bahsetmesi, yine Divanında sultan Selim-i Salisin cülûsuna ve bu meyandaki bir takım hadiselerle dair tarihler bulunması onun ömrünün son günlerini İstanbulda geçirdiğini gösterebilir.

Kâni 1206 (1792) tarihinde ölmüştür. Ölüm döşğinde bile onun neş’esini ve şakacılığını bırakmadığını görüyoruz. Son anlarında etrafında bulunan dostlarına: (Benim mezar taşıma elfatiha diye yazılmasın, ben Fati-

ha dilencisi değilim) dediği meşhurdur.¹ Kendisi Eyüp' de metfundur.²

Ölümü için zamanın meşhur şairlerinden Vehbî ve Sürurî tarih söylemişlerdir.

Vehbî'ninki:³ کندی کوهریدی گویا او مصارف کافی
Sürurî'ninki⁴ هر صحنی معدنه جوهر ایدی کندی کافی

Şair Saffet, belâya uğramış şairler hakkındaki 'Bera-iye' mersiyesinde Kâni için şöyle diyor:⁵

کسله آب آتشناکه ادمشه کندیخی یا قمشه
نمار عشرت آلمشه انتقامه آه کانیده

Kâninin Eserleri

Kâninin san'at şahsiyet ve psikolojisini tetkik ettiğimiz için esas nusha seçerken dikkat ettiğimiz şey, nüshanın daha fazla şiiri veya nesri ihtiva etmesi meselesi oldu. Burada Divan veya Münşeatin teknik hususiyetleriyle uğraşmıyoruz. Yalnız Kâninin yazdıkları hakkında bir fikir vermek için seçtiğimiz nushaların muhteviyatından biraz bahs edelim:

I. Divan-ı Kâni: Seçtiğimiz divan nushası Ünüversite Kütüphanesinde 1517 numarada kayıtlıdır. Başında

1. Gibb, E.W.J. A History of Ottoman Poetry, s.162.

2. Mehmet Süreyya; Sicilli Osmanî, 6. 4, s.74.

3. Gitti gevher idi güya o maarif Kâni. (Y.N.)

4. Her sözü maden-i cevher idi gitti Kâni. (Y.N.)

5. Kederle âb-ı ateşnâka vurmuş kendini yakmış / Humar-ı işret almış intikamın âh Kâni'den. (Y.N.)

Divanı tertip eden Nuri efendi isminde bir zatın yazdığı mukaddeme var. Bundan sonra sırasile şu parçalar geliyor: Besmeleye dair üç manzume, mufasssal, muhtasar onyedî naat, bir kaside-i münferice tercümesi, tasavvuf büyüklerine ve Nakşbendiye tarikatına ait beş sitayiş, asrının padişah ve rical-i devletine I kaside, mesnevi tarzında bir hasbihal, sadakat fıkdanı hakkında bir manzume, bir takriz, 3 mersiye, 9 tarih, birisi Farisi 6 tahmis, 233 gazel, 92 kıt'a, 91 beyit veya makta, 23 mısra.

Nuri efendi yazdığı mukaddemede Kâninin sağlığında sıvan tertip etmediği için bir çok şiirlerinin kayıp olduğunu veya tahrif edildiklerini, eğer bütün bunlar bulunsaydı Kâninin külliyyatının Nabininkinin bir kaç misli olabileceğini söylüyor. Kâninin mevcut eserlerinin de büyük bir meblâğ tuttuğuna bakılırsa onun ne kadar çok yazmış bir insan olduğu anlaşılabilir.

II. Münşaat'ı Kâni: Esas münşaat nüshasını seçerken aynî yoldan hareket ederek yine Üniversite Kütüphanesinde 1517 numarada kayıtlı olanı seçtik. Bu nüshada 206 tane mektup, tezkere, kaime ve arzuhal sureti, 55 mektup dibacesi sureti, 3 sadaret tebriki, 4 tavsiye sureti ve muhtelif memuriyetlere tayin edilenlere gönderilecek tebrik suretleri vardır.

III. Letaif-i Kâni: Esas olarak Üniversite Kütüphanesinde 5604 numarada kayıtlı olanı aldık. Bu Kâninin hezl vadisinde yazdığı manzum ve mensur parçalarını havidir. Manzum kısım, ulema ve üdebadan geçinen 'Al-lâme' lâkaplı birini tezyif eder mahiyette yazılmış bazı parçalarla Yeğen Mehmet Paşa hizmetinde bulunan Dadî ve Badî mahlaslı sözde iki çavuş ağzından yazdığı gazellerden ibarettir. Bu nüshada sırayla şunlar var: Allame hakkında, içlerinde Arapça ve Farsça da bulunan 15 kaside, yine Allame hakkında ve gazel tarzında 58 manzume, 2 terci-i bend, I muhammes, 2 takriz, 2 müste-

zat, 148 beyitlik bir nazire, 3 çü müstezat olmak üzere Dadî ve Badî lisanından 193 gazel, 19 kıt'a, 47 beyit. Nesir kısmında ise 26 tane mizahi mektubu mevcut.

San'atı bahsinde Kâninin bu üç vadide yaptıklarına ayrıca temas edeceğimiz için eserleri hakkında başka bir şey söylemiyoruz.

San'atı ve Şahsiyeti

Kâni, Divan edebiyatının hem şiir hem de nesir sahasında eserler vermiştir. Divanı, Münşeâtı ve Hezliyatı vardır. Bunlardan sırası gelince biraz bahs edeceğiz. Şimdi onun bu üç vadide yaptığı şeyleri anlatmağa çalışalım.

1. Şairliği

A. Divan şiirindeki mevki:

Kâninin Divan şiirindeki mevkiini göstere bilmek için bu edebiyatın onun zamanında nasıl bir durumda olduğunu tebarüz ettirmek lazım. Hatta daha gerilere bakarak edebiyatın bu zamandaki halini almak için nasıl bir tekâmül seyri geçirdiğini de söylemek icab eder. Bu ise Divan edebiyatının kendi dahilindeki tekamülünden ibaret. Mukaddemede bu edebiyatın içinde bulunduğu cemiyetin zahiri tekâmülü ile hiç bir alâkası olmadığını, ancak bu edebiyat ve cemiyetin birbirlerine bünyeleri itibarile merbut olduklarını söylemiştik. Şimdi Divan edebiyatının bu kendi dahilinde tekâmülüne bir göz atalım.

Kavmi bir cemiyet teşekkülünden kurtulup islâmi bir imparatorluk çerçevesine girmiş bir cemiyette, yeni

yeni yetişmeğe başlayan şairler tabîi ki eski nizam edebiyatının kendi kavmi motifleri, mevzuları ve şekilleri ile ittifa edemezlerdi. Netekim Osmanlı devletinin daha kurulduğu sıralarda Türk edebiyatında da bir ümmet edebiyatına gidiş görülüyor. Türkler bu İslâmi edebiyat çevresine girerlerken coğrafi ve harsî yakınlıklarından dolayı ilk defa İranlılarla temasa geldiler. Onlar bu çerçeve dahiline bizden daha evvel girmişler; ve hatta on üçüncü asırdan evvel yetişmiş aslen türk olan birçok şairler eserlerini, Türk dilinin kifayetsizliğinden bahs ederek, İran dili ile yazmışlardı. Bunun en mühim sebebini henüz takarrür etmiş bir Türk yazı dilinin mevcut olmadığına ve dilin ozamanki halinin İslâm tefekkür sistemini bütün inceliklerle hakaten ifade edebilecek bir vaziyette olmadığına arıyabiliriz. Demek oluyorki Türklerin İranlılarla olan kültür teması daha osmanlı devletinin kurulmasından çok evvel başlamış bulunuyordu. Fakat ne zamanki Türk cemiyeti eski küçük istikrarsız devletler sisteminden kurtulup kuvvetli bir devletin idaresi altında takarrur bulmağa başladı, bu ara yetişmeğe yüz tutan şairler de daha geniş bir okuyucu kitlesi tarafından anlaşılmak kastile yavaş yavaş Türk yazı dilini işlemeğe başladılar. Bunu yaparlarken önlerinde büyük şairlerle İran edebiyatı duruyordu. Hepsi de kendi İslâmi düşüncelerine en uygun olarak bu edebiyatı buldular; ve onu taklit yoluna girdiler.

İran edebiyatı bu sıra Firdevsîden beri tekâmülünü yapmış, artık kökleşmiş bir edebiyat haline gelmişti. Taayyün etmiş şekil, düşünce ve güzellik unsurları ile tam bir kılâsik edebiyat olarak mevcuttu. Bu edebiyatı taklide başlayan ilk Türk şairleri onun düşünce, şekil sistemlerini tam olarak alıyorlar; fakat çok daha ilerlere gide-meyip oldukça mahalli olarak kalıyorlardı. Yani mazmun dediğimiz bir nevi tasavvur, güzellik unsurları henüz edebiyatımıza tam olarak girmiş değildi. Şiir lisanı gayet acemice idi.

Divan edebiyatının onaltıncı asır sonuna kadar olan tekâmülü bu mazmunları içine almasına ve lisanın mükemmel bir şekle gidişine doğrudur.

Bu ilk şairlerden –Hoca Dehhanî, Ahmed Fakih, Şeyyad Hamza, Gülşehrî, Aşık Paşa– sonra yetişenler artık İran edebiyatındaki bütün mazmunları Divan edebiyatına nakletmişler; ve bunları oldukça mükemmel bir lisanla sarabilmişlerdi.

Bu arada on dördüncü asır şairlerinden Ahmedi'nin mevkiini ihmal etmemek lâzımdır. Dediğimiz gibi İran şiirindeki mazmunları edebiyatımıza nakletmek, bunları iyi bir lisanla ifade etmek ve şiirlerinde kendisinden sonra yetişenlerde görülen kelime oyunlarına ehemmiyet vermesi bakımından o, edebiyatımızda mühim bir rol oynamıştır. Şeyhinin yaptığı ondaki bu unsurların daha derli toplu ifadesidir. Fakat Şeyhide olsun, Ahmet Paşada, Necatide olsun henüz lisan tam bir mükemmeliyete erişememişti. Divan şiiri lisanının mükemmelleşmiş ve taayyün etmiş şekline onaltıncı asırda Bakî'den itibaren görüyoruz.

On altıncı asrın sonunda vaziyet budur. Artık Türk edebiyatı Fuzuli ve Baki ile kendi kıymetlerini yetiştirmiş ve takarrur etmiş bir edebiyat haline gelmiştir. Öyle ki Türk edebiyatı, İran edebiyatı ile rekabet edecek bir vaziyettedir. Hatta Camî'den sonra büyük Klasik şairler yetiştiremeyen İran edebiyatından üstün bir hale bile gelmiştir. Bunu Divan şairlerimizde biliyorlardı. On yedinci asırda artık çekinmeden kendilerini eski üstatlarından üstün tutabiliyorlardı.

Bu defa şiirin tekâmülü daha ziyade şahsileşmiye ve mahallileşmiye doğru yöneldi. Netekim Onyedinci asırda, mesnevi tarzında, artık eski İran mevzularının tekrara itibar azalmış; bazı şairler mahalli mevzular seçmeye başlamışlardır. Nef'ide bir parça Urfi, Enveri tesiri

varsa da onu nevi şahsına münhasır bir san'atkâr olarak görüyoruz.

Onyedinci asrı idrak etmeye başlayan şairler her şeklin, her mevzu'un her mazmunun kendilerinden evvel bir çok defalar kullanıldığına dikkat ediyorlar; ve şahsiyetlerinin görünebileceği biraz farklı ifade şekilleri aramaya başlıyorlar. Tabii ki bu sözümüz bütün şairlere cari değildir. Bu anlarda da yine eskileri tekrar etmekle meşkul pek çok şair vardır. Biz Naili'yi ve Nabi'yi kast etmek istiyoruz.

Bu zamanda gözlerini İrana çevirenlerin görebilecekleri muasır iki mühim şahsiyet İranlı değil Hint-İran şairlerinden Şevket ve Saiptir. Şevketin şiiri artık fikrin ve hayalin en ince unsurlarını ifade eden bir san'attır. İşte Nailinin Şevket tesirinde kalarak edebiyatımızda yaptığı mühim iş budur. Naili hiç bir zaman Divan edebiyatı an'anesinden ve mazmunlardan kurtulmuş değildir. Fakat bunları öyle ince hayaller ve öyle fikirlerle örmüştür ki ona hiç sakınmadan edebiyatımızda yenilik yapmış bir şahıs diye biliriz. Bu tarz en yüksek mertebesini Şeyh Galip'te buluyorki onu anlamak isteyen bir insanın Divan edebiyatı an'anesinin bütün esaslarını bilmesi lâzımdır.

Saip tesirini ise Nabi'de buluyoruz ki bu tarz şiirde şiriyeti ihmal ederek daha ziyade fikre ve vecize söylemeğe kıymet veren bir tarzdır. Fakat bu Saip'in yalnız bir tarafıdır. O, aynı zamanda Şevket gibi ince fikir ve hayallere de ehemmiyet vermiştir. Nabi onun yalnız bu sırf fikri tarafının tesirinde kalmıştır. Bu tarz ilerde kendisine çok muakipler buldu. Ezcümle Sabit ve Ragıp Paşa gibi.

Onsekizinci asırda Divan edebiyatında mahallileşme cereyanı her zamandan daha çoktur. Bunun en bariz misalini Nedim'de görüyoruz. O da Divan edebiyatının umumî çerçevesinden çıkmış bir şair değildir; bir çok maznunları olduğu gibi kullanmış, fakat umumî çehresi

itibarile edebiyatımızda yaşadığı devri aksettirebilen yeni ve orijinal bir şair olabilmıştır. Onu taklit etmek isteyenler ise Nedimi anlıyamadıklarından iptizale düşmüşler; ve asrın sonunda Enderuni Fazıl ve İzzet Molla ile mahallilik daha ilerlemiştir. Şeyh Galipden sonra hakiki bir kıymet yetiştiremeyen Divan edebiyatı Ondokuzuncu asır ortalarında çözülmüş; ve bu zevki devam ettirmek isteyenler ise zamanın gidişine ayak uyduramayan kimseler olarak kalmışlar; bir ehemmiyet kesbedememişlerdir.

Şimdi bu kısa Divan edebiyatı tekâmülü tablosundan ve Kâni'nin zamanı olan Onsekizinci asır sonunda edebiyatın aldığı şekilden bahs ettikten sonra onun bütün bu şairler içinde hangi kategoriye sokulması icab ettiği meselesine gelelim.

Kâni'nin Divanındaki şiirlerini tetkik ettikten sonra vardığımız netice onun ne Nailî ne de Nabî vadisinde yürümediğidir. Onsekizinci asrın sonlarındaki bir çok ikinci derece şairler gibi o da bu şiirlerinde bir hususiyet gösterememiş ve alelade bir Divan şairi olmaktan öteye geçememiştir. Zaten onun asıl mühim tarafı Divan şairliği değil nesri ve hezliyatıdır. Bu taraflarını ilerde ayrıca göstereceğimiz için şimdi şairliği hakkında daha bazı şeyler söyleyelim. Şiirin umumî heyyeti ihtibariyle Kâni kendinden evvel gelmiş şairlerden belli başlı tesirler taşımaz. O bütün bir Divan edebiyatı an'anesinin tesirindedir. Yanlız bilhassa kasidelerinde Nef'i tesirini hissetmemek kabil değildir. Divan edebiyatı kendi büyük kıymetlerini yetiştirdikten sonra artık şairler taklit için İran edebiyatına bakmamıya başladılar. Nef'i fevkâlâde şahsiyetile kaside vadisinde kendini gösterince ondan sonraki ikinci derece şairler kasidelerinde çıkar yolu onu taklidde buldular. Fakat bunların hiç birinde Nef'ideki şahsiyet olmadığından bu taklit müeddaya değil yalnız edalarına tesir edebildi. Kâni de bunlardan biridir.

Kâni'nin tahmis veya tanzir ettiği şairler hemen hemen şunlarair: Hayalî, Fuzulî, Bakî, Neşatî, Cevrî. Fakat onun şahsiyetini bunlardan hiç birile mukayese edemeyiz. Hele Hayalî'nin bir gazeline yazdığı tahmis-te ikisi arasındaki fark ne açık görülüyor. Kâni hiç bir zaman ondaki hayal, fikir inceliğine ve ruh hamlesine erişememiş; bu tahmis yalnız kafiye uydurmaktan ibaret kalmıştır.

Şimdi Kâni'nin şiirinin daha umumî hatlarına gelelim. Divanında kendi san'at, bilhassa şiir, telâkkisine ait bazı parçalar görürüz. Ezcümle:

Ol dil ki kilk-i nadire perdaze hükmeder
Hükmü muta' rayı rezin itibar olur
Ol dil ki sırrı âlem-i gayb armağanıdır
Her nutku çaşnide leb-i lâ'lei yar olur

diyor. Demek Kâni şiirde fikrin rolünü inkâr etmemekle beraber esas olarak gönlü yani hissi alıyor. Fakat bu gönlü alelade hislerle dolu değil. Onun bir sırrı olacak; ve bu sır da kendisine âlem-i gaybdan verilmiş olacak. Yani gönlün tasavvufi aşk ve sırla dolu olması lâzımdır.

Ol sırr-ı mübhemin ki seraperde-i hayal
Birun-u bab-ı halvetine perdedar olur
Ol perde-ı hayal ki bigâne maniye
Her yüzden aşinalığı şöret şiar olur

Bu sır aynı zamanda müphemdir; ve hayal dahi bunun kapısına yaklaşamaz. Fakat şiirde bu hayal perdesi denilen şey manaya bigane olmamalıdır.

Ol mani-i muhayyel-i nevzade nazdan
Gehvare-i murassa zerrin sitar olur

Ol aşına lâfzlara ebruy-u yar veş
Balây-ı çeşm-i ma'nide cay-ı karar olur

Artık bu manayı muhayyel doğunca yapılacak şey yok. Mananın zahiri saklâyıcıları olan lafzlar da yarın gözü üzerindeki kaşlar gibi bu manayı süsler ve orada karargir olurlar.

Kâni'nin şiir hakkındaki bu düşüncelerini gördükten sonra diyebiliriz ki onda hakiki bir şiir telâkkisi yoktu. Onun şiirde kabul ettiği his, hayal ve fikir (mana) gibi şeyler şiirin kendisi değil; onun unsurlarındandır. Asıl şiir bir ifadesi istenilen şeyle onu ifade etmek tarzıdır ki bunlara muhteva ve şekil diyoruz. Kuvvetli bir fikir, yüksek bir his ve hayalle ifade edilebilir de yine güzel olmıya bilir. Şiirde, bilhassa Divan şiirinde, fikir ne olursa olsun asıl mühim olan onu ifade ediş tarzıdır, onu mükemmel mısralar içine sokabilme ve düzgün, tenafürsüz bir lisanla söyleye bilmektir ki bizim "şekil" derken kastettiğimiz bu terkidir. Bunu bazı Divan şairleri şuurla değil, sede tahteşşuurla veya san'atkâr şahsiyetlerinin sevkile çok defa hissetmişler ve asıl büyük şairler de bunlar arasından çıkmıştır.

Divan edebiyatında söylenmesi icab eden fikirler bütün bir tefekkür sistemile şairlere intikal ediyordu. Onları kıymetlendirirken bu fikirleri ifade ettikleri mısra yapılarına yani şiirlerinin şekline göre kıymetlendireceğiz. İşte Kânide bu tarafı hemen hiç görmüyoruz. O, gelişi güzel yazmış ve bu şekil mükemmeliyetine hiç ehemmiyet vermemiştir. Şiirinde iptizale düşüşler, lûzumsuz bir cinas merakı, kelime oyunculuğu görüyoruz. Şiirinde şairliğini değil zekâsını gösteriyor. Bu lâfız san'atlarının şiirde şiir unsurunu nasıl kaybettirdikleri herkesin malûmudur.

Yukarda da dedik ki Kâni alelade bir Divan şairidir. O, Divan edebiyatı an'anesinin getirdiği maznunları bel-

ki zekice fakat šiiriyetten uzak olarak bol bol kullanır.
Bunun bazı misallerini buraya koya biliriz:

(Hat-Siyah-Gubar):

O dem ki kara haberlerle hatt-ı yar gelir
Baharu sebzeyi anma dile gubar gelir

(Gamze-Aman vermeyen):

Hayyat-ı gamze kâle-i canı keser biçer
Bilmez aman o şuh amânı keser biçer

(Boy-Elif, Beli bükük-nun):

Elif kad dilbere olma mukarin nun olur kaddin
Bu davanın güvâh-ı adli hakku nüktesi nâdır

(Yüz-Gülistan):

Teşbih eder hezar gülistana ruhların
Sadberk-i leb şügüftesi yüz gülsitan değer

(Kaş-Mihrap):

Saadet-i dü cihan gûşe-i ferağdadır
Bununla kible-i hacat-ı halk olur mihrap

(Kirpik-Peykân):

Ne nazik cilvelerle gelmiş idin geldiğin günler
Ser-i peykân-ı müjgânınla bağrım deldiğin günler

(Dudak-yokluk):

Ağızla ağladır diyemez yok bizim ise
Ta maveray-ı gaybdadır intisabımız

(Zülf-Perişan):

Ol zülf o perçem ol dilden çıkar mı bir an
Halim neden perişan hiç şaneler de bilmez

(Sine-Ayine);

Hayal-i sine-i simin sınaman sineden çıkmaz
O sade dil nesine cevher-i ayineden çıkmaz

(Zülf-kesret, Hal-vahdet):

Vahdetin fehmeyleyen kesretten olmaz zevkyab
Şemme-i halin duyanlar zülfüne etmez dimağ

(Süleyman-mur):

Mülk-i istiğnada hemvare Süleyman olmıyan
Maslahat fermay-ı maru mur olsa istemem

(Kadeh-ayak-el-dudak):

O mest-i sagar-i nazın elin ayağın öptüm lik
Lebin öpmek kati müşkül iken peymaneden sonra

(Zerre-güneş):

Zerre olurdum o mihre hakisarımdır dese
Hakipay olurdum amma ki gubarımdır dese

(Musikî Istılalıları);

Nağme-i şehnazı boğdurmuş niyazı galiba
Nale-i uşşak bir kaç perde pest olmuş yine

(Şem'-Pervane):

Konmasa fanus-u himmet fark-ı şem-i devlet
Olmaz elbet meclis-i ünsiyyetin pervanesi

(Zühre-Musiki):

Almıştı ele Zühre kemanını çalardı
Başına güneş dahi çelengin sokunurdu

(Zülf-Silsile-Küfr):

Zülfü siyehi silsile-i cana dolaşdı
Tarf-ı külehi küşe-i imana dolaşdı

(El-ayak-ayağ):

Yalınayak göğüs bağız açık cebim küşad

Saki elinde cam, ayaklar kızıl kızıl

Bu maznumların adedini daha pek çoğaldabiliriz. Fakat bu kadarı da Kâninin onları nasıl kullandığını bize gösteriyor. Anlıyoruz ki o ne bunları Nailide olduğu gibi inceleştirme, hayalileştirme yoluna gitmiş, ne de şiire kendiliğinden bir şeyler ilâve edebilmiştir. Kâni bunları oldukları gibi alıyor ve daha ileriye gidemiyor.

Divanında onun zamanında hayli ilerlemiş olan mahallileşme cereyanına tekabül eden bazı parçalar varsa da bunlar umumî heyet yanında çok azdır.

Kâninin psikolojisinin unsurlarını anlatırken de göstereceğimiz gibi onun bu maznumlardan kurtulduğu bazı parçaları vardır. Sonra yine bu maznumların etrafını ördüğü kendi şahsiyetini gösteren fikirleri vardır. Bunlardan yerlerinde bahsedeceğiz. Divanındaki şiirler hakkında söyleyecek başka sözümüz yok.

B.) Kânide tasavvuf unsurları:

Divan edebiyatında tasavvufa temas eden şairler dört guruba ayrılabilir.

1. Birinciler, ekserisi tarikat kurmuş veya mevcut bir tarikata girmiş te bunun etrafına daha kalabalık bir kütle toplamak isteyen şairlerdir. Bunlar sanatı bu gayelerine propoganda vasıtası edinenlerdir. Ekseriya tasavvufun ilmî taraflarından ve akaidinden bahsederler. Halka, anlaşılmayacaklarından korktukları için, daha ziyade şariat arkasından görünürler. Didaktik şairlerdir. Bunları Divan edebiyatının ilk zamanlarında görüyoruz. Aralarındaki tarikat, tasavvufu görüş ve anlayış farkına rağmen Şey-

yad Hamza ve Aşık Paşa gibi. Şiirleri vahdeti vücut fikri ve ilâhî vecd hisleriyle coşmuş değil gayet kurudur. Fakat yine de mutasavvıf şairlerdir.

2. İkinci kısım ise tasavvufun bu ilmî ve akidevi tarafına ehemmiyet vermez. Onlar ilâhî aşkın coşkunluklari coşarlar. Nereye baksa gözleri Allahı görür. Daima bu aşkı ve vahdeti söylerler. Hatta bazıları, Nesimî gibi, "Enelhak" diyebilecek bir mertebeye bile gelirler. Onlar şiirin şeklini aşmış büyük aşk ve lirizm şairleridir.

3. Bazı Divan şairlerinin ise tasavvufa bir tarikata girmiş olduklarını biliriz, fakat eserlerine baktığımız zaman onlarda tasavvufun icap ettirdiği "masivadan geçme"yi ve zahirî şeylere ehemmiyet vermeme halini göremeyiz. Bunlarda yaşamayı sevme şevki tabiîsi mevcuttur. Şiirlerinde görülen ilâhî aşk ve vect bir istek olmaktan ileriye geçemez. Onlarda dünyaya ehemmiyet vermemek isterler, fakat yaşamının neş'esi bir an elini eteklerinden çekmez. Böyle olduğu halde bazan bunlarında büyük mutasavvufane şiirler yazdığı bir vakı'adır. Demek bunlar dünya ve dünyadan vazgeçme arasında bocalıyan adamlardır. Bu guruba misal olarak Şeyh Galibi alabiliriz.

4. Tasavvuf cereyanı İslâmî tefekkür sahasında o kadar köklü olarak yerleşmiş ve yayılmıştır ki zamanın bütün ilimlerine ve telâkkilerine temas eden Divan şairlerinin hemen hepsi ona da sık sık telmihlerde bulunurlar. Tasavvufla hiç alâkası olmıyan bir çok şairler eserlerinde tasavvufî tabirleri kullanırlar. Bu an'ane tesirile yapılmış bir şey olup tetkik edeni aldatmamalıdır.

Kâninin Mevleviye tarikatına mensub olduğunu bize bütün menbalar gösteriyor. Demek Kâni tasavvufa intisap etmiş bir şairdir. Fakat ne dereceye kadar? Bunu bize eserleri gösteriyor. Ne şiirinde ne de nesrinde aşk ve

vecdle coşmuş bir şair haleti ruhiyesi yoktur. Onu daha ziyade üçüncü gruba sokabiliriz. O şahsiyeti ve psikoloji bahsinde de söyleyeceğimiz gibi zeki bir adamdı ve hayatı seviyordu. Onda tasavvuf bir rindlik halile beraberdir. Dünyaya ehemmiyet vermez, Allaha ermek için onca vasitanın bir kıymeti yoktur. Bütün bunları şahsiyeti bahsinde söyleyeceğimiz için burada eserlerinden aldığımız bir kaç misal verelim ve bunlara göre onun mutasavvıflığı hakkında bir kaç söz daha söyleyelim:

Efsane-i Nesimi ve Mansuru neyleyim
Bir belli başlı daru derin yokmudur senin

Burada Mansurun dara çekildiğine, Nesiminin derisi yüzüldüğüne dair bir tehmih var. Bunu sırf bu oyunu yapmak için yazdığı belli. Çok defa Kâni Nesimiye ve Mansura kalplerindeki sırrı açığa vurdukları için kızar.

Ol vahdet ilen boyladı gitti bu fenadan
Ey gafil-i şuride bu kesret sana kaldı

Hakikat zahir-i her huşku ter unvan-ı batındır
Derunun inkişaf'ı sine-i meşruhdandır hep

Çak-i zemin-i sineyi münbit mahal deyu
Tohm-u muhabbeti dil-i sad çake ektiler

Başı açık delisi olup nay veş gönül
Mağz-ı serinde cevher-i cinnet şinah eder

Şuriş-i şem'i neden idrak eder pervaneler
Suziş-i aşk ile biperva nice bir yaneler

Yem-i visalde daim şinahe talip olan
Misal-i mahi-i yem cismi pare pare gerek

Kanı helâl şer-i vefada bilenlere
Bünt-el-aneb haram olur bilmiyenlere

Habab-ı bade ehl-i binişe bir çeşm-i ibrettir
Fena bünyat olan şuh-u hevayiden beka umma

Şu bir kaç misal Kâninin tasavvuf telâkkisi için yu-
karıda söylediklerimizi takviye ediyor ki ben buraya te-
sadüf ettiğim beyitlerinin en karakteristik bulduklarımı
yazdım. Sonra eserlerinde bu beyitler tasavvufla hiç alâ-
kası olmıyan şeyler arasında sıkışmış kalmışlardır.

Kâninin Mevlâna, Abdülkadir-i Geylânî, Hacı Bek-
taş-ı Velî, Niyazi-i Mısırî ve Nakşbendiye tarikatı için
yazdığı sitayişleri de vardır. En samimî olması icab eden
Mevlâna sitayışı bile alelade bir istimdat parçasının
ufuklarını aşmamıştır.

C.) Kâninin Hezildeki yeri:

Kâninin alaycı, rind ve nikbin tarafını göstermesi
bakımından hezliyatı Divanından daha mühimdir. Edib
efendi, tarihinde, onun yaradılışı itibarile hezl vadisine
meyyal olmadığını; fakat bazı hezzallerin etrafını alıp
onu bu nevi manzumeler yazmağa teşvik ettiklerini söy-
lüyor. Bu yanlış bir hüküm olsa gerektir. Kâninin tab'ında
bu tarafa bir kayış olmasaydı okadar bol hezl yazmaz ve
zaten hezzallerin meclisinde bulunmazdı.

Kâni ferdi şahsiyeti ihtibarile alaycı, neşeli, zeki, içi
içine sığmayan bir adam olduğundan Divanındaki şiirle-
rinin muayyen kadrosu içinde kalamazdı. Kâni şahsiyet-

te bir adamın da bu bakımdan hezl yolunu tutacağı zaruridir. Hezilde şair mevzu'unu istediği gibi seçer; ve istediği kelimeleri kullana bilir. Ona karışan yoktur. Burada Divan şiirindeki mazmunlara, mevzu ve hatta kelime muayyeniyetine hiç ehemmiyet verilmez. En müstehcen tabirleri, kelimeleri şair çekinmeden kullanır. Kâninin hezllerinde de bunları bol bol görüyoruz. Çoğunu okurken yüzün kızarmaması mümkün değil.

Hezl, ya şiirin muhtelif şekillerile veya başka şairlerin ciddi şiirlerine bir nazire şeklinde yazılır. Bazen hezlâmiz şerhler de olabilir. İşte Kâni şekil itibarıyla Divan şiirindeki hezlin icab ettirdiği bu yollardan hiç ayrılmamış fakat şahsiyeti icabı bazen gayet nezih ve zekice beyitler yazabilmiştir. Zamanındaki haksızlıklara kötülöklere daha kolay çatabilmek için Kâni bu hezillerini hiciv şeklinde muayyen kimselere değil, mücerret olarak seçtiği, meselâ "allâme" gibi, bazı na mevcut adamlar üzerine yapıyor. Yani onda tek şahıstan ziyade bir tipe hücum vardır.

Hezliyattaki gayelerini de sözde Yeğen Mehmed Paşa hizmetinde Dadî ve Badî mahlâslı iki yeniçeri çavuşu ağzından yazmıştır. Tarihi Edibin onu müdafaa yollu söylediklerine bakılırsa o zaman hezil pek iyi bir şey olarak telâkki edilmiyor. Böyle hareket ederek Kâninin de biraz olsun kendini saklama isteği olduğuna hükmedilebilir.

II.) Kâninin nesri:

Kâninin san'atı hakkında kısada olsa bazı şeyler söylemiş olan Ebüzziya Tevfik, Muallim Naci ve hatta Gibb onun nesrini nazmından üstün buluyorlar. Bu hakikaten doğru bir hükümdür. Yukarda onun nazmı bakımından alâlâde bir Divan şiirinin seviyesini geçeme-

diğini görmüş, çok şeyler yazdığını fakat şiirin şekline dikkat etmediğini, cinas ve kelime oyunu merakıyla hakikî ve güzel şiirden nasıl uzak kaldığını anlatmıştır. Nesri için ise aynı hükümleri tekrar etmemize imkân yoktur.

Divan edebiyatında nesir ta baştan beri hiç bir zaman ihmal edilmemiştir. Fakat mukayese edilecek olursa şiirin ve şairin kıymeti bunun yanında daima üstün olarak kalmıştır. Zaman şairlere daha çok ehemmiyet veriyor ve bittabi nasirden çok şair yetişiyordu. Divan şiiri ve –O zamanki tabiriyle– inşası arasında umumî ve lisanî unsurlarının tekâmülü bakımından büyük bir yakınlık görüyoruz. Şiirde olduğu gibi inşada da ilk zamanlarda lisan bakımından bir sadelik mevcuttu. Gerçi nesirde de örnek olarak İran münşileri alınıyor, cümle yapımı ve umumî heyyet itibarile bunların tesirinde kalınıyor fakat lisan çok sade bulunuyordu. Biraz daha ileri devirlerde gelmesine rağmen Sinan Paşa'yı misal gösterebiliriz. Tazarruatında, tesirinde kaldığı Ensarî-i Hırevîn'in eserindeki cümle yapış tarzını aynen Türkçeye tatbik ettiği halde lisanı kendisinden sonra gelenlere nisbet çok sadedir.

Bunun böyle olması tabîdi. Çünkü taklit ettiği eserin esası ve cümle yapısı türkçeye nakledilirken daha muğlâk bir lisanla işlenmesi mümkün olamıyordu. Yoksa elkap örneklerinde ve münşeatlarda bu muğlâklık yine mevcuddur.

Edebi nesir diyebileceğimiz bu vadi gittikçe daha terkipli ve daha muğlâk bir hale doğru tekâmülünü yapmıştır.

Bunun yanında bir de Tarih ve Tezkire-i şuaralarda gördüğümüz ilmî nesir vardır ki bu öbürünün aynı değildir. Bunlar bir şeyi anlatmak kastile yazılırlar ve muharrirleri inşadaki hünerlerini mukaddemede gösterip asıl

vakaları anlatmaya başladıkları zaman bilmeceburiye karışıklıktan kurtulup sadeleşirler.

Yukarda söylediğiniz gibi edebi nesrin tekâmülü da-
ima muğlâklığa ve bir şeyi mümkün olabildiği kadar
uzun anlatmaya doğru olmuştur.

Bu hal 17. asır sonuna kadar devam ediyor ve nesir
sahası adeta nasirin lisanî ve hayalî maharetini gösterdiği
geniş bir saha olarak kalıyordu. 18inci asırdan itibaren
ise bu muğlâklık az da olsa gittikçe açılmaya başlıyor ve
tam saade nesir edebiyata yine Tanzimatla girebiliyor.
Tanzimatın Türk nesrinde yaptığı asılbüyük iş onu muğ-
laklıktan, lüzumsuz şişginliklerden kurtarması ve söyle-
yiş tarzına değil, söylenmesi icap eden şeye, fikre ehem-
yet vermesindedir.

Kâninin nesrinin şekli itibarile mevcut ananeden ay-
rıldığını düşünmek abes olur. Onun nesrini iki cepheden
tetkik etmek lâzımdır:

A. Ciddî maktuplarında, arzıhal ve kaime örnekle-
rinde gördüğümüz uzun cümleli, muğlak ve anlaşılma-
sı güç nesridir ki bunlarda onun şahsiyetini aramak
mümkün değildir. Bunlar ehemmiyetten ârî, ekserisi
başkasının ağzından yazdığı resmî parçalardır. Mamafih
bunlarda bile Veysî ve Nergisîde bulunan muğlaklığı,
lüzumsuz uzatmaları pek göremiyoruz. Kâni artık nes-
rin açılmaya başladığı bir devirde yetişmiş ve zamanına
tâbi olmuştur.

B. Onun nesri hakkında hüküm verirken neşeli,
ümorist, alaycı ve şakacı tab'ının tesirinde olarak yazdığı
hezlâmiz, samimî parçalarını göz önünde bulundurmak
lâzımdır. Bunlarda üslûbunun bile derhal deştiğini görü-
yoruz. Çok defa kısa kısa cümlelerle söylemek istediğini
doğrudan doğruya söylüyor. Lüzumsuz terkipler, muğ-
lak ifadeler, uzatmalar bunlarda yok. Kâni bu nevi parça-

larında zamanından bile ileri geçebilmiştir. Yaptığı seci-lerde, cinaslarda bile bir tabiiilik ve samimilik var.

Kâninin nesrinin şekli hakkında söyleyecek başka bir şey yok. Muhteva bakımından ise şunu tebarüz ettirmek lâzımdır ki ciddî olarak yazdığı mektupları, arzı halleri zamane adamı tarafını alâkadar eder. Herhangi bir iş için merciine olan rica ve niyazları muhtevidir. Diğer parçalarında ise coşkun bir samimiyet var. Onun asıl şahsiyetinin akislerini bunlarda görüyoruz.

Umumî olarak şunu söyleyebiliriz ki Kâninin şiirinde bulunan hususiyetler aynen nesrinde de vardır. Divan şiiri an'anesine sadık kalarak yazdıkları kıymetsiz ve şahsiyetini göstermesi bakımından nakısa, yine bu an'ane dahilinde yazdığı Münşe'atındaki parçalarda böyledir. Onun asıl dikkat edilmesi icap eden tarafı şiirde ve nesirde bu an'aneyi biraz olsun kırdığı taraflardır. Nasirliği ve şairliği arasındaki farktan yukarda bahsettiğimiz için bunun burada bir kerre daha zikretmeği lüzumsuz buluyoruz.

Kâninin Şahsiyet ve Psikolojisinin Unsurları

İlk defa bunları ayrı ayrı gösterip sonundada bir terkiibini verince Kâninin şahsiyet ve psikolojisi hakkında bir fikir edinmiş ve onun ruhî portresini çıkarmış oluruz.

I. Kânide Rindlik

Rindlik, bir insanda muhtelif unsurlarile tecelli eder. Melâmet, işret, avarelik, dünyaya ehemmiyet vermemek

bunun icabatındandır. Kâninin eserlerinden bunlara dair çıkardığımız parçaları görelim.

A) Melâmet

O denlû mücrimim zerre sevabım varsa defterde
Ya sehv-i kâtiban ya iftiradır ya Resulallah

Vücudüm bir günehtir kim ona benzer günah olmaz
İşim gücüm günüm gicem kabahat ya Resulallah

Mail olma came-i caha gönül sıkletlidir
Hırka-i fakrı libas et işte ol hıffetlidir

Merd-i divanenümayı eyleme tahkir kim
Nezd-i hakda akile mağbutdur divaneler

Sana çok yalvardım bitse yalvaramağile işler
Görürsün ceyb-i dilde nakd namile zerim yoktur

Kapu Allah kapusu eşğin balin veş yasdan
Derinde derbeder divaneyim gayri derim yoktur

Şeref insana ziyb-i camevü destardan gelmez
Dıraht-ı huşka revnak mihr-i pürenvardan gelmez

Kâniya kâfi değil rüsvay-ı maderzada hiç
Gayret-i ihvan ile pend-i peder netsek gerek

Geldim kapusu önüne âlem bana güldü
Bu babda ey Kâni kati mashara düştüm

Düşer dil asitan-ı dilbere meyhaneden sonra
Eder bir secde-i İskenderî amma neden sonra

Zerre olurdu o mihre haksarımdır dese
Hakpay olurdu amma ki gubarımdır dese

Derunum paymal-i minnet-i dunan iken Kâni
Cebnim asitan-ı zümre-i rindane hasrettir

Aya ki münasip bana bir işmi bulunmaz
Dünyada ya bir akli müşevveşmi bulunmaz

Eteğim yok belime sokmaya nimten vari
Terzi başıya varın bana iki peş getirin

Hep çulu torbayı yedi esb-i hakirimiz
Gitti saman yerine şu eski hasırımız

“Bir vakitte ki yürek iptilây-ı sevdây-ı afet nünüm
ile meşgul-ü halecan ve beyin tecarüd-ü efgâr-ı gûna gûn
ile daimiyül galeyan ola, artık böyle bir yürekle öyle bir
beynin heykeli azlü infisal veya tekdirü nikâlden müte-
essir olmak kabil mi?”

“Ben sana meramımı açıkça söyliyeyim: gavail-i
alemnden yani meşagil-i zirü bemden azade ve asude ola-
rak yaşamak için bir edib-i bimüdaninin muhtaç olduğu
şeyler bir oda içinde beş on parça kitab-ı perişan evrak
ve bir iki çotra şarab-ı ergevan revak ve gâhice müdavele-i
akdah-ı ünsü ülfet için muvafık ahbab-ı menfurunnifak
ve paşalarımız gibi zevata muhtaç olmayacak kadar
meblâğ-ı muhassılülesbab-ı vel’infakdır...”

B.) Avarelik

Karn-u evvelde seyhatta iken
Gâh mihnet gehi rahatda iken

Geşt iderken bu zemin sahrasın
Seyr iderken karasın deryasın

Bir zamanda gezelim dünyayı
Alalım ibrat-i mafihayı

Gezdim Eflâk havalisinde
Sonra nehr-i Tuna yalısında

Bade cezbe-i abu dane
Eyledi sevk yine yabane

Hane berduşu feramuş gir-i vuslat olan
Her güzel ana cefa eylemesi adet olan

Kararın yok esüp savurmadan aramsızlıktan
Bu günler mi acep Kâni saba veş yeldiğın günler

Eğerci alem-i ab içreyem yem-i huna müstağrak
Bu dalgınlık var iken bende alem kande ben kande

“Biz dahi gülgeşt-i rıyaz-ı İstanbul memulile verkay-ı
naazmude misal havalandık amma چون بدام افتد تحمل باید سه
نوسرا nusra'ını henüz sahe-i hıyaban-ı behişt nişanına
koymadan kulağımıza koydular. O gidiştirki gider dahi
gider dahi gider.”

C.) İşret

Aman dest-i nüvazişle beni tatyib kıl zira
şikest etti serapamı gumumun üstürüpası

Kânî-i şuhin eda humhane-i aşka düşüp
Neş'e cuyay-ı dil-i huşyar ise serper çıkar

Şimşek gibi aşkın şereri dilde çakarken
Meyhanedeki badeyi çakmak ne revadır

Der imişsin aşıkın mest-i müdam olmak gerek
Cam-ı şevkin durdan bir kez gören ayıkmıdır

Humdan sebuya sagare iken şitab-ı mey
Ber aksdir bizim huma doğru şitabımız

Zevk-ı şarab-ı nabı peymaneler de bilmez
Serhoş-u bezm-i şevki meyhaneler de bilmez

Diyar-ı neş'e mamur olduğundan sonra bir kerre
Başını kaldırıp bakmaz harap olsa cihan sarhoş

Oldu lebriz-i gazep saki meyi döktük diye
Sürçmesin âlemde bir kerre ayağı kimsenin

Yalın ayak göğüs bağır açık cebin küşad
Saki elinde cam ayaklar kızıl kızıl

Talebkâr-ı neşat-ı bade-i gülgûnunun saki
Heman bir sagar-ı lebrizle memnununun saki

Lebin fikri düşelden hatır-ı üftadeye nâgâh
Dil-i zarım heman sahbay-ı nabe düştü düştükce

Irzehti olan sarhoşa meyhane yakışmaz
Hasırlı şişe rafu dolabında gerektir

“Bahusus hengâm-ı gurbetzedegide munis-i dil-i na-
ram ve hemdem-i ruh-u bizaram olacak sultanım gibi
bir zat-ı dilnevaz ile teati-i akdah-ı serşar-ı ünsü ülfet
olunduğun...”

Kânide Rindlik

Rindlik temayülünün Kâninin eserlerinde görülen muhtelif tezahürlerini (melâmet, işret, avarelik) ilk defa ayırmıştık. Fakat bunlar aynı rindlik halinin kısımları olduğundan bu isim altında ve toplu olarak mütaleaları daha doğru olur.

Rindlik ekseriya tasavvufi telâkkiden gelir. Fakat bu demek değildir ki her mutasavvuf muhakkak rind meşreb olsun.

Tasavvufa sâlik olupta fakru hal içinde olan bazıları dünyaya ehemmiyet vermediklerinden ve fakirliklerinin hakiki bir padişahlık olduğundan bahsederler; fakat paraya ve dünya malına sahip olunca bunların hepsini unutturlar. Artık onlarda muhteris bir insan olurlar. Kânideki rindliğin böyle bir fakirlik sevkile olmadığını görüyoruz. İstanbula ilk gelip Divan-ı hümayun kalemine girdiği ve istikbâlinin garanti edildiğini gördüğü zaman bile bu halden kurtulmak için çareler aradığına şahidiz. Demek onun rintliği kendi şahsiyeti iktizasındandır. Yaşadığı hayat buna tam bir delildir.

Eserlerinde yaygın halde olup yukarıya aldığımız bazı parçalar onun şahsiyetinin bu tarafını aydınlatıyor. Bunlara bakınca görüyoruzki Kânide bir melâmet, kendini kötü göstermek mevcuttur. O aynı zamanda aynı yetten sıkılan bir yerde mütemadiyen bulunmaktan hoşlanmıyan bir adamdır. Daima gezmek, yer değiştirmek ister. Bu başı boş bir geziş değildir.

“Bir zamanda gezelim dünyayı –Alalım ibret-i mafihayı” diyor. Kâni hakikaten görerek ve ibret alarak gezmiştir.

Kâni şeriata, hadiselerin zahiri taraflarına ehemmiyet vermez. Onca maksat vasita değil gayedir. Çok defa

bu zahire ehemmiyet verdiği için zahide çatar. İçkiye düşkündür; ve onun ancak hakiki aşkı tanıyanlara helâl olduğunu söyler. O vasıta değil gaye adamıdır. İlerde bu vasıtaya ehemmiyet vermeyişin onun tanteşşuuruna sinmiş korkusundan bahsedeceğiz. Fakat bu onun hakiki şahsiyeti değil ancak ehemmiyetsiz bir cephesidir. Zahirî aşka emmiyet vermesi ilâhî aşka götürdüğü için olabilir.

Yukardaki parçalardan çıkardığımız neticeler bunlardır. Demek oluyor ki onun psikolojik bünyesinin temel taşı olarak rindliğini alacağız. Kâni çok defa hadiselere şahsiyetinin bu tarafa bakmış ve onları bu tarafına göre mütalea etmiştir.

II. İtiraf

O denbû mücrimin zerre sevabım varsa defterde
Ya sehvi-i kâtiban, ya iftiradır ya Resulallah

Derunum zikrû fikr-i hazrete bigânedir gerçi
Nice beyhude fikre aşınadır ya Resulallah

Vücudum bir günehtir kim ana benzer günah olmaz

İşim gücüm günüm gicem kabahat ya Resulallah

Şu denbû yekke tâz-ı arsa-i isyandır Kâni
Ki nefsi kendiden eyler şikâyet ya Resulallah

Hata vü sehvi Kâni itiraf et nezd-i baride
Duanın efdali çok "lâ-tüahiz inne seynadır

Yukarda misal olarak aldığımız Kâninin psikolojisinin bu tarafına ait kısımlar hemen bütün divan şairlerinde mevcut olup bir an'ane şeklini almıştır. Kâninin bun-

ları bu an'ane tesirile yazdığı anlaşıyor. Fakat bu parçalara kendi şahsiyetinden çok şeyler aksettirebilmiş. İlk beyitten tüten koyu ümor havası da bunu bize açıkça anlatabiliyor. Bu an'anevî havayı bile kendi neşeli, nik-bintab'ının havasıyla doldurabilmiş, bunlara hüviyetinin karakteristiklerini sokabilmiştir.

III. Zamane adamî

Bu bisamanlığın aslı nizama meylimizdendir
Perişani-i giysu-yu metalib şânedendir hep

Zemanede unutulmuş adın bilür dahi yok
Sudur-u lûtfu mürüvvet cünuna hamlolunur

Allah muammer eyliye zat-ı şerifini
Zira odur hakikat mi'melmeabımız

Gördün zemaneyi uymadı sen uy zemaneye
Aldan düruğa lâfa inan uy zemaneye

Zamane adamı menfaati için hareket eden adamdır. Kânide bazan maişeti icabı bu hale düşmüş, bazılarında velinimet dahi demiştir. Onun bu halini kasidelerinde ve bazı mektuplarında da görüyoruz. Zamane adamı yalnız kendini düşünür. Her hale, her nizama kolaylıkla uyabilir. Kânide buna karşı pek fazla bir temayül yok. Bu onun hakiki şahsiyeti yanında pek az ve ehemmiyetsiz kalıyor. Kâninin eserlerini okuyup bitirdikten sonra onun aslen böyle bir adam olmadığını, olamayacağını anlıyoruz. Bu onun geniş şahsiyetinin gayet cüz'î bir parçası olarak kalıyor; ve hayatın büyük zarureti karşısında aşikâr.

IV. Kararsızlık

Kâni seni ister hep sensin ona din mezhep
Kıl feyzini müstevheb ya Hazret-i Mevlâna

Kâni eğerçi etmez isem kimseye vefa
Sad sad hezar şükr ki aşka vefam var

Bana bu neş'e-i cam-ı şetaret her zaman gelmez
Eğer gelse misal-i fikr-i vuslat rayegân gelmez

Arada bir hele şaştık arada mahv olduk
Muradımız diyecek bir muradımız yoktur

Bu misallerden başka Kâninin hayatı, şahsiyeti ve eserleri de bize onda bir kararsızlığın mevcut olduğunu hissettiriyor. Bu, kendini ne kadar anlamış olursa olsun her zeki insanda görebileceğimiz bir kararsızlıktır. Bazen bed-biniye kapılıp “Muradımız diyecek bir muradımız yoktur” dese de biz buna inanmıyoruz. Bütün bu kararsız görünmelere rağmen onun bir şahsiyeti vardır. Buna toplu olarak en sonda temas edeceğimiz için burada bu kadarlık bir kayıtle iktifa ediyoruz.

V. Şeriat korkusu

Değildir mimkati ümmidimiz Allahdan kâni

Ne yüzle varayım yüz vermez isen bab-ı rahmana
Yüzümde rusîyehlik runümadır ya Resulallah

Gubarını rüzgâr itmezse semt-i ravza-i pake
Dem-i mahşerde de işim hevadır ya Resulallah

Derunum zikr  fikr-i hazrete bigânedir gerçi
Nice beyhude fikre a ınadır ya Resulallah

Eğer ruz-u cezada sahib olmazsan değil cennet
Cehennem de bana nefretn madır ya Resulallah

Senin yolunda ölmek gerçi hayli i tir amma
Gönül  lmekten ise hizmet ister ya Resulallah

 mid eyler cihan senden inayet ya Resulallah
Unutma bende-i hasın  faat ya Resulallah

Bana imdad-ı Mevl n y-ı Rum irer yeter yoksa
Yolunda ol  eyhin ta ar a da irsem gider gelmez

Aziz-i z tikam ismin netice ziyb-i hal etme
Af v ismine hemdem kıl halim ismin sabur ismin

 l h  yazma l tf et defter-i big neg n içre
Yazarsan a ınadan yaz bu abd-i mendebur ismin

Yukardaki fasıllardan birinde Kâninin Allaha vasıl olmak için  eriat ismiyle tesbit edilmiş vasıtalarla ehemmiyet vermediğini görmüştük. Şeriat insanları iyili e sevk etmek, birbirlerini kırmamak için ortaya konmuş vasıtalardır. Bunların gayesi insanı "iyi" yapmaktır.   te Kâninin ehemmiyet verdiği şey bu gayedir. Eserlerinde asıl gayeyi unutup bu zahirî peylere ehemmiyet veren sofu tipine çatar. Onca Allaha vasıl olmak için korkmak değil onu sevmek lâzımdır.

Böyle olduğu halde Kânide bazen bu  eriata uymamanın korkusunu sezer gibi oluyoruz. Onda hakikaten böyle bir korku mevcut; fakat bunun  eriattan dolayımı yoksa kendi tasavvuf tarikinde hakkile y r yemedi inin

tesirinden mi olduğu pek belli olmuyor. Sonra Divan edebiyatında bu nevi şeyler yazmakta köklü bir fikir olarak yerleşmişti. Kâni bir ihtimalle bu an'aneye uyduğundan bunları yazmış olabilir. Velhasıl ondaki bu unsurlar şahsiyetinin belli başlı tarafları olmayıp pek tabî ve az olarak kalmışlardır.

VI. Zamandan şikâyet

Zahir oldu eser-i sırr-ı riyay-ı bari
Zahidin kalmadı germiyet-i zühdü elân

Erbain içre dona kalır idi şeyh-i asr
Şerer-i ateş-i hırs olmasa kalbinde nihan

Başını hırkasına çekti uyuştı kaldı
Mar-ı sermâzede manend eşirray-ı zaman

Hele himmette yarış rüzgârın da değil kârı
Ki ol galibde na ehle bu hep ehle eder i'ta

Nice akılleri gördüm muhtaç
Serseri paybürehne gezer aç

Nice erbab-ı ma'arif ki biri
Zabt eder aklı ile bahrü beri
Bulmamış emr-i maaşa çare
Künc-ü külhanda yatar avare
Dememiş kimse ki halin nicedir
Aç yatarsun burada kaç gecedir

Nice dun tab' mukallid gördüm
Ki öter tabl-ı neşatı güm güm

Maye-i servetü samanı tamam
Yüzünü görmemiş asla âlâm

Her şivede hamuş gerek arif-i billâh
Zira üdeba lâfz-ı sühandan hazer eyler

Tir-i kaza münafıka ilmez kıyas eder
Allah ettiği işi bilmez kıyas eder

Rüzgârın pak damenler çeker serpintisin
Kande bir alûde damen var ise serper çıkar

Değil kırat-ı gevher pare-i kadrım benim malûm
Güher suyundayım kadrım bilinmez tartarım yoktur

Bakma hulâsa mihrü mehe çarh-ı encüme
Ne şahına firifte ol ne sipahına

Gönüllerde nihanice tüten buy-u vefa âsâ
Dolanır gerçi irfan iştihar olmaz bu yerlerde

Sofuya söyleme sırr-ı aşkı
Ki yaban ağaca tutmaz aş

Elde satır var iken güçmü kasab olmak bana
Yani bu salhanede sahib nisab olmak bana

Hefte vü şenbeyi şaşırttı bize emr-i maaş
Hat beravurde olan hiz traşi gibiyûz

Kâninin eserlerinde bu zamandan memnuniyetsizlik haline çok rastlıyoruz. Gerçi bu hemen bütün şâirlerde görünen bir şeydir; fakat Kânininki onlardan biraz farklı. Bir defa mücerred olarak zamana çatmakla kalma-

mış bunu gezip gördüğü bazı tezatlardan yani müşahhas hadiselerden çıkarmıştır. Kâni yalnız kendi içine kapanıp yaşamamış, etrafı alâkadar olmuş ve gördüğü şeylerdir ki onda bu zamanından memnuniyetsizlik halini doğurmuştur. Bu hal onun psikolojisi için gayet mühim bir haldir. Bundan başka Kâni etrafının kendi kıymetini anlıyamadığından da şikâyetcidir. Bu kıymet bilmemezlik şikâyetini de Divan edebiyatında çok görürüz. Onun bu hususta asıl orjinal olduğu taraflar, görüp anlıyarak zamanına çattığı taraflardır.

VII. İdare edenlere çatış

Yoktur tarik-i has o şehrahda Kâni
Hep denk denktir remecuyan-ı Nakşbend

Dergâh-ı nifak arı kovanı gibi işler
Sayyad-ı mekes nazır-ı divan-ı sadakat

Ederse halt eğer mir-i meclisin birisi
Mesel fûruşî-i sahib fûnuna hamlolunur

Dosdoğru girilmez kapıdan havraya yan gir
Bar hanenin ardınca usulile heman gir

Mukaddem avcı başı İstıranca dağına gitti
Varup haydut ararken kırdı bir şaşkın çoban tutmuş

Köylere varup da teftiş-i saman etsem gerek
Köy ahalisinin ahvalin yaman etsem gerek

“A Paşam, insan iptida kendisini bilmeli de sonra başkasına öğüt vermeli. Lakin sen özündeki rütbe ve şe-

refin kerametini özünden bildikçe buralarını bilmeğe lûzum görmezsin; ve kendin amil olmaklığın iktiza eden nasayihi başkalarına vermekte imsak etmezsin.”

“Senin Kâni dediğin herif kendini bilmezlerin nasayihine muhtaç olacak kadar pestbaht yaradılmamıştır. Hususâ Cenab-ı Hak Kâniye kendini bilmezlere kendini bildiricek mertebede zebanü irfan rayegânü ihsan kılmıştır ki o rev-işten ayrılmağa hılkatı mesağ göstermez.”

“Ben mektubumda rindane maişet budu ne budu siyyan tutanlara has bir tavr-ı hikmettir demiştim. Anı senin gibi idraki gavşek ve mahfaza-i mağzı nümune nümay-ı dümbelek olanlar taakkul ve iz'an edemezlerse mazurdurlar.”

Kâni gerek umumî gerek tek tek olarak zamanın idare mekanizmasma ve bunu teşkil edenlere çatmıştır. Bunları Nef'ide gördüğümüz, zamanın meşhur adamlarına ait hicviyelere benzetemeyiz. Nef'i ufak bir şahsi kırgınlıkla birçok kimseyi hicvetmiştir. Gerçi Kânide de bazan bunu görüyoruz; fakat onun yazdıkları daima bir sebebe dayanır; ve hiç bir zaman galiz bir küfürname olmamışlardır. Sonra onda şahıstan ziyade umumî senboller seçilerek yapılmış hicivler vardır.

Kâninin bu idare mekanizmasına çatışı sistemli bir tenkit değildir. Zamanını, idarecileri tenkit eder fakat kendi isteği şekli ve idareci tipini göstermez. Bununla beraber Kâninin bu tarafını da ehemmiyetle kale almak icap eder. Eserlerinde, bilhassa Hezliyatında Kâninin şahsiyeti tesirile yaptığı bu tenkitleri çok görürüz. Biraz evvel de gördük ki Kâni zamanının kıymet hükümlerine tabi olan bir adam değildi. Onun dünya görüşünü tasav-

vuf çerçevesliyordu. Böyle bir adamın da zamana ve idarecilere çatacağı gayet tabiidir.

VIII. Bedbinlik, Melânkoli

Dervişine sahib çık ya Hazret-i Mevlâna
İsterse yap ister yık ya Hazret-i Mevlâna

Ey badban-ı şevk açılmazmısın yine
Müstağrak-ı gamım haberin yokmudur senin

Bir gül'izar semtine pervaz etsene
Ey andelib-i can perin yokmudur senin

Üstünde yoğise yerin arz-ı hakikatın
Altında bari hiç yerin yokmudur senin

Hırmen-i derdü elem encümen-i firkat olan
Mahrem-i bezm-i cefa çille keş-i gurbet olan

Ağlamak oldu işim ben bu cihanda gülemem
Damen-i vuslat ile seyl-i sirişkim silemem

Güle düşmezmi rah-ı şebnem-i eşkim bu şeb ya rab
Yeşermezmi bu günde gülbün-i kâmım aceb yarab

Efgârın ile eyleniridim gece gündüz
Şimdi ben o efgârı yitirdim bulamam hiç

Ko ta'nı eşk-i hunpaş-ı şerar efşana ey zahid
Ne yapsın aşık-ı biçarenin de derdi var ağlar

İşkeste olmada yine daim keduy-u dil
Bilür felek şumara dayanur kafam var

Halini arz edemem hazret-i Hakdan gayrı
Yanamam derdini bir ferde bugün gitti gider

Rah-ı aşka bu dil-i şeydayı saldım yalnız
Künç-ü hayrette tekü tenhaca kaldım yalnız

Garib-i hasretiyim gurbet ender gurbetim yarab
Peyam avurde-i daru diyarı yıl geçer görmem

Canü dil gitti bana kalmadı ahdan gayri
Elverir halime yok hal-i tebahdan gayri

Kâninin eserlerinde sırf bedbinile yazılmış bir hale tesadüf etmiyoruz. Şu halde bedbin ve melânkolik bulduğumuz şu parçalar nasıl olup da onun eserinde olabiliyor.

Yukardan beri gördük ki Kâni şen, şakacı, rind meşreb bir adamdır. Bütün bu alaylarından, hatta bir işret gecesinin sabahında sarhoşluktan ayıldıktan sonra zeki kafasile insanın dünyadaki mevcudiyetinin esasını ve durmadan didinmesinin sebeplerini araştırıyor. Kendi kafasını kandıramayınca zaten edebiyattaki an'anevi fikirlerle hazırlanmış olduğu bedbinlik ve melânkoli haline düşüyordu. Hayat ve yaşama şevkinden uzak bir edebiyatın telkin ettiği fikir ise asırlardan beri aynı idi: Hayatın kötülüğü, yaşanmaya deymeyeceği, insanın mayasından bozuk olduğu gibi.

Dikkat edilirse Kâninin melânkolik, bedbin tarafını gösteren yazılar hemen yalnız Divanında mevcuttur. Fakat Kâni bunlar üzerinde ısrarla durmaz. Hemen altlarında onun nikbin şahsiyetinin akislerini derhal fark ederiz.

Yukarda da söylediğimiz gibi onlar büyük neşelerden sonra gelen bedbinliği görüyoruz. Bu kadarı her zeki

adam için normaldir; ve bunlar için bedbinliği Kâninin şahsiyet ve psikolojisinin ana hatları olarak gösteremiyoruz. Yalnız onun kötü zamanlarında hissettikleri olarak alıyoruz.

IX. Nikbinlik, Neş'e

Şivekâran ile hem neş'e-i keyfiyyet idim
Yanıma gelmez idi gam yüzüne hasret idim

Açıldı bab-ı rahmet gitti gam gözden sehab âsâ
Nümayan oldu âsâr-ı saadet afitab âsâ

Basıldı zevkler zor-u mey-i köhneyle mecliste
Asıldı şevkler Kâni ser-i divare bab âsâ

Beş on günlük misafirdir tende canını hoş tut
Kafeste çarpınan mürğ-u dil-i nâlânını hoş tut

Kılû kal-i haber-i hat ile dilriş olma
Müjde-i zımnî-i vuslatta hayal et gece geç

Sana ol nev hat nazende kati incinmiş
gündüzün varmağı olsemte muhal et gece geç

Gözüm nezzare-i ruhsare-i canana hasrettir
Kulağım güftü gûy-u sohbet-i yarana hasrettir

Dimağım aşınay-ı buy-u ümmit olmadan kaldı
Dehanım çaşni-i lezzet-i ihsana hasrettir

Rüzgâr ile olan keştî-i kâma nahuda
Badban-ı himmeti derkâr ise serper çıkar

Teni mağzım Felâtun zan ider amma beni herkes
Ümid-i neş'e eyler nuş-u cam sernigûnumda

Ol ateşi kim bu yedi deryayı eder mahv
Bir buse ile kabil-i teskindir amma

Minmetmi çeker girmek için cennete âdem
Miras kalıptur bana Âdem pederimden

Kâni geçilirmi gülü peyman vü lebden
Kaçmam hele ben böyle nezaketli günehten

Ey benim beççe-i veçh-i hasenim hoş geldin
Gülşen-i hüsn-ü dilim gülbedenim hoş geldin

Kâninin eserlerinin umumî heyetinden onun şahsiyetine intikal ederken görülen en mühim netice –arada daha bir çok unsurların bulunmasına rağmen– onun nikbin, neş'eli, alaycı bir adam olduğu ve psikolojisinin de en ziyade bu tarafının tesirile işlediği hakikatıdır.

Kâniye kelimenin tam manasile nikbin diyemeyiz. Nikbin adam hayatın umumî gidişinin insanlar için daha iyiye doğru olduğunu ve yine hayatı yaşanmaya değer bir şey olarak kabul eden adamdır. Kâni hiç bir zaman bukadar ileriye gidememiştir. Fakat onun rindliğinden, tevekkülünden gelen bir hoş görüşü, neş'esi ve alayı vardır ki bunu bütün eserlerinde görebiliriz. Yoksa onun neş'esini ifade eden parçalar yalnız yukardakiler değildir. Bunlar misallerdir; ve eğer hepsini göstermek isteseydik bütün bir Hezliyatını buraya istinsah etmek icab ederdi.

Zeki, alaycı, gülmeyi ve yaşamayı seven Kâni. Onun psikolojisinin bu ana tarafını anlıyabilmek için "Hırrename"nin sonundaki imzayı okumak bile kâfidir: "Tekir binti Pamuk".

X. Kıskançlık

Uğratma rakibi ki sana doğruca bakmaz
Akil geçinir gerçi ki hodbindir amma

Seni aldatma da bir şeymi imiş ey Kâni
Çekti ruhsarına bir perde bugün gitti gider

Kâniya oynar güler "rağmen li enfi" sek rakib
Kim elinde kâfirin eksik hemen çarparesi

Ağyar ile çünkim yine cananımı gördüm
Ah ateş-i gayret ile her yanımı gördüm

Benim sen ben senin zan eyler idim bir zaman amma
Sen oldun aşınay-ı sad hezar ol gitti ben kaldın

Seninçündü rakiban ile naverdim niçün küstün
Yolunda bi mehaba canımı verdim niçün küstün

Eğer iyd-i visal etse takarrüb
Haram olsun rakibe buse bensiz

Bana rağmen rakibe iltifatın söyler amma ben
Desem cem'iiyyetin bir aslına ersem gider gelmez

Benimle aşinalık yoğiken kimlerle eğlendin
Şükür geçti hele bigânelikler aldığın günler

Aldığımız misaller de gösteriyor ki Kâninin kıskançlık tezahürleri umumîyet itibarile Divan edebiyatı an'anesinden geliyor. Hemen bütün Divan şairleri muayyen kelimelerle rakiplerine çatmışlar, kıskançlıklarında bile

an'anenin icab ettirdiği şartlardan dışarıya çıkamamışlardır. Onlarda rakibin vasıfları daima köpek, kâfir, nefesi kokan, soğuk gibi sıfatlardır.

Kânide de bu an'aneden gelme telâkkiyi görmemize rağmen bir çok yerlerde onun bundan kurtulduğunu müşahade ediyoruz. Meselâ sevgilisinin kendisinden evvel kimlerle düşüp kalktığını düşünmek bile onu üzüyor. Bu hal insan psikolojisi için gayet mühimdir. Kânide buna benzer orijinal ve güzel imajları daha çok yerlerde görüyoruz. Fakat onun kusuru bunları ifade ediş tarzındadır. Güzel şeyler yakalıya bildiği halde san'atının şekil tarafı nakıs olduğu için bunları iyi bir tarzda ifade edemiyor. Bu ise bir şair için mühim bir eksikliktir.

XI. Kader ve tevekkül

Meyusluk neden ne bu endişe-i dıraz
İman-ı tam bilkaderin yokmudur senin

Gel rızk için ey talib-i hak olma perişan
Rızkın seni özler sana tayindir amma

Gıriz faide vermez kazadan ey Kânî
Çeker mesafe-i duru dırazdan girdap

Beri o rütbeyüz esbabdan ki ey Kânî
Tevekkül ile dahi ittihadımız yoktur

Razı ol "nahnü kaseмна beynehüm" takdirine
Eyliyen hakka tevekkül rütbesi rif'atlıdır

Kasr-ı viran şüdesin hane harab-ı gadrin
Sen elem çekme gönül hazret-i Allah yapar

Böyledir kaide-i kahru lûtf âlemde
Hane-i ehl-i dili gâh yıkar gâh yapar

Sen heman hazır ol Allah unutmaz kulunu
Sen uyurken işi birdenbire nâgâh yapar

Murad etmezse hak billâh iş olmaz anladık bildik
Sebuy-ı bade-i âmâl dolmaz anladık bildik

“Bunlar ise şimdiki halde mevcud. Bâkî ve atisi için
de Huday-ı mün'im kefilü kerimdir:”

Kadere bağlanma ve yaşayışını Allaha tevekkül etme
divan edebiyatında bütün bir islâmi tefkkür vasıtasıyla
mevcut olagelmıştır. Şairin çocukluğundan beri işittiği
şeyler daima ondaki bu tevekkül zihniyetini takviye eder.
Herşeyde mukadderatın hakim olduğu düşüncesi onu
hayatî gayretlerden alıkor. Öyleya, madem ki insanın ha-
yat yolu ilâhi bir elle çizilmiştir, onu değiştirmeye kalkış-
mak abes olmaz mı? Divan şairlerinin düşünce mekaniz-
malarının işleyişi ekseri bu telâkkiye göredir.

Kânide de bu mukadderat fikrine sık sık rastlıyoruz.
Onun tevekkülü ise kendi şahsiyetinin ve tasavvufunun
tesirileridir. Mutasavvuf adam dünyevî şeylere ehemmi-
yet vermiyen, onlardan elini eteğini kurtara bilen adam-
dır. Böyle bir insanın ise maddî hırslar peşinde koşmıya-
cağı tabiidir. O rızkı için bile mücadele etmez. “Nahnü
kasemna beynehüm” takdirine tabidir.

İşte Kâninin kader ve tevekkül telâkkisinin karak-
terleri bunlardır; ve umumî telâkkisinden farklı dğildir.
Zaten kader ve tevekkül muayyen şeyler olup bunların
bir orjinali olacağını düşünmek bile abesdir. Yalnız bir
adamın bunlara bağlanma derecesini bilmek icap eder ki
Kânide bunu daima görüyoruz.

Kâninin Şahsiyeti, Psikolojik Portresi

Yukarda Kâninin şahsiyetini ve psikolojisini teşkil eden unsurları ayrı ayrı gördük. Burada yapacağımız şey bunları tekrar etmek değil, eserlerinde gördüğümüz umumi havaya nazaran hangilerinin onun esas bünyesine dahil olduğunu göstermek ve bu unsurların kısa bir terkebini vererek Kâninin ruhî portresini çizmeğe çalışmak olacaktır.

Kâni denildiği zaman her şeyden evvel hatırıma gelen adam nasıl bir insan tipidir? Kâninin yaşadığı hayata ve eserlerinden aldığımız umumi intıbaa göre ilk önce varacağımız hüküm onun neş'eli, alaycı ve rind bir adam olduğudur. Bunu muhtelif vesilelerle bir kaç defa tekrar ettik. Burada yine söylememiz icab ediyor. Onun şahsiyet ve psikolojisinin diğer unsurları bu esasın etrafına örülmüş gibidir. Bunlar arasında birbirinin zıddı gibi görünen bazı haller varsa da bunlar hakikatta zıt değil, yekdiğerini tamamlayan şeylerdir. Şahsiyeti tek taraflı olan hiç bir insan, bilhassa hiçbir san'atkar tasavvur edilemez. Bir san'atkar hayatının muhtelif anlarının ve hadiselerinin psikolojisine yaptığı tesirlere göre bize bir çok cephelerile birden görünür. Mümkün olsaydı da Kâninin hayatını en küçük teferruatına kadar bilebilsek ve eserlerindeki muhtelif parçalarını hayatının hangi anında yazdığını tesbit edebilseydik. Bu defa onun yaşadığı anın eserleriyle olan münasebeti kendi kendine hal edilmiş olurdu. Fakat bunun bizim edebiyatımızda yapılmasına imkan yoktur. Şu halde bizim yapacağımız şey, demin de söylediğimiz gibi, bütün bu unsurlardan istifade ederek ve eserlerinin umumi heyetini göz önünden ayır-

mıyarak onun şahsiyetinin ve psikolojisinin bir terki bini verebilmek tir.

Kânide ilk nazarı dikkati celbeden cihet onun neş'eli, alaycı, rind bir insan olduğudur. Hayatına aid bildiğ imiz bir kaç fıkra da bize onun bu tarafını gösteriyor. O, aynı yetten sıkılan bir adamdır. Müdemadiyen bir yerde kalmaz. Daima gezmek, dolaşmak ve görmek ister. Gezdiği yerleri de ibret gözü açık olarak gezer. Rind ve mutasavvıf bir adamın şeriat kaideleri gibi zahiri şeylere ehemmiyet vermiyeceğ i meydandadır.

Bazı büyük neş'e ve coşkunluk anlarından sonra onun bir melânkoli ve bedbinliğ e duçar olduğ unu da görüyoruz. Bu, zekâ sahibi insan için tabii bir haldir. Kâninin her zamanki tevekkülü ise onun rind şahsiyetinin tesiriledir, ve böyle bir insandan da başka şey beklene mez. Bazan zamanın ve hatta Allahın yaptığı haksızlıklardan bile bahs eder. Bunları yapanlara tek tek olsun, külliye n olsun, tip halinde olsun çatar.

Böylece Kâninin şahsi ve ruhî portresini kısaca çizmiş bulunuyoruz. Artık söyleyecek başka sözümüz yok.

SON

1. E.J.W. Gibb, "A History of Ottoman Poetry".
2. "Anciclopedie of İslam".
3. Fatin Efendi, "Tezkire-i Fatin".
4. Mehmed Edip, "Tarih-i Edip".
5. A. Cevdet Paşa, "Tarih-i Cevdet".
6. Muallim Naci, "Esami".
7. Ebüzziya Tevfik, "Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye".
8. Mehmed Süreyya, "Sicilli Osmani".

IV. BÖLÜM

Çevirilerinden Örnekler

1.

Faulkner'ı Çevirmek

Çevirinin –şiir dışında elbet– bütün sanat yapıtlarına hiç değiştirilmeden uygulanacak, doğruluklarında herkesin anlayacağı ilkeleri olabilir mi acaba? Bu işle gerçekten uğraşanların da, bir çeviriyi yalnız okumakla yetinmeyip onun özelliklerine değgin düşünenlerin de büyük çoğunluğunca benimsenmiş bir ilkenin, daha doğrusu bir çevirme yönteminin sık sık sözü edildiğini duydum: Çeviren, yazarın cümlelerini sözcüklerine değil, demek istediğine, özüne önem vererek, deyimlerin kendi dilindeki karşılıklarını bularak çevirecek; kısacası onu bir çeşit yeniden yazacaktır. İlk bakışta –“Yeniden yazma”nın değişik yorumlara uğrayacağı akla gelirse desarsıcı kuşkulara düşmeden benimsenebilecek gibi görünen bu yöntemin bütün sanatçılara uygulanamayacağını sanıyorum. Özellikle W. Faulkner'a. Aydınlarımız arasında daha yeni yeni ilgi uyandırmaya başlayan, yakında birkaç romanının da çevrileceğini umduğum Faulkner için, doğruluğunu artık kimsenin tartışmak gereğini bile duymadığı bir çeviri yönteminden ayrı, salt ondan yapılacak çevirilerde düşünülecek bir yöntem mi istiyorum? Öyle görünüyor.

Yakınlarda Faulkner'ın bir hikâyesinin iki ayrı çevirisini karşılaştırmam götürdü beni bu kanıya. Aslını oku-

madığım bu hikâyenin ilk çevirisi –Adalet Cimcoz’unki– “Boğucu Bir Eylöl Akşamı” adıyla *Varlık* dergisinin 509. sayısında çıkmıştı. Okuyup bitirince bayağı şaşır-
mış; böyle bir hikâyeyi Steinbeck’in ya da tanımadığım
bir başkasının da yazabileceğini düşünmüş; sonra, belki
Faulkner’in benim bildiğimi sandığım Faulkner olmadan
önce yazdıklarından biridir bu, deyip geçmiştim. Ama
değilmiş, benim bildiğimi sandığım Faulkner’in hikâye-
siymiş o. Bunu bana, A. Cimcoz’un çevirisini okudu-
ğumdan dört ay sonra, “Kırmızı Yapraklar” adlı kitapta
aynı hikâyeyi “Kuru Eylöl” diye çeviren Ülkü Tamer öğ-
retti. (Yukarda bu hikâyenin aslını görmediğimi söyle-
miştim. Şimdi elime geçse, Ü. Tamer’in çevirisinden son-
ra onu okumak gereksinmesini duymayacağımı biliyo-
rum. Yalnız adının “Dry September” olduğu sanısında
yanılıp yanılmadığımı anlamak için başına şöyle bir ba-
kardım.) Gelin isterseniz “Kuru Eylöl”e birlikte girelim:

“Kanlı Eylöl alacakaranlığıyla yağmursuz altmış iki
günün biçilmiş çayırlarından kuru otlarda bir ateş gibi
geçmişti o – söylenti mi, hikâye mi, neyse. Miss Minnie
Cooper’la bir zenciye dair. Saldırılmış, kirletilmiş, korku-
tulmuş: O cumartesi akşamı, tavanında –bozulmuş hava-
yı, bir de arasına dalgalanan eskimiş merhemle kolonyada
kendi bayat soluklarını, kokularını tazelemeden üstlerine
gönderen– fırıldaklı yelpazenin döndüğü berber dükkâ-
nında hiç biri ne olduğunu tam olarak bilmiyordu.”

Bu girişi okur okumaz, “İşte Faulkner!” demiştim
ben. Ama siz, “Bu nasıl Türkçe!” dersiniz şaşmam. Çünkü
Faulkner’in kimi cümleleri için bir yığın eleştiricinin, “Bu
nasıl İngilizce!” dediklerini biliyorum; belki şimdi bile di-
yorlardır. Acaba onu FAULKNER yapan aslında “bu nasıl
İngilizce!” değil mi? Böyle bir sanatçıyı özdeyişinden sıyı-
rarak çevirmek –aktarmak da denebilir buna– doğru mu-
dur bilmem. A. Cimcoz “Boğucu Bir Eylöl Akşamı”nın

daha girişinde –merak edenler onu arayıp bulabilirler. Niyetimin gerekçeli, nesnel bir eleştiri yapmak olmadığı besbelli– çevirisinin dilini kurtarmak için Faulkner’ı sakatlıyor. Cümleleri bölüyor, Türkçenin söz dizimine uydurulması bir uğraş gerektiren cümlecikleri (phrase) atlıyor, kimi sözcükleri yorumlayarak çeviriyor. Bir yerde, “Bağırıyor, durmadan da küfrediyordu,” diyor. (Ü. Tamer, “Uzun, kesin, amaçsız küfretti,” demiş. Faulkner da böyle demiştir sanıyorum.) En kötüsü kendince yorumlar eklemesi: “Will Mayes’i tanırım, o yapmamıştır.” Burada “o yapmamıştır”ı eklemek Faulkner’a haksızlık yapmaktır bence. Yazar onu ilerde nasıl kullanıyorsa, isteseydi orada da kullanırdı. “Berber her zamanki telâşsız, durgun, ama direnen bir sesle” gibi ufacık bir sürçme dışında A. Cimcoz’un çevirisindeki dilin gerçekten düzgün, tutarlı oluşu onu iyi bir Faulkner çeviricisi yapmaya yetmiyor. Böylece “Boğucu Bir Eylül Akşamı” Faulkner’ın olmaktan çıkıp A. Cimcoz’un hikâyesi oluyor.

Burada şunu söylemeliyim: A. Cimcoz’un Kafka çevirilerini, “Ölüm Gemisi”ni severek, beğenerek okumuşumdur ben. Onu usta, titiz bir çevirici olarak tanırım. Ama genellikle çeviri konusunda onun gibi düşünenlerin doğruluğuna inandıkları yöntem, başka birçok yazarları çevirmekte başarı sağlıyorsa da, Faulkner çevirilerinde aksıyor. Bu yöntemin koşulları içinde kalarak yapılacak çevirilerle Türk okuyucusuna sunulacak Faulkner, gerçek olmaktan çıkacak; okuyanda onun kişiliğine değgin yanlış kanılar uyandıracaktır. Ülkü Tamer’i, çevirisinde onun özdeyişine bağlı kaldığı için yeğliyorum. Faulkner’ı çevirmek konusunda onun iyi bir yolda olduğunu düşünüyorum.

Salt bir olguyu saptamak değil amacım; bunları söylemekten bir yarar da umuyorum: Faulkner’ı seven, romanını çevirmek isteyip de başarısı denenmiş belli bir

yöntemle bu işin olursuzluğunu fark eden birine, benim düşündüğümünden, Ü. Tamer'in uyguladığından daha iyi, daha tutarlı bir yöntem aramasında bir ipucu verebilir bu dediklerim belki.

a dergisi, Ocak/Şubat 1960

2.

Güzellik ve Vuzuh *Culture And Anarchy*'den Matthew Arnold

“Bunu 1942 Ekim’inde çevirdiğimi hatırlıyorum,
A.H. Tanpınar istemişti. Ne dil!
Şimdi şaşıyor insan bu dile...”

Yusuf Atılgan

Kültüre hürmetsizlik edenler onun bir meraktan ibaret olduğunu ve bazan da sırf bir inhisarcılık ve beyhudelik olduğunu iddia ederler. Biraz Yunanca ve Latince malûmata malik olmaktan ibaret zannedilen kültür, fikrî bir hassa olmıyan merak sâikiyle husule gelmiş bir şey değildir. Bu, cehalet ve gabavet harici olmak ve bir makam, bir unvan gibi kendine malik olan adamı cemiyetin diğer kesimlerinden ayıran bir sınıf farkı vesilesi veya içtimai bir düzen olmuş olurdu. Hiçbir ciddi adam buna kültür diyemez ve ona kültür olarak da bir kıymet atfedemez. Kelimenin müphemiyet içinde kalan manasını aydınlatmak ve herkes tarafından kabul edilebilecek, mesela “merak” kelimesinden kastedilen mana gibi, bir tarifini yapmak lazımdır.

Evvelde de işaret ettiğim gibi biz İngilizler bu kelimeyi, ecnebiler gibi, doğrudan ziyade yanlış bir manada kullanıyoruz. Bizde kelime ekseriya pek hoş olmıyan bir

manada kullanılır. Fikrî hadiseler hakkındaki serbest ve aklî bir hırs ve araştırma bir ecnebi tarafından Tecessüs diye isimlendirilebilir; fakat bizde kelime ekseriya manasız ve istifadesiz bir hareket tasavvurunu ifade eder. Bir zaman evvel tanınmış Fransız münekkidi M. Sainte-Beuve'ün *Quarterly Review*'da benim hükmüme pek benzeyen fakat gayri kâfi bir yazısı intişar etti. Bu kifayetsizlik şudur: İngilizcede Tecessüs kelimesinde karşılık olarak bulunan çifte mana onda hiç nazarı itibara alınmamış. Biraz düşününce Sainte-Beuve'ün hatasının fikirlerinde tecessüs saikiyle hareket ettiğinden ileri geldiğini gösterir. Sainte-Beuve ve diğer bir çok kimseler bunu bir hata olarak değil doğru bir usul olarak kabul ederler. Mamafih fikrî meseleler hakkında, bir hastalık diyebileceğimiz hoş bir tecessüs vardır. Buna fikrî hadiselerle karşı bir basitleştirme arzusu ve onları oldukları gibi görmekten ileri gelen, her zeki insandaki tabîî bir memnuniyet hissi diyebiliriz. Hadiseleri fikrî bir tevazun ve rabıta ifade ettikleri vaziyette görme arzusu semereli bir gayret olmadan elde edilemez; ve bu söylediğimiz de dimağın kör ve neticesiz gayretinin tamamilе zıddıdır ki biz hatalı tecessüs derken bunu kastediyoruz. Montesquieu: "Bizi çalışmaya zorlıyan ilk saik zekâyı daha ileriye götürmek ve tab'imizdeki büyüklüğü terakki ettirmek arzusudur," diyor. Bu, hakikî fenni iştıyak ve bu iştıyakın bir semeresi gibi görünen kültür için tam bir tayin zeminidir. Biz bunu Tecessüs kelimesiyle ifade etsek olaki kıymetine hiçbir halel gelmez.

Fakat kültürün başka bir görünüşü de vardır ki bunda yalnız ilmî iştıyak, hadiseleri oldukları şekilde fikrî bir mevcudiyet içinde, tabîî ve aslî olarak görme arzusu onun zeminini teşkil etmez. Bunda komşuya sevgi, harekete, yardıma ve iyiliğe olan temayül, insanî yanlışlıkları düzeltme, nizamsızlıkları temizleme ve insan sefaletini azalt-

ma arzusu, dünyayı kendi bulduğumuzdan daha ve daha bahtiyar terketme asil emeli bütün bu sosyal sâikler kültürün başlıca kısmını ve zeminini teşkil ederler. Kültür için mebdini tecessüste değil bir mükemmeliyet aşkında bulmuştur denebilir. O, bir “mükemmeliyete çalışmak”tır. O, yalnız saf bilgi için ilmî bir iştîyak değil aynı zamanda iyi hareket etmek için bir ahlakî ve içtimaî ihtirastır. Birinci görüş için en kıymetli misali Montesquieu’nün sözlerinde buluruz: “zekâyı daha ileriye götürmek.” İkinci görüş için ise Bishop Wilson’un şu kelimeleri kadar manidar bir şey yoktur: “adalet ve allahın rızasını istemek.”

Yalnız, iyilik yapma ihtirası allahın rıza ve adaletini tayinde en doğru temayül değildir. Çünkü o, düşünce-den ziyade harekete ehemmiyet verir ve harekete başlamış olmayı ister. Sonra bunun bütün ademi kemalindeki payı ve inkişaf halinden hâdis olan kendi tasavvurlarını bir hareket mebdei olarak almaya mütemayildir. Kültürü temayüz ettiren nedir? Onda iyilik yapma ihtirası olduğu kadar ilmî iştîyak da vardır. Bu iyilik yapma ihtirası allahın rıza ve adalet tasavvurlarına dayanır ve herbirinin yanlışlıklarını birbirinin yerine kaim etmek istemez. Hiçbir hareket ve kanunun allahın rıza ve adaletine uygun olmadan faydalı ve bakî olamayacağını bilerek şunu söyleyebiliriz ki insan sefaletini azaltma gayesi hiç de fena bir hareket değildir. Fakat hatırlamak lazımdır ki nasıl hareket edeceğimizi ve kanun varedeceğimizi bilmezsek hareket ve kanun da pek akla yakın olamaz.

Bu kültür, yalnızca öğrenmek için ilmî bir iştîyak üzere teessüs etmiş diğer kültürden daha enteresan olup daha fazla ilerlemiştir. Fakat etrafımızda fikir ufukları açılıp genişlerken onun meşru nema bulması için büyük iman ve hareket zamanlarına ihtiyaç vardır. Uzun zamandır içinde yaşadığımız ve hareket ettiğimiz bu kapalı ve mahdut fikir ufku artık yırtılıyor ve yepyeni ışıklar

üzerimizde parlamak için serbest geçitler buluyorlar. Uzun bir zaman onların üzerimizde parlamaları için bir geçit yoktu; ve dünya işlerini onlara uydurmak akla bile gelmiyordu. Sonra hiçbir görüş kuvveti olmıyan ve muhafazakâr bir kitleye bu yeni ilahî adalet ve rıza fikrini anlatmak ümidi nerede kalacaktı? Fakat şimdi dinî, içtimaî ve siyasî sahada eskiye olan sarsılmaz bağlılık ve yenilik düşmanlığı şayanı hayret bir surette ortadan kalktı. Artık tehlike insanların kendi iyilik ve adalet mevhumlarına eski tarzlarından başka bir şeyin girmesine müsaade etmemelerinde değil, bunun ehemmiyetini idrak edemeyip birçok müşkülât çıkarmalarındadır. Nihayet kültür, ilahî ve adaletin yayıcısı olduğuna ve mükemmeliyete inanan kültür, bir mükemmel olmağa çalışmadan başka bir şey değildir. O, yeniye karşı sarsılmaz inkâr zihniyetiyle mücadele eder; ve yeniye ehemmiyet verir.

Bundan başka insan tecrübelerinin en derin sesi, ve kendilerini mükemmelleştirme yolunda insanların sarfettikleri en büyük ve en mühim bir gayret olan din gâyesine erişmek için sanat, ilim, şiir, felsefe ve tarihle teşriki mesai etmeğe muhtaçtır. Din: "allah herkesin içinde tecelli eder." diyor. Kültür de buna benzer ve hayvaniyetten ayrı dahili bir vetire kabul etmektedir. İnsan tabiatının hakiki saadet, sıhhat ve ulviyetini meydana getiren his ve düşünce kabiliyetlerinin umumi ahengine daima artan bir tesir icra eder. Daha evvel de söylediğim gibi: "Bu tesir onun kendi kendine yaptığı nihayetsiz ilavelerde, kudretinin sonsuz vüs'atinde, zekâ ve güzelliğinin artışındadır ve bütün bunlarda insan ruhu kendi idealini bulur. Kültür, bu ideale erişmek için elzem bir yardımdır; ve onun hakiki değeri budur." Kültürün mükemmeliyet karakterinde olmasını tasavvur ettiği şey malik olma ve olduğu yerde kalma değil bir oluş ve tekamül edıştır ki bu dine de uyabilir.

Madem ki insanlar büyük bir bütünün teker teker azalarıdır, ve insan tab'ı bir uzvunun diğerlerinden farklı olmasını istemez; şu halde insanlığımızın vüs'atı, kültürün şekillendirdiği mükemmeliyet fikrine uygun olarak umumî bir vüs'at olmalıdır. Kültürün tasavvur ettiği mükemmeliyet, ferd tecrid edilmiş olarak kaldıkça mümkün değildir. Ferdiyet ancak, insanın kendi tekamülünde zayıflamak ve büyümemek korkusuyla, mükemmeliyete gidişte diğer insanları yanına almamasında ve daima ileri giden kitlenin bu tekamülünü kuvvetlendirecek ve artıracak bütün mecburiyetlere baş kaldırmasında nazarı itikara alınır. Bishop Wilson'ın dediği gibi bu hususta da din bize kültürün söylediğini söylüyor: "allaha itikadını arttırması bir insanın kendi saadetini arttırması demektir."

Nihayet mükemmeliyet, içtimaî hali içindeki insan tab'ının kıymet ve güzelliğini yapan bütün kuvvetlerin ahenkli bir vüs'atından başka bir şey değildir. Umumiyetle bizim anladığımız din de bu tarife yaklaşmaktadır.

Eğer kültür, ahenkli, umumî, bazı şeylere malik olmaktansa bir şey olmak istiyen, harici teferruatda değil ruhun ve kafanın dahili inkişafı içinde bir mükemmeliyete çalışmaksa aşikârdır ki Bright, Frederic Harrison ve bütün diğer liberallerin iddia ettikleri boş ve faidesiz bir şey değil bilâkis beşeriyet için yapılacak pek mühim bir vazifeye maliktir. Bu vazife bilhassa bizim, Yunan ve Roma medeniyetinden daha yüksek derecelere erişmiş, modern, mekanik harici dünyamızda hususî bir ehemmiyeti haizdir; ve bu ehemmiyet gittikçe artmaktadır. Kültürün her yerden ziyade memleketimizde yapacağı ağır işler vardır. Çünkü medeniyetin her yerde ermek mecburiyetinde olduğu mekanik karakteri bizde en had derecesinde görünür. Hakikaten kültürün bize tertip etmediği öğrettiği bütün mükemmeliyet karakterleri bu memlekette kuvvetli bir muhalefet ve ehemmiyet verilmemek

temayülüyle karşılanırlar. Ruhun ve düşüncenin dahili bir şartı olarak mükemmeliyet fikri bizim indimizde mekanik ve maddi medeniyette daimi bir tegayür halindedir. İnsan ailesinin umumi bir vüs'atı olarak mükemmeliyet fikri bizim kuvvetli ferdiyetçiliğimiz, ferdi şahsiyetin menedilmemiş hareketlerine karşı düşmanlığımız ve "herkes kendisi için" kaidemizle de tegayür halindedir. Nihayet insan tabiatının ahenkli bir vüs'atı olarak mükemmeliyet fikri bizim uysallık arzumuz ve bir hadisenin bütün cephelerini görmekteki istidatsızlığımızla tegayür halindedir. Bundan dolayı kültürün bu memlekette yapacağı kaba bir vazife vardır. Onun mürevviçleri bu iş için uygun bir zamana muhtaçtırlar. Eğer ısrarla çalışırlarsa bu, onların emeklerini boşa çıkarmıyacak bir neticeye varır. Takip etmek mecburiyetinde oldukları yol ve mücadele edecekleri itiyadlar meseleyi dikkatle tetkik etmek isteyenlerin gözleri önüne açılmalıdır.

Makinanın birçok şeylerdeki mühim rolünü inkâr etmemek lâzımdır. Makinasız hürriyet, makinasız halk, makinasız kömür, demiryolu, servet hatta makinasız dinî organizasyonun ne kıymeti vardır? İngilterede herkes bunların değerini takdir eder; ve bunun için mükemmeliyetin bazı karakterlerini bunlarla birleştirmek lâzımdır. Bundan evvelki bir yazımda Mr. Roebuck'un İngilterenin saadetini ve büyüklüğünü ispat için giriştiği münakaşaya ve hemen hemen bütün münkirlerin ağzını kapadığını zikretmiştim. Mr. Roebuck bu münakaşayı tekrar etmekten asla yorulmuş değildir. Ben de bunu tekrar kaydetmekten yorulacak değilim. "İngilterede hiç kimse nelerden hoşlandığını söyleyemez mi?" diye soruyor. Sonra bunun pek az mümkün olduğunu ve eğer herkes nelerden hoşlandığını söyleyebilseydi bütün arzularımızın tatmin edilmeye muhtaç olacaklarını düşünüyor. Fakat bir mükemmeliyete çalışma olarak kültür arzusu

eğer insanlar nelerden hoşlandıklarını söyleyemezlerse tatmin edilemez. Aynı zamanda *Times* gazetesi İngiliz milletin hareketi, görünüşü ve giyinişi hakkındaki ameli tenkitlerine cevap vererek İngiliz idealinin herkesin yapmak istediği şeyde tam bir hürriyet olduğunu söylüyor. Fakat kültür toy bir adamın yaptığı şeyleri öğrenmek değil hakiki bir güzelliğe ve oluşa erişmek ve bu toy şahsı da oraya erdirmektir.

Bütün bunlar demiryoluna ve kömüre ehemmiyet vermeyle aynı yoldadırlar. Kömür istihsalimizin mümkün muvaffakiyetsizliği karşısında cereyan eden son münakaşalardaki acaip lisan tarzına herkes dikkat etmiştir. Binlerce insan ikrar ediyor ki kömür bizim milli büyüklüğümüzün hakiki temelidir; eğer bu azalacak olursa İngilterenin büyüklüğünün sonu gelmiş demektir. Fakat büyüklük nedir? Kültür buna cevap veriyor: Aşk, alâkayı ve takdiri tahrik etmek ruhî halidir; ve buna malik olmanın haricî tezahürü bizim karşımızdaki insana aşk, alâka ve takdir telkin edebilmemizdir. Fevkâlade ruhî gayretler devri olan Elizabeth İngilteresi ve son yirmi senelik İngilterenin mukayesesi, bize kömürün ve kömüre dayanan sanayinin onu ne kadar süratle tekamül ettirdiğini ve bizim niye bu kadar ısrarla İngilterenin büyüklüğünü demire, kömüre ve maddeye istinat ettirdiğimizin sebebini gösterir. Kültürün hadiseleri oldukları gibi tetkik ve bu yolla mükemmeliyete gitme olması da bu sebebdendir.

Bugün İngilizlerin onda dokuzu memleketimizin büyüklük ve iyiliğini kendi zenginliğine hamdeder. Kültür bize makinasız bir servete malik olmak için kendi ruhî mükemmeliyet yolları vasıtasile yardım eder; fakat bunu sırf bir kelime şeklinde bırakmaz; tasavvur ve his sahasına sokar. Eğer kültür kafamızdaki bu eski telâkkiyi temizlememiş olsaydı bütün dünya, hatta istikbal bile filistenlere aid olurdu. Bütün büyüklük ve iyiliğimizin

zenginliğimizden ileri geldiğine inananlara ve hayatları müddetince yalnız zengin olmak için çalışanlara biz filisten diyoruz. Kültür bunlar için şöyle diyor: "Bu adamlara dikkat ediniz, onların yaşayışlarına, itiyadlarına, hareket tarzlarına, seslerinin yüksek tonuna bakınız. Okudukları edebiyatı, onlara zevk ve neşe veren şeyleri, ağızlarından kaçırdıkları kelimeleri, kafalarını süsliyen fikirleri müşahade ediniz. Servet, böyle bir adam olduktan sonra bir kıymet midir görürsünüz!"

Nüfus, bedenî sıhhat ve dinçlik hiçbir yerde İngilterede olduğu gibi gayri fikrî, fena ve mübalağalı bir şekilde mülâhaza edilmemiştir. Bunların hepsi de makinayla alâkadardır. Etrafımızda bunlar olmadan yaşayan kaç insan görüyoruz?

Denebilir ki bedenî sıhhat ve dinçlik, tam bir makinalaşmakta olduğu gibi nüfus ve servette aynı zamanda tasnif edilemez. Bunların daha hakikî ve esas bir kıymetleri vardır. Hakikaten bunlar nüfus ve servetten ziyade mükemmel bir ruhî hale merbutturlar. Bunları mükemmel bir ruhî hal fikrinden ayırıp peşlerine takıldığımız zaman onlara olan bağlılığımız bir makinaya bağlılık şeklinde tecelli eder; nasıl ki servet ve nüfusa bağlanış da gayri fikrî ve amiyane bir bağlanmadır. İnsanî mükemmeliyet hakkında hâfî fikri olmıyan herkes nefsin, bedenî dinçlik ve faaliyet kemalinin daha yüksek ve ruhî gayelerine tabi etmekten kurtaramaz. "Timothy'ye Mektup" eserinin muharriri "vücut eksersizinin faydası azdır; fakat Allaha iman herşeyden faydalıdır." diyor. Bir utilitarian olan Franklin de sarahaten şunları söylüyor: "Fikrine yardım etmek istersen vücudunun tahammül edebileceği kadar ye ve iç." Fakat insanî mükemmeliyeti yalnız basit bir şekilde nazariyede salkıyan kültür noktai nazarı, dini veya Utilitarianism'in de kabul ettiği gibi hukukî ve gayevî bir karakterdir. Bu kültür noktai nazarı en iyi

Epictetus'ün şu kelimelerle izah edilmiştir: “O bir αἰμία işaretidir.” diyor. Yani iyi mizaçlı olmıyan bir tabiatın işareti. Epictetus'ün (σ) sıfatıyla işaret ettiği şeyler şunlardır: “kendini bedenle alâkası olan şeylere kapıp koyvermek. Meselâ çok fazla eksersiz yapmak, yemek, içmek, yürümek, ata binmek gibi. Bütün bu şeyler usulüyle yapılmalı, ruh ve karakter şekli isnad edeceğimiz nokta olmalıdır.” Hakikaten şayanı dikkattir ki Yunanca εὐμία (iyi mizaç) kelimesi bize kültürün tasavvur ettirdiği tam mükemmeliyet şeklini verir: Ahenkli içinde zekâ ve güzelliğin beraber bulundukları, ve Swift'in “Kitaplar Harbi” isimli eserinde bütün hassaların en asili olarak tarif ettiği güzellik ve vuzuh'u birleştiren bir mükemmeliyet αὐμῆς, güzellik ve vuzuha varmak isteyen adamdır. Yunanlıların o muazzam ruh büyüklükleri insan mükemmeliyeti esas karakterinin başlıca fikrine malik olmalarından ileri geliyor; ve Mr. Bright'ın “biraz Yunan ve Latince malûmatı” derken düştüğü hatayı anlıyoruz. Yunan'ın bu fevkaladeligini bizim tahsil ve terbiye makinalaşmamıza tatbik ederek bir insaniyet numunesine erişebiliriz.

Böylece güzellik ve vuzuhu mükemmeliyet karakterleri meyanına soktuğumuz zaman kültür şiirle aynı konuma uymuş olur. İçimizden bir çoğu hürriyetimizden, nüfusumuzdan, sanayileşmemizden daha fazla dinî organizasyonlarımızın bizi kurtaracağını teslim eder. Ben, insanı yapmada dinin edebiyatdan daha mühim bir mevki olduğunu her zaman söyleyebilirim; çünkü o, mükemmeliyetin daha geniş bir sahasında ve daha ziyade fakir halk arasında caridir. Fakat şiirin bu hususta ve güzeli bulma yolundaki vazifesini inkâr edemem.

Yunanlıların en güzel şiir ve sanatları –ki bunlarda din ve şiir aynı şey olup güzellik fikri ile bütün cephelelerinden bir insan tabiatı mükemmeliyeti fikri bir dinî

enerji içinde birleşmişlerdir— bizim için ileri bir alâka ve malûmat mecmunudur. Muvaffak olmıya kastetmişsek, insanın içindeki bu dinî ve ahlâkî cepheyi şimdi olduğundan daha geniş bir şekilde tekâmül ettirmeliyiz. Yunanlılar güzellik, ahenk ve tam insanî mükemmeliyete malikiyet hususunda hiç yollarını şaşırمامışlardır. Bu fikre, ahlâkî cephesi daha sıkı olmak üzere zamanımızda da tarakkub etmek mümkündür. Bu ahlâkî sıkılık dolayısıyla eğer güzellik, ahenk, tam insanî mükemmeliyet fikirlerine malik olamazsak doğru bir yolda bulunduğumuzu düşünemeyiz.

İngiliz ırkının ahlâkî zaptu rapta karşı olan cehdi ve kendine hakimiyeti Puritanism'in esasları içinde kendini kuvvetle bulmuştur. Puritanism, Independent'lerin (İngiliz resmî kilisesi haricinde kalanların) dinî akidelerinde kendi kendine kâfi bir ifade vasıtasıdır. Modern Independentlerin samimiyet ve maharetle neşredilen *Nonconformist* isimli bir gazeteleri var. Onların bu organının taşıdığı iman şekli ve fikri şudur: "Resmî kiliseden ayrılmak ve Protestan mezhebinin Protestanlığı." Bunda bir güzellik, bir vuzuh, ahenkli bir tam insan mükemmeliyeti var. Bir adamın lisanı bulmak kastıyla kültüre ve şiire girmesine ihtiyaç yoktur. Mükemmeliyet iştihakile din kendini anlatmak için lisana muhtaçtır. Lisansa hergün ağzımızdadır. Snt. Peter "Nihayet, hislerinle düşüncelerini bir yap!" diyor. Puritan idealini yapan "resmî kiliseden ayrılmak ve Protestan mezhebinin Protestanlığı" ve buna benzer fikirlerdir ki müridleri inanırlar ve onlar için canlarını verirler. Hayvanlığımızın geniş hatalarından bizi siyanet eden dinî akideler, alınlarında, bunda olduğu gibi, bir ademi mükemmeliyet nişanesi dahi olsa tarafımızdan memnuniyetle kabul ediliyor. İnsanlar din lisanına hususî bir ehemmiyet vermek, onu büsbütün karıştırmak itiyadına maliktirler. Bunları, tenkit vasıtasile, kültürün şiir

gibi aldatıcı bir lisan kullanmadığına ve bu dinî akideleri her cepheden tamamı bir insan mükemmeliyeti fikrine uydurmayla çalışmalarına inandırmak lâzımdır.

Fakat demelidir ki kültür ve edebiyat adamları ahenkli bir mükemmeliyete ermek için lâzım olan hayvanlığımızın büyük ve aşikâr tezahürlerini yenmek hususunda bu dinî akidelerin yaptıklarını hiçbir zaman yapmamışlardır. Bunların da bazan muvaffak olamadıkları bir hakikattir. Yine bunlar içerlerine puritan'ın hatalarını olduğu kadar faziletlerini de alırlar; ve hatalara öyle kapılırlar ki onun ameli faziletlerini ihmal ederler. Bunların hatalarını affetmek niyetinde değilim. Ahlâkta muvaffak olamamışlardır ki bu lâzımdır. Onlar dâlalete uğradıkları zaman cezaya revaç verirler; fakat güzellik, tatlılık, vuzuh ve her cihette tam bir insan tabiatı fikirleri hâlâ mükemmeliyetin hakiki ideali olarak kalmıştır. Puritenin mükemmeliyet ideali dar ve gayri kâfidir. İyilik yaptığımız zaman iyi karşılarız. Puriten'in ihtiva ettiği iyi hassaları unutmamakla beraber onun insan mükemmeliyeti fikrinin dar ve gayri kâfi olduğunu tekrar söylemek mecburiyetindeyiz. "Resmî kiliseden ayrılmak ve Protestan mezhebinin Protestanlığı" akidesi hiçbir zaman onun gayesini beşerîliğe yükseltemez. Bunun içinde ve bunun için yaşıyanların hayat telâkkilerine bir bakalım; meselâ *Nonconformist* gibi bir gazetede tasavvur edilen hayat şekline bakınız: Mevcut nizama, kavgaya, çay toplantılarına, kilise açmaya ve vaizlere muhalif bir hayat. Böyle bir şeyi her cepheden mükemmel görmek hiç de doğru değildir.

Kültür bizatihi mükemmeliyet aşkında, Allahın şefaatinin kazanmak arzusunda, taasubdan kurtulmada ve makinalaşma lehinde yaptığı propagandalarda hakikî değerini bulur. Mutaassıpların, makinalaşmaya veya servet ve sanayileşmeye yahut vücut kuvvet ve faaliyetinin tan-

zimine, dinî veya siyasî akidelerine velhasıl taassubun bütün temayüllerine, oyunlara ve eksersize şiddetle karşı koyar; ve onları durdurmağa çalışır. Tatlılık ve vuzuhun verdiği, iyi bir insan içinde bir kültür yadigârı olan uysallık hassası fertlere veya bir nesle lâzım olan temayülü göstermeğe muktedir olamaz.

Diğer birçokları gibi Mr. Gladstone'da Paris'teki bir konuşmasında, müstakbel cemiyetin temelini atmak için servet ve sanayileşmiye doğru olan şimdiki geniş hareketin ne kadar lâzım olduğunu çok güzel tebarüz ettirmiştir. Şimdi kültür istikbal yaymıya ve mübalağalı bir sanayileşmiye olan hareketin lüzumunu, aynı zamanda bu sanayi nesillerinin ondan bir menfaat elde etmek için çalışanları mehvettiklerini de kabul ediyor. Gelip geçen genç ve çocuk nesillerine istikbaldeki işleri için daha iyi bir vücut şekli temin etmek bakımından sporun ve oyunların ehemmiyeti büyüktür. Kültür hiçbir zaman oyuna ve spora aleyhdar değildir. İstikbale nikbin bakar. Fakat genç ve çocuk nesillerinin kurban edildiklerini tebarüz ettirir. Puritanism belki İngiliz ırkının ahlâk seviyesinin tekâmülü, insan kafalarındaki eklektik hükümleri yıkması, onlara uzak istikbaldeki hürriyet yollarını göstermesi bakımından lüzumluysa da kültür bunun ahenkli bir mükemmeliyetle aynı olmadığını tebarüz ettirir. Söz hürriyeti müstakbel cemiyet için elzemdir; fakat "Daily Telegraf"ın genç adamları bu yolda kendilerini feda ediyorlar. Kendi memleketinin hükümetinde her adam için haykırmak belki lâzımdır; fakat Mr. Beales ve Mr. Bradlangl'ı kurban ediyorlar.

Oxfordun, mazideki Oxfordun, bir çok hataları vardı ve bunları mücadelede, modern bir dünya yaratmak arzusunda sarfetti. Oxfordun güzellikleri ve tatlılıkları arasında şu hakikatı pek açık görebiliriz: Tam insan mükemmeliyetinin başlıca karakterleri güzellik ve tatlılıktır.

Bu mesele üzerinde ısrar ederken Oxford ananesi ve inancının içinde kalıyorum. Diyebilirim ki bizim bu güzellik ve tatlılık hissimiz, çirkinlik ve toyluktan nefretimiz parlak hareketlere aleyhdar olmamızdan ileri geliyor. Bu his bir hakikattir ve hiçbir tamamille mağlup edilmemiş olup mağlup olduğu anlarda bile daima kendi kudretini göstermiştir. Biz siyasi mücadelelerimizde kazanmadık, noktai nazarımızı yayamadık, düşmanlarımızın ilerleyişini durduramadık fakat memleketin telâkkillerini yavaş yavaş değiştirdik. Öyle his cereyanları hazırladık ki kazanmış gibi göründükleri halde düşmanlarımızın vaziyetini kökünden sarstı. Bu birliğimizi istikbalde de muhafaza etmeliyiz. Otuz sene evvel Oxford'u kendi merkezinde sarsan büyük harekete hakimiz. Dr. Newman'ın "Apology"sini okuyan herkes görebilir ki bu, bir kelimeyle liberalizm aleyhine tercih edilmiştir. Liberalizm kazandı. Bunun böyle olması lâzımdı ve oldu da. Oxfordun hareketi kırıldı, muvaffak olamadı; hareketlerimiz bütün sahillere yayıldı. Oxfordun bu hareketini mahveden liberalizm neydi? Dr. Newman bunu nasıl görüyor? Bu bir orta sınıf liberalizmi idi. Siyasette 1832 reform beyannamesine istinatla kendi kendini idareyi, içtimai cihetten serbest ticareti, geniş sanayi fırsatları vermek temayülünü, dinî cihetten de resmi kiliseden ayrılmak ve Protestan mezhebinin Protestanlığını kabul ediyordu. Ben, başka ve daha fikrî bir tazyikin Oxford'un hareketine muhalif olmayacağını söylemiyorum. Bu onu hakikaten zedeliyen bir tazyikti, bu Dr. Newman'ın mücadele ettiği kuvvet ve yine bu, memleketimizde iyiliği sonradan anlaşılan, istikbali dahi ihtiva eden bir kuvvetti. Bu kuvvetin yaptıklarını görenler Mr. Howe'u büyük takdirlere boğdular. Fakat şimdi bu filistenlik tazyiki nerede? İkinci sıraya itildi, istikbalini kaybedip dünün bir kuvveti olarak kaldı. Hemen yeni bir kuvvet göründü,

öyle bir kuvvet ki –onun için derhal tam bir hüküm vermek mümkün değildir– inanış hususunda ve her sahada ki temayüllerinde orta sınıf liberalizminden bambaşkadır. O, ne orta sınıf parlamentosunun vaz'ına, ne mahalle şuralarının kendi kendini idaresine, ne kiliseden ayrılmasına, ne de orta sınıf Protestan mezhebinin Protestanlığına hürmet eder. Benim bu yeni kuvveti methettiğim ve onun ideallerinin daha iyi olduklarını söylediğim sanılmasın. Bütün söylediklerim bunların birbirinden tamamen farklı olduklarıdır. Dr. Newman'ın hareketinin yarattığı his cereyanlarını, güzellik ve tatlılık için beslenen keskin arzuyu, orta sınıf liberalizminin avamîliğine ve sertliğine gösterilen derin nefreti ve orta sınıf Protestanlığının çirkin illusion'unu nasıl olup ta kuvvetli bir ışığa kalbettiğini kim takdir edecek? Son otuz senelik liberalizmin kifayetsizliğini ve onun bu âni düşüşünü hazırlayan yolu kim takdir edecek? Bunu, Oxfordun güzellik ve tatlılık için beslediği his fethetti ve bu uzun müddet devam edecektir.

Bu yoldan kültürle aynı kapıya çıkıyoruz ki henüz yapacak daha pek çok şey vardır. Zikrettiğimiz gibi eski orta sınıf liberalizmini yıkan yeni ve daha demokrat kuvvet tam ve doğru olarak kıymetlendirilemez. Başlıca temayüllerini hâlâ şekilcilikte kullanıyor. Onun bize idarî, kanunî reform, tahsil reformu v.s. vermek hususundaki vaadlerini işitiyoruz. Fakat bu vaadler onun orta sınıf liberalizminin mahvını tam olarak tahakkuk ettirmek ve kendi mevkiini sağlamlaştırmak hususundaki düşüncelerinden ileri gelebilir. Fakat bu yeni cereyanın, kültürün gittiği insan mükemmeliyeti yolunda yürüyen dikkatli bir çok taraftarları vardır. Yani bunun (insan mükemmeliyeti fikrinin) karakterlerini artan tatlılıkta, artan vuzuh-ta, artan hayatta ve artan sanayide bulmuş olan ruhi bir faaliyet olduğunu kabul eden taraftarları. Bir ayağı orta

sınıf liberalizmi, diğeri demokrasi dünyasında olan Mr. Bright fikirlerini daha ziyade içinde doğduğu orta sınıftan alır ve daima, İngilizlerin bağlandığı, orta sınıf liberalizmini mahveden makinalaşma propagandası yapmıya maildir. İntihap imtiyazına malik insanlara beslediği bedbin bir öfkeyle, İngilizlerin daima inanmağa hazır oldukları kendi iddiasını ortaya atar: Bütün insanlara şamil bir intihap hakkı, büyük bir aileye, büyük bir işe sahip olmak gibi insan tabiatı üzerinde mütekâmil ve istifadeli bir tesir icra eder. Sonra demokratlara hitap eder ve onlara “İngilterenin satvetini omuzlarında taşıyan adamlar” der. “Neler yaptığınızı görüyorum. Memlekete bakıyorum; ve yaptığınız şehirleri, demiryollarını, istihsal ettiğiniz maddeleri ve dünyanın şimdiye kadar görmediği büyük ticaret filosunu görüyorum. Görüyorum ki yaptığınız işlerle bir zamanlar vahşet yatağı olan bu adaları meyvedar bir bahçe haline soktunuz. İngiliz milleti! Bu serveti sizin yarattığınızı ve sizin bütün dünyada kudret numunesi bir millet olduğunuzu biliyorum.” Bu konuşma stili Mr. Robuck veya Mr. Howe’un orta sınıfın kafasını ifsad eden konuşma tarzlarının aynıdır. Bu bir adama kendi olduğu gibi, güzellik ve vuzuh yolundaki terakkisine göre değil, inşa ettiği demiryollarının adedine ve yaptığı binaların büyüklüğüne göre kıymet verme usulünün aynıdır. Yalnız orta sınıflar bunları kendi enerjileri ve sermayeleri ile yaptıklarını söyler. Demokrasiyi bu şekilde anlatmak mevcut filistenlerin yerine yenilerini geçirmekten başka bir şey değildir. Bunlar da cici elbiseleri olmadan istikbalin evlenme sandalyesine oturmak cesaretini gösteremeyecekler ve hiçbir şey de yapamıyacaklardır. Onların hatalarını bilenler, onları görenler ve dinleyenler veya bunların bir organı olan “Journeyman Engineer” tarafından verilen malûmatı okuyanlar kabul edeceklerdir ki kültürün teessüs ettirmek istediği mükemmeliyet fikri –karak-

terlerini artan tatlılıkta, artan vuzuhta, artan hayatta ve artan sempatide bulan bir ruhi faaliyet fikri– yeni demokrasinin rey verme istemesinden ve sanayileşmesinden daha çok muhtaç olduğu bir fikirdir.

Bu yeni kuvvetin idare edicilerinden onu iyice kavramış olanlar yok değildir. Bunlar orta sınıf liberalizminin eski izlerinden değil, demokrasi fikrinin esas gitmesi lâzım gelen yollardan gitmededirler ki bu yolar yeni ve tecrübe edilmemiş yollardır. Bunlara jacobinism yolları diyebilirim. Maziye karşı aşınmaz bir kin, tam bir ıslahın mücerred sistemleri, istikbale ait aklî bir cemiyeti en ince teferruatına kadar aşikâr bir surette gösteren yeni bir doktrin: İşte jacobinism yolları bunlardır. Mr. Frederic Harrison ve diğer Comte'çular –bunlardan biri de eski bir dostum olan Mr. Congreve'dur ki kendisine istidadı ve karakteri için beslediğim hürmeti ekârı umumiye önünde anlatmak fırsatını bulduğum için pek memnunum– demokrasiyi bu nevi yollardan götürmek isteyenler arasındadırlar.

Kültür, jacobinismın başlıca hassaları olan şiddet ve mücerred bir sisteme iptilâ hassalarına düşman olduğu için Mr. Frederic Harrison da kültür düşmanıdır. Kültür, sistem yapıcılara ve sistemlere, insan tab'ı cihetiyle, taraftarlarının istediğinden daha az bir ehemmiyet atfetmektedir. İnsan kafalarında yeni fikirlere doğru bir cereyan görülüyor. İnsanlar eski, dar filisten, Anglo-Saxon ve diğer bir takım fikirlerle tatmin edilemiyorlar. Comte ve Bentham gibi bazıları –bu yeni cereyanı hemen ve kavi bir şekilde sezerek ona yardım etmişler; fakat beraberlerinde bir çok yanlışlıkları ve dar görüşlülükleri de getirmişlerdir– bütün cereyanın muharriri olmuşlar ve insan oğluna rehberlik edecek en müsait şahıslar olduklarını göstermişlerdir.

Meşhur Roma mitolojisi tarihçisi Alman Preller,

Tarquius'lerden sonra Romada ışık salâh ilâhı Apollo'ya yapılan ibadeti zikrederek bunun sırf Tarquius'ler vasıtasile buraya getirildiğini, zaten Romada eski Lâtin ve Sabine dinî akidelerine karşı bir memnuniyetsizlik belirlediğini ve bu yeni akaidin orada kuvvetle yerleştini bize gösteriyor. Aynı usulle kültür de dikkatimizi insanî işlere ve bunlarla alâkadar çalışmalara çeker ve bizim herhangi bir adama ve onun yaptıklarına sımsıkı bağlanmamıza müsaade etmez. Bize onun yalnız iyi cephelerini değil, geçici ve fena taraflarını da gösterir; ve böyle hareket ettiği zaman bir memnuniyet, daima artan bir hürriyete bağlanma hissile mütehassis olur.

Saf ve temiz düşüncelerle dolu bir kafa taşıdığım zamanları –ki o ana pek çok şeyler medyunum– ve Amerika'nın Benjamin Franklin'i yeni tanıdığı zamanları hatırlarım. Franklin'in vakur fikrini hissettikten sonra şu hükme vasıl oldum ki İncildeki "İş Kitabı" Franklin'in dediği gibi artık istimalden sakit olmuştur; ve onun bir yenisini kaim etmek lâzımdır. Franklin: "Benim teklif ettiğim şekil hakkında bir fikir vermek üzere birkaç parça gösteriyorum" diyor. Hepimiz bizim İncil tercümemizdeki şu meşhur parçayı hatırlar: (Sonra şeytan allaha cevap verdi ve dediki: "Fakat bu İŞ sizi hiç korkutmuyor mu?") Burasını Franklin şöyle değiştiriyor: "Acaba işin insanı aşkı üzerine yapacağı fevkalâde tesiri tasavvur ediyor muyuz?" Bunu ilk okuduğum zaman geniş bir nefes saldığımı ve kendi kendime "Franklinin bu fevkalâde aklı selimi karşısında bir insanlık ateşi var." diye söylendiğimi hatırlarım. Sonra Bentham'ın modern cemiyetin yenilestiricisi olarak yüksek sesle bağırdıklarını işidip fikirlerinin istikbale sahi şümulü olduğunu görünce "Deoutology"yi açtım ve orada şunları okudum: "Xenophon tarihini yazar ve Euclid hendesesini öğretirken Socrates ve Platon zekâ ve ahlâk öğretmek bahanesile saçma sapan konuşuyor-

lardı. Onların bu ahlâkı kelimelerde kalıyor ve zekâları herkesin tecrübesiyle öğrendiği şeylerden başka bir şey olmuyordu.” Bunu okuduğum andan itibaren Bentham’a esir olmaktan kurtuldum. Taraftarlarının fantezileri bana daha fazla dokunamadı. Onun kafasının ve düşüncelerinin mükemmeliyet yolundaki bir insanı cemiyetin kaidelerini çizmiye gayri kâfi olduğunu hissettim.

Kültür, Comte, Buckle, Mill gibi mektep kurmuş, disiplin ve sistem sahibi adamlarla birleşmeyi reddeder. Jacobinism’in fikrine göre kültür lüzumsuz ve kusurlu bir şeydir. Fakat kültür bu telâkki temayülüne karşı daimî bir mücadele içindedir.

Maziye ve onun hatıralarına karşı büyük bir düşmanlık besliyen jacobinism, kültürün sert hareketleri insanların yumuşak huylarile birleştiren ve ananeye hürmet eden karakterine daima yabancıdır. Mr. Frederic Harrison “kültür adamı zavallı bir yaşayan ölüdür” diye bağırıyor. Harrison iş yapmak istediğini, fakat kültür adamının kendisini egoist bir rahat sevgisiyle ve hareketlerine tereddüt katarak durduğunu söyler. “Yeni kitapları tenkid etmekten ve bir “güzeller edebiyatı” profösörü olmaktan başka kültür adamının ne faydası vardır.” diye soruyor. Buna karşı kültürün bir insan mükemmelliğine çalışma olduğunu ve bir din gibi insan tekâmülüne müessir olduğunu zikredeceğiz.

Mükemmeliyeti takip etmek güzelliği ve vuzuhu takip etmektir. Güzellik ve vuzuh için çalışan kimse ilâhî iyiliği tekarüz ettirmek için de çalışıyor demektir. Makinalaşmak için çalışan yalnız nizamsızlık için çalışıyor demektir. Kültür makinalaşmak istemez, düşmanlıktan nefret eder. Onun büyük bir ihtirası, güzelliğe ve vuzuha karşı büyük bir ihtirası vardır. Daha büyük bir ihtirası da her şeyi iyi yapmak ihtirasıdır. Yalnız bizim mükemmel bir adam olmamız kâfi değil, insanların en

aşağı tabakalarını da güzellik ve vuzuha erişdirmemiz lâzımdır. Nasıl güzellik ve vuzuha çalışmamız lâzım geldiğini söylemekten çekinmiyorsam bu usulle geniş bir temele malik olacağımızı da söylemekten çekinmem. Tekrar tekrar söyledim ki beşeriyetin mes'ut zamanları, sanat ve edebiyatın yüksek devirleri, dehaların bütün yaratıcı kuvvetleri, düşünce ve hayatın milli bünyesi, bütün bunlar, ancak cemiyetin güzelliğe, düşünceye, zekâyâ ve hayata olan fevkalâde bağından doğarlar. Yalnız bunların hakikî düşünce, hakikî vuzuh olması şarttır. Bir çok insanlar aşağı tabakaya kendi kafalarınca hazırlanmış ve ona en uygun olduğunu zannettikleri bir takım fikir hapları yutturmak isterler. Alâlâde halk neşriyatı aşağı tabaka üzerindeki bu nevi çalışmaya tam bir misaldir. Bir çok kimseler de halka kendi mesleklerinin ve partilerinin isteklerini öğretmiye çalışırlar. Ben her iki usulü de makbul görmüyorum. Kültür bunlardan çok fazla çalışır. O, aşağı sınıflara bir şeyler öğretmiye çalışmaz; onları hazır hükümler ve şiarlarla kendi mezhebine çekmiye de çalışmaz. O, sınıflardan ayrı olarak çalışma yolları arar, dünyadaki bütün cereyanlar arasında en iyi düşünülmüşü ve bilineni olmak ister; ve bütün insanları içinde hürriyet, fikir ve yenilik bulunan bir güzellik ve vuzuh atmosferi dahilinde yaşatmağa çalışır.

Bu, tam sosyal fikirdir ve kültür adamları müsavatın hakikî havariyunudurlar. Büyük kültür adamları onlardır ki iyiliğe, zamanlarının en mükemmel fikirlerini ve bilgilerini cemiyetin bir tarafından diğer tarafına taşımağa karşı bir iştihak beslerler. Bilgiyi sertlikten, güçlükten, tecerrüdden ve anlaşılmasızlıktan kurtarmıya, onu güzellik ve vuzuh tarikile zamanlarının en mükemmel bilgisi haline getirmeğe ve insanîleştirmeğe çalışırlar. Böyle bir adama misal olarak kapıldığı hudutsuz heyecanlara ve saçma hayranlıklarına rağmen orta çağda Abelard'ı gös-

terebiliriz. Geçen asrın sonlarında yetişen Lessing ve Herderin yaptıkları Almanya için pek kıymetlidir. Nesiller geçecek, bir çok edebiyat âbideleri yığılacak, Almanya'da Lessing ve Herderinkilerden çok daha mükemmel eserler husule gelecek ve yine bu iki adamın ismi her Almanın içini ihtiram ve hayranlıkla dolduracaktır. Bunun sebebi nedir? Çünkü bunlar bilgiyi beşerileştirmişler, çünkü bunlar hayatın ve zekânın temelini genişletmişler, çünkü bunlar güzellik ve vuzuhu, Allahın adaletini tahakkuk ettirmek için kudretle çalışmışlardır. Saint Augustine'le beraber onlar da şöyle söylüyorlar: "Seni semanın yaratılmasından ve ışıkların karanlıklardan çıkıp gelmesinden evvel olduğun gibi kendi bilginin esrarı içinde bırakmıyalım. Bırak ruhunun çocukları senin semanda yerleşsinler. Onların ışıklarını dünya üzerinde parlat ve gelecek zamanların ihtilâllerini tebliğ et. Çünkü eski nizam çöküp gitti ve yenisi erişti, gece geçti, gündüz geldi ve sen yılları rahmetinle talandırdın. Hasat zamanı henüz bitmedi, fakat sen yeni tohum yılı için bambaşka işçiler göndermeyecek misin?"

3.

Kierkegaard'dan

Korku ve Titreme'den

Birey, evrensel olandan (herkesin bildiğinden) daha yüksek bir yol, bir yere uzayan dar, dik, ıssız bir yol olduğunu bilir; evrenselin dışında doğmuş olmanın, bir tek yolcuya bile raslamadan yürümenin dehşetini bilir. Beylik ölçüyle söylenirse delinin biridir o; kendini hiç kimseye anlatamaz. Gene de onun deli olduğunu söylemek en yumuşak deyimdir. Deli sanılmasaydı bir ikiyeüzü olduğu, ve bu yolda ne kadar yükseğe tırmanırsa o kadar korkunç bir ikiyeüzü olacağı sanılacaktı.

* * *

Birey, ortaksız ve gösterişsiz, mutlak olarak bireyden başka bir şey değildir. Sekter mankenin dayanamayacağı müthiş şeydir bu. Çünkü büyük işi yapamayacağını bu dehşet yoluyla öğrenip durumu açıkça kabul edeceği yerde (böyle bir davranışı onaylamaktan başkası elimden gelmez; çünkü kendi yaptığım da budur) manken, başka birkaç mankenle birleşerek bu işi yapabileceğini sanır. Ama bu, sorunun oldukça dışındadır. Tinsel dünyada her türlü dolandırıcılık yasaktır. Bir düzine sekter birleşirler; "inanç eri"ni bekleyen, kibirle bastırıldıkça daha da kor-

kunçlaşacağı için onun büsbütün kaçınmaya cüret edemediği yalnızlık ayartılmalarının ne olduğunu bilmezler. Sekterler gürültü patırtılarıyla birbirlerini sağırlaştırır; feryatlarıyla bunalımı kovarlar. Bu yaygaracı güruh gökyüzünde fırtınalar kopardığını, "inanç eri"nin evrenin kimsesizliğinde hiçbir insan sesi işitmeden bunaltıcı sorumluluğuyla yalnız yürüdüğü yolda olduğunu sanır.

* * *

İnanç eri salt kendisine güvenir, kendini başkalarına anlatamamanın azabını çeker, ama başkalarına yol göstermenin boş isteğini duymaz. Bu azap onun doğru yolda olduğunun güvenidir; o boş isteği bilmez, bu konuda aşırı ciddidir. Yalancı inanç eri bir anda elde ettiğine başkalarını da götürmek ustalığıyla hemen kendini açığa vurur. Bunun ne olduğunu, bir başka birey de aynı yola girecekse bu yola bir birey olarak girmesi gerektiğini, kimsenin –en azından kendini sıkıştıracak olan birinin– yol göstermesinin gereği olmadığını kavrayamaz. İşte bu yerde insanlar kıyıya sığarlar, anlaşılmamış olmanın gadrini taşıyamazlar ve bunun yerine hünerlerine gösterilecek yeryüzü hayranlığını seçerler kolayca. Gerçek inanç eri bir tanıktır, bir öğretici değildir, onun derin insancılığı buradadır; üstelik bu insancılığın şu adına sempati dedikleri, aslında bir boşunalıktan başka bir şey olmayan, başkalarının sevincine ve acısına budalaca ortak olmaktan çok daha büyük bir değeri vardır.

Değişim Dergisi, Sayı: 2, 15 Aralık 1961

Günce'den

Ölümünden sonra kâğıtlarım arasında hiç kimse hayatımı gerçekten dolduranın ne olduğuna değgin bir

tek satır bile bulamayacak (benim avuntum bu); her şeyi anlatacak açıklamayı birlikte götürdüğümde geriye ben-
ce önemsiz bir şey kalacak; benim için büyük önemi
olan bir olay, herkese bir küçük oyun gibi görünecek; hiç
kimse her şeyi açıklayacak sözcükleri bulamayacak.

* * *

Hayata değgin kararlarına öğrenciler gibi varan yı-
ğınla insan vardır; kendileri uğraşmadan sonucu bir ki-
taptan kopya ederek öğretmenlerini aldatırlar.

* * *

Filozofların dediği gibi, hayatın geriye doğru anlaşıl-
ması gerektiği çok doğrudur. Ama onlar öteki önermeyi,
hayatın ileriye doğru yaşanması gerektiğini unutuyorlar.
İnsan bu önerme üstünde düşündükçe hayatın zaman
içinde gerçekten hiç anlaşılamıyacağını daha iyi anlıyor;
çünkü onu geriye doğru anlıyabilmek için gereken “dur-
ma yeri”ni belki hiçbir anda bulamam.

* * *

Felsefe, her adımda, içine değersiz asalaklarının
üşüştüğü bir deri değiştirir.

* * *

Alay, olağandışı bir büyüyüştür; Strassburg kazının
aşırı büyüyen karaciğeri gibi sonunda bireyi öldürür.

* * *

Politikacılar, beni, her zaman aykırı olmakla suçluyorlar; ama bu konuda onlar benim ustalarımıdır, çünkü onların aykırı davrandıkları fazladan bir kişi daha vardır hep: kendileri.

* * *

Şu sıra acısını çektiğim bu mutlak tinsel yeteneksizliğin en korkunç yanı yakıcı bir istekle, bir tinsel tutkuyla iki kat oluşu; gene de öyle şekilsiz ki, ne istediğimi bile bilmiyorum.

* * *

Deneylerin, insanı akıllandırdığı söylenir. Pek budalaca bir sözdür bu, deneyden öte bir şey yoksa, bu, insanı sadece delirtir.

* * *

İnsanların çoğu kendilerine karşı öznel, başkalarına karşı nesnel –kimi zaman– aşırı nesneldirler; oysa gerçek ödev-kendine karşı nesnel, başkalarına karşı öznel olmaktadır.

Yetkin sevgi, birini onun yüzünden mutsuz olmak için sevmektir. Ama hiçbir insanın böylesine sevmeyi istemeğe hakkı yoktur.

* * *

Bir erek uğruna ölümü göze alan adamla şehitlik aramaya çıkmış bir taklitçinin ayrıldıkları yer şurasıdır: birinci, ereğini tastamam ölümden gösterirken, ikincisinin hoşlandığı aslında başarısızlıktan gelen o tuhaf acı-

lık duygusudur; birinci utkusuyla sevinir, ikinci üzün-
cüyle.

* * *

Eski Roma'nın Kapılar Tanrısı'yım ben; bir yüzümle
gülerim, ötekiyle ağlarım.

* * *

Aarhus yolunda hoş bir şey gördüm: birlikte koşul-
muş iki inek geçti yanımızdan, biri neşeli bir eşkinde
kuyruğunu sallayarak, öteki böyle duygulara katılmak
zorunda kaldığı için sıkıntılı ve üzgün. Çoğu evlilikler
bunun gibi değil midir?

* * *

İlk günahın niteliğine değgin çok şeyler söylenmişse
de onun en önemli etkeni gözden kaçmıştır hep: onu
gerçekten belirleyen bunalı'tır; çünkü bunalı kişinin
korktuğuna duyduğu istektir, sevimli bir sevimsizliktir;
bunalı bireyi yakalayan yabancı bir güçtür. Gene de in-
san kendini ondan kurtaramaz, kurtarmak istemez, çün-
kü korkar, ama korktuğu şey çeker kişiyi. Bunalı bireyi
güçsüz bırakır, ve ilk günah hep bir güçsüzlük anında
işlenir; onun için göze batan bir önemi yokmuş gibidir,
ama bu istek gerçek tuzaktır.

Kadın erkekten daha çok bunalır; yılan bu yüzden
seçmiştir onu, ve bunalıtısı yoluyla kandırmıştır.

* * *

Çoğu insanların erekleri hiçbir zaman varamıyacak-

ları kadar büyük, olağanüstü şeylerdir. Aşırı sıkıntılı olduğum için böyle ereklerim yoktur benim. Başkalarına gülünç gelebilir onlar. Sözgelimi, eskiden ereğimin evlenmek ve sadece evlilik için yaşamak olduğunu söylemek doğrudur. Sonraları, böylesine büyük bir şeyi başarmak konusunda umutsuzluğa düşerek bir yazar, belki de önemli bir yazar oldum. Öteki ereğim bir köy papazı olmak, orada sessizce yaşamak, hayatımı küçük çevremdeki insanlara bağlamaktır; –ilerde başarı konusunda gene umutsuzluğa kapılarak, görünüşte bundan daha büyük bir şey elde etmem olanağı vardır belki.

* * *

İnsanlar arasındaki ayırım sadece budalaca şeyleri “nasıl” söyledikleri sorunudur; çünkü insan boyuna onları söyler durur.

* * *

Gençleri kendi öznelliklerinde yan gelip yatmaya götürmekle suçlandırıyorlar beni. Bir an için belki; ama ölçü olarak bireyi öne sürmeden, halktı falandı gibi bir yığın nesnellik kuruntusundan nasıl olur da kurtulunabilir? Nesnellik kılığına bürünerek insanlar bireyleri bütünü kurban etmek istediler. Bütün iş bunda.

Benim yazındaki yerim şudur: şimdiye dek hiçbir yazında yapıldığını görmediğim bir özgünlük ve eytimsel açıklıkla tüm varoluş çevresinin belirleyici niteliklerini ortaya koydum; üstelik ne bana bir yardımı dokunacak ne de danışabileceğim kitaplar vardı. Bir de, bu işi yapışımdaki sanat, onun biçimi, ussal yapısı var; ama kimsenin dikkatle okuyup inceliyecek vakti olmadığına göre, benim yapıtım, bugün için boşuna harcan-

mıştır; – tıpkı köylülerin önüne konan ender yemekler gibi.

Değişim, Sayı 1, 20 Kasım 1961

Ölümcül Hastalık'tan

Çağımızın yerleşik sürekli topluluğunda insanlar yalnız kalmaktan öylesine ürkerler ki, onun (ne hayran olunacak şey!) suçlulara bir ceza olarak kullanılmasından başka bir yararını bilmezler. Doğrusu, çağımızda tini olmak bir suçtur; ve böyle insanlar –yalnızlığı sevenler– suçlularla aynı sınıfa konulacaklardır elbet.

* * *

Tinsel buyrultu altında olan her varoluşun (salt kendi sorumluluğu ve tehlikesi konusunda böyle bile) aslında benliğinde ve daha yüksek bir şeyde –en azından bir düşünüde– bir tutarlılığı vardır. Ama gene de böyle bir varoluş her tutarsızlıktan sürekli olarak korkar, çünkü bundan ne çıkabileceğine değgin sürekli bir tasarımı vardır: Bunun yüzünden hayatını kapsayan bütünden koparılabilir. En az tutarsızlık bile büyük bir yitirıştır; çünkü bununla bir insan gerçekte tutarlılığı yitirir; o anda belki büyü bozulur, bütün güçleri bir uyumda birleştiren gizli güç zayıflar, yay gerginliğini yitirir; tüm makina, içinde baskıların birbirlerine karşı benliği sakatlayacak bir başkaları da çarpıştıkları bir kargaşalığa düşer; ve orada artık ne benlikle uygunluk, ne çaba ne de girişkenlik hızı vardır. Tutarlılıkta demir gibi gücüyle öylesine uysal olan makina artık düzensizdir; ve bu makina eskiden ne kadar düzenliyse şimdiki karışıklık o kadar korkunçtur, iyiye güvenen, gücünü iyyinin tutarlılığında bulan inançlı kişinin ufacak bir kötülükten bile sürekli bir korkusu vardır;

çünkü sürekli olarak yitirmekle karşı karşıyadır. Çocuk-
su, gelgeç insanları yitirecekleri bir bütünlük yoktur; on-
lar durmadan ancak belli bir anda belli bir şeyi yitirirler
ya da kazanırlar.

Kötülüğün tutarlılığı yönünden de, kötü adam inanç-
lı kişinin ikinci nüshası gibidir. Ayyaş, içmeyi bırakırsa
arkadan gelecek bitkinliğin ve bir tek gün ayık kalması-
nın olağan sonuçlarının korkusuyla boyuna sarhoş olur,
– işte kötü adam da böyledir. Evet, tıpkı iyi adam gibi,
bir kimse kötülüğü türlü çekici biçimleriyle sayıp döke-
rek onu caydırmağa kalktığında nasıl “caydırma beni”
derse, kötünün de tıpkı bunun gibi durumları vardır. İyi-
likte daha sağlam biri ona iyinin mutluluk verici yüceli-
ğini göstermeğe kalktığında, kötü, gözleri yaşlı onunla
konuşmaması, onu zayıflatmaması için yalvaracaktır.
Çünkü kötü de kötünün tutarlılığı bakımından kendi
benliğinde tutarlıdır; bu yüzden onun da yitireceği bir
bütünlüğü vardır. Tutarlılığından bir an ayrılışın, bir tek
kendini tutma tedbirsizliğinin, bir tek dışarı bakışın, ona
bütün şeyi ya da en azından bir parçasını ayrı bir yoldan
gösterip anlatacak bir ânın artık onu kendi kendisi ol-
maktan uzaklaştıracağını söyler.

* * *

Umutsuz benlik boyuna boşlukta şatolar kurmaktan
başka bir şey yapmaz, yalnız boşlukta savaşıyor durur. Tüm
bu denenmiş güzellikler parlak bir gösteri çıkarırlar orta-
ya; bir an için bir doğu şiiri gibi hoşagidicidirler: nerdeyse
masal evrenlerine yakın bir kılı-kırk yarma, bir sağlamlık,
bir erinç vb. Elbet böyledir, ama dibinde hiçbir şey yok-
tur. Benlik kendini bulmanın, kendini ilerletmenin, ken-
disi olmanın sonsuz tadını tatmak ister; bu ozanca, bu
ustaca düzgüye uyarak kendini anlamanın şerefini ister.

Gene de, gidilebilecek son yerde hâlâ kendini nasıl anlıyacağı bir bilmecedir; dokumanın nerdeyse bitecek gibi görüldüğü anda bütün şeyi şöylece sonuna dek söker.

* * *

Bir çeşit umutsuzluk nasıl çılgınca sonsuza atılıp kendini yitirirse, ikinci bir çeşidi de kendini başkalarının aldatmasına bırakır. Çevresindeki insan kalabalığını göstererek, dünya işlerinin her türlüüne katılarak, bu dünyada dümenin nasıl kullanıldığı konusunda kurnazlaşarak böyle bir insan kendini unuttur, adının ne olduğunu unuttur; kendine inanmaya cüret edemez, kendisi olmak çok tehlikeli bir şey gibi gelir ona; başkaları gibi olmak, bir taklit, bir numara, yığınının içinde bir marka olmak çok daha güvenli ve kolay gelir.

Bu biçim umutsuzluk insanlarca pek güç fark edilir. Aslında bu yolda benliğini yitiren böyle bir adam kendini işe uydurmakta, dünyada bir başarı sağlamakta yetkinlik kazanmıştır. Burada sonsuzluğunun ve benliğinin karşısına çıkacak ne bir engel ne de bir güçlük vardır; bir çakıl kadar kaypak, çok kullanılmış bir mangır kadar akıcıdır. Umutsuz sanılmaktan çok uzak, bir insanın olması gerektiği gibidir. Genellikle insanların gerçek bunalımın ne olduğuna değgin bir anlayışları yoktur. Şaşkınlık vermeyen, üstelik kişinin hayatını kolaylaştıran ve rahatlaştıran bir umutsuzluk onlarca elbette umutsuzluktan sayılmaz. Kurnaz davranışın başlıca kurallarını koyan nerdeyse bütün atasözlerinde de görülebilen bir dünya görüşüdür bu. Sözgelimi, bir insanın konuştuğu için on kez pişman olmuşsa sustuğu için bir kez pişman olduğu söylenir. Neden? Çünkü konuşmuş olma olgusu kişiyi tedirginliklere itebilecek bir dış olgudur. Ya susmuş olma olgusu! Gene de bu en tehlikeli şeydir. (...) Bunalımın ne

olduğunu bilen salt bu yüzden, bir çıkış olursuzluğu bırakmadan içe yönelmiş tüm kötülüklerden daha korkmalıdır. Böylece, dünyanın gözünde bir şeye girişmek de tehlikelidir. Neden? Çünkü kişi yitirebilir. Ama tehlikeyi göze almamakla, en tehlikeli girişimde bile yitirilmesi güç olan bir şeyi, kişinin benliğini, sanki hiç yokmuşçasına büsbütün yitirmek pek kolaydır. Yanlış bir girişime kalktıysam? – İyi ya, hayat vereceği cezayla bana yardım eder. Ama tehlikeyi göze almadıysam? O zaman kim yardım eder bana? Üstelik, tehlikeyi en yüksek anlamda göze almamakla (tehlikeyi en yüksek anlamda göze almak benliğinin bilincine varmaktır) tüm yeryüzü çıkarlarını sağlarım... ve benliğimi yitiririm.

Değişim, Sayı: 7, 15 Mayıs 1962

ÇEVİRİ LİSTESİ

- Ken Baynes, *Toplumda Sanat*, İstanbul, Karacan Yayınları, 1981.
- Aldo Tassone, "Eski ve Yeni", *Sanat Olayı*, Şubat 1981, Sayı: 2, s. 66.
- Wolter Kauffmann, "Fotoğraf Gerçek Yaşamı mı Yansıtır", *Sanat Olayı*, Şubat 1981, Sayı: 2, s. 48
- Carlos Fuentes, "Aura", *Sanat Olayı*, Ağustos 1981, Sayı: 8, s. 57.
- Octavio Paz, "Şiir ve Tarih", *Sanat Olayı*, Ağustos 1981, Sayı: 8, s. 68.
- "Borges'ten Seçmeler", *Sanat Olayı*, Ağustos 1981, Sayı: 8, s. 73.
- Pablo Neruda, "Saf Olmayan Bir Şiire Doğru", *Sanat Olayı*, Ağustos 1981, Sayı: 8, s. 74.
- Matthijs de Vreede, "İkinci Kuşak", *Sanat Olayı*, Eylül 1981, Sayı: 9, s. 92.
- James Lincoln Collier, "Yazarların Kazancı", *Sanat Olayı*, Eylül 1981, Sayı: 9, s. 94
- Sumiko Hipashi, "Televizyon Serüven Dizilerinde Kadınlar", *Sanat Olayı*, Kasım 1981, Sayı: 11, s. 88.
- "Bela Bartok (1881-1945) ve Halk Müziği Araştırmaları", *Sanat Olayı*, Aralık 1981, Sayı: 12, s. 91.
- Don Taylor, "Konuşma Zamanı", *Sanat Olayı*, Aralık 1981, Sayı: 12, s. 94.
- Zoran Markus, "Zivko Djak", *Sanat Olayı*, Aralık 1981, Sayı: 12, s. 96.
- Roald Dahl, "Büyük Otomatik Yazar", *Sanat Olayı*, Ocak 1982, Sayı: 13, s. 64.
- Kenneth C. Devis-John F. Baker, "Amerikan Yazarları Kazan Kaldırıyor", *Sanat Olayı*, Şubat 1982, Sayı: 14, s. 80.
- "Bir Ulusun Doğuşu / Peter Weir ile Konuşma", *Sanat Olayı*, Mart 1982, Sayı: 15, s. 74.
- Russell Davies, "Bayan Woolf ile Bay Joyce'un Cennetteki Konuşmaları", *Sanat Olayı*, Mart 1982, Sayı: 15, s. 75.
- Ezra Pound, "Gözler", *Yusuf Atılgan'a Armağan*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- E.E. Cummings, "Bir Yerde Hiç Gitmediğim", *Yusuf Atılgan'a Armağan*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.